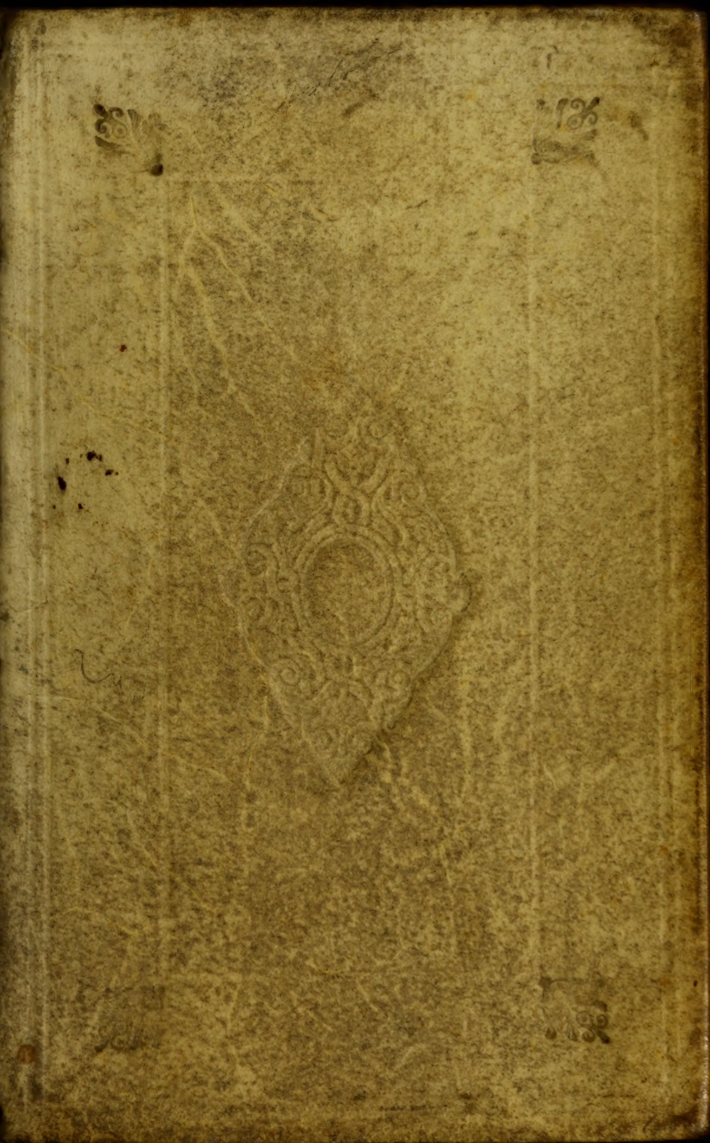

5

Kramm, Leven en Werken der Nederl: en Vlaamsche Schilders 1857 D. I bl. 267 geeft een berigt over dit Boekske, bij zijn verslag en vermelding van Jacob Cornelisz den vervaardiger der prenten, doch schijnt met alle bijzonderheden niet genoegzaam bekend, volgens hem schijnt er een werk bestaan van A. J. Pluym het H. Sacrament van Mirakel Amst. 1845 in 8°. Zie ook Lyst Bodel Nijenh.

- Vita, in Scheltema Biogr. W. B. in voce Marius geeft een uitvoerig berigt, doch wil dat sommigen Cornelius Pleunis als den auteur noemen, doch tot deze alleen de Latijnsche versjes onder de plaatjes, die volg: Schinkel 1e druk zyn in 12°, 3e druk zyn [illegible] het Nederduitsch vertaald

15356/12-8-

Volgens de meening v A. D. S (chinkel)
zie de Navorscher 1853 bl 85, zoude de eerste
druk van dit Boekje de platen, daarin
alléén, de Latynsche dichtregels
hebben; en deze uitgave, waarin
eene vertaling van het Latyn in het
Hollandsch onder de platen gesteld
is, de tweede druk zyn; in de
derde druk hebben de platen veel
minder kleurtronaarde en zyn de
Hollandsche verzen gesneden of ge=
=graveerd; meer andere uitgaven
schynen er niet te bestaan; in
allen ziet men de opdragt aan
Rubens, zie ook Byblad v. d. Navor=
=scher 1853, bl 2xxxi, alwaar ook over
de uitgave van het oude Mirakel Boekje
1568 en vroeger zonder jaartal; en
over den naam, van Boetius a Bolswert
op den titel geplaatst, die volgens som=
=migen de naam v. d. schryver, volgens an=
=deren de verdichte naam van dezen,
maar meer waarschynlyk volgens
nog anderen, de naam zal zyn van
den graveur a Bolswert die in 1634
te Antwerpen, overleed; zie nog Byblad
Nav: bl CLIX. Op den titel van het werk in
8vorm: Hugo Pia desideria Antw 1624,
by Denaelf Iv. drukker, Henricus Aertssen
staat insgelyks vulgavit Boet: a Bolswert

F.D.v.R. :/

Zie over Leonardus Marius uit=
=gever van dit Boekje en zyne Schriften
Foppens Bibl. Belg. p 817. –

Eene Latijnsche uitgave van
het Mirakel boekje, onder den titel
van Sticklincks narratio mira=
=culorum, quae gloriose operatus
est Dominus per venerabile
Sacramentum in Sacello sacri
loci in Amstelredam, kwam zonder
jaartal uit, in 12mo, waarvan een
Exemplaar op de Verkoping by den Haagsche
Lit: 1828 bl 29 N° 288, afkomstig
van J. Koning, heeft gegolden f 100/2i;
dat het echter van 1518, zoo als al=
=daar genoemd wordt, zoude zyn, moet
men betwyffelen, na het geene dat
Le Long the aardig van den Uitgever
Guilhelmum Jacobi (Willem
Jacobsen) en zyn merk gezegd heeft;
zie Reform: Amst: bl 168. ook zoude
dezen in dat geval twee uitgaven
50 jaren na den anderen, 1518 & 1568 ge=
=leverd hebben.

Frevenna Catal: raisonné T V p 88.
Noemt dat boekje „un petit livre
„tres rare et tres interessant"
de la Rue Geleerde Ned.: 1721 bl 413. 575

Amstelredams eer en opkomen, door de denkwaardige Mirakelen, waar van deze de originele drúk is, zie Le Long Reform: bladz 208, heeft een latere drúk te Amsterdam by Ger: Bloemen.
zie ook Cat. J. Koning D II bl 206, 207 N° 513, 587.

U. van Heussen in zyne Oudheden 4 D. in fol en Latynsche Uitgave fol 2 D. " 97 enz geeft verslag van Mariu en zyne schriften ook zyn Portret, zie ook Le Long Reform: bl 331 enz. verv.

De plaatjes in dit Boekske zoúden van P.P. Rúbens zyn, zeer zeker onder zyn toezicht vervaardigd, zie de Opdragt. en Catal: G: van Hoon 1759 N° 1243 D. p 184. alwaar deze beste drúk als raar wordt opgegeven. Verkocht te Rott: 1833 by de Jongh f 3.75, aan v Kleef
zie ook de Navorscher 1853 bl 83-85. alwaar verschillende opgaven dit werk en den Autheur betreffende, de oorspronkelyke schryver zoude geweest zyn Jan Gerbrand zoon van Leyden, Karmeliet te Haarlem overleden 1504.
zie ook Bybl. aan Navorscher 1853 bl LXXV

F2,vo8 :/

De eerste druk van het Mirakel
boekje schynt van 1518 te zyn
de vogel op de Titelplaat, ob in der
uitgave van 1568 dat jaartal 1518
staat uitgedrukt, benevens het
druk-merk I:A. geheel verschillende
van dat van Willem Jacobsen die uit-
=gever van dat van 1568, was zoo quals in de
Beschryv: der Reform: t Amsterdam,
door Isaac Le Long, bladz 198 verv:
omstandig daarover gesproken
wordt, ; blad 200 zegt hy; dat de
uitgave van 1639 geschiede door
„Leonard Marius Roomsch Past: te Amstm
„om deze gewaande Mirakelen niet
„te doen vergaten," doch betwyffelde
de waarheid dat de uitgave te
Antwerpen zoude hebben plaats gehad,
zoo als op den titel staat; en blad
208 leest men, dat dit Boekske van
Amstelredams eer, enz, zoo greetig
om de fraaije Printjes verkocht
werd, dat het niet als selden en
tot een hoogen prys te koop was;
dat het wierd nagedrukt, doch te on=
=derscheiden zyn, doordien het Neder=
=duitsche schrift, onder de plaatjes,
daarin gesneeden is, terwyl zulks in
de Origineele drukken, zoo als dit exem=
=plaar, gedrukt is..

AMSTELREDAMS
EER

ende opkomen, door de denc-
waerdige Miraklen aldaer geſchied,

aen ende door het

H. SACRAMENT des ALTAERS.

Approbati⁹.

Dit Boeckje alſo het niet en heeft dat teghens het H. Catholijcke geloof ſtrijdt, maer het ſelfden verklaert en beveſtight, mach ghedruckt worden. A°. 1638. den 3. October. in Loven.

Andræas Calenus S S. Theol. & Librorum Cenſor.

AMSTELREDAMS EER

ende opcomen, door de denckwaerdighe mira-klen aldaer geschied,
aen ende door
het H. SACRAMENT *des*
ALTAERS.
Anno 1345

T'ANTWERPEN
BY HENDRICK AERTSSENS, 1639
Door
BOETIUS A BOLSWERT.

23.

Aen
d'Edele, Eerentfeſte
Heere
PETRO PAULO RUBENS,
Ridder,
Heere van Steen, &c.

Myn Heere,

Et oudt gebruyck van onſe Eerſte Chriſtene voor-ouders, tot heden toe by de naercomelingen te reght onderhouden, is geweeſt, dat ſy tot haer nieu ghebooren kinderen, door ſorghvuldigh oordeel, verkooren tot voorſtanders ende

borgen, ſulcke perſonẽ die ſy de bequaemſte daer toe reeckenden, om haer als te pand te ſtellen, voor het onderhouden des Kerſten gheloofs van de onſpraeckelijcke ſpruyten in den H. Doop ontfangen. Deſe worden in de nederduytſche ſpraecke *Peters* ende vont-houders ghenaemt. Dierghelijcke ſorge bevinden wy in de hooveniers, die, tot beter op-queeck van haer teerdre vruchten, hooge bemantelingen, tot lommer en deck-kleeden voor haer planten, om hun gaerden maecken, tot bevrydinge van ſchadelijcke winden, felle coude, ende onmatige hitte. Maer noch ſorghvuldiger zijn geweeſt om Vooghden eñ beſcherm-Heeren te kieſen, de ghene die eenighe vruchten van wetenſchap uyt hun breyn (als Jupiter Minervam) voortbrachten, om door de ſelve, als gonſtighe Peters ende tweede Vaders, tegen de vergifte pijlen des Nijds ende opſpraecks bevrijdt te zijn: niet minder beſorght in het opbrengen van 't krooſt huns gheeſts, als de Ouders voor de vruchten van haer lichaem. Het is dan niet ſonder reden, dat

ick

ick beſorght ben geweeſt, om een bequamen Voeſter-heer en Verdedigher te kieſen voor deſe mijn Vrucht van onſe plaetjens ende preſſe nieuwelijck ghebaert, om voor de ſcherp-ſnijdende tonghe van Momus, en bitſche tanden van d'afgonſtighe Zoilus, bewaert te zijn. Ende onder alle anderen geen bequamer ghevonden hebbende als U. E. Verſtoute my aen de ſelve deſen mijnen arbeydt als aen de beſte Wees-vader ende voor-ſpraeck te bevelen: om onder U. E. loffelijcke Naem, die van ſich ſelfs oock *Peter* mede brengt, en onder de Standaerd van U.E. heerlijcke beroemtheydt de Vyandin Achterklap onder d' ooghen te trecken, en onder de Wallen van U.E. beſchuttinge, het hagelſchut van bedil en laſter te ontduycken. Dees mijn gheringhe gifte en ſchenckagie is d' af-beeldingh ende beſchryvingh van een vermaerdt miraeckel, in een vermaerde Stadt gheſchiedt, het welck oock wel behoorde aen een vermaerdt Man op-ghedraghen te worden. Ende alſoo het onder geen verſeeckerder vleu-

gelen ſchuylen kan, als onder de liefwaerdige en overwegende genegentheydt van U. E. tot alle goede konſten en konſtenaers, waer door U. E. over al ſeer loffelijck berucht is: Soo iſt, mijn Heere, dat ick U. E. dit mijn werckxken offere, niet om ſijn waerde, maer om de waerdigheyt van 't geen het uytbeeldt. Wy hopen dat U. E. aenghenaem ſal weſen 't verhael en d'afbeeldinge van ſo groot miraeckel van 't hooghwaerdigh overheyligh Sacrament des Altaers, binnen de vermaerde Coopſtadt Amſteldam eertijds geſchiet, en door gantſch Chriſtenrijck verbreydt, uyt oorſaeck der menighvuldige wonder teeckenen, die daer dagelijcks gheſchieden. En overſulcks wel verdient, uyt dẽ puynhoop van vergetenheydt en vervallẽ ouderdom, in ſijn voorgaende eer ende luyſter geſtelt te worden. Daerom kanmen dit gebouw niet beter voltoyen als op de fondamenten van *d'Heer Rubens*, die, hoe wel t'Amſteldam niet gebooren oft woonachtigh is; nochtans door ſijn ſnel vernuft over al woont ende borgher is, ende voor een in-

woon-

woonder van Amſteldam mach ghereeckent worden. In welcke Stadt onder vele wonderen braldt dit Godts werck uyt, waer door ſy boven alle onſe naebuyrighe ſteden, van oudts ſoo wel in Godtvruchtigheydt, als in Neeringe toe-ghenomen heeft, ende beroemt is, ende met ſoo vele goede wercken en menichte der poirters door 's hemels zeghen en tydelijcke voorſpoedt verrijckt; datſe van een Viſſchers buyrdt ſoo groot-machtighe Zee-haven, ende als een pack-huys der gantſcher wereldt, en Cooren-ſchuyr van ons Vaderlijcke Nederlandt gheworden is. Ende datmen meeſt behoort te achten, heeft deſe Stadt den naem van Godſdienſtigh Amſteldam bekomen, niet alleen om de Godtvruchticheydt van haer ingeſetenen, maer oock van alderhande vremdelingen, die met Bevaerden ende ſalighe Kerckganghen, haer doen meer vereerden, als men nu doet door de wijde Coophandel, en machtige Zee-vloten, door dien de menichte der pelgrims, die de *H. Stede*, daer dit boven-natuerlijck werck geſchiedt is,

met grooten yver quamen beſoecken. 't Is oock wel reden, mijn Heer, dat deſe ſchilderijcke vertooninge van dit wonderlijck Miraeckel U.E. toegeſchickt en eygē ſoude zijn, die ons Nederlandt door u wonder werckende pinceel met ſchilderyen, als miraeckelen van U.E. conſte vereert hebt, in welcke ghy een miraeckel zijt, en Prince der Schilderen van onſe eeu. Voeght hier by de groote kenniſſe die U.E. heeft van alle gedenck-waerdige geſchiedeniſſen, ſo dat dit niet nieuws of vreemdts voor U.E. is. En hoe ſoude U.E. onbekent zijn, 't gene, in maniere van ſpreecken, de poorten, wegen, en ſtadts ſteenen, en een vrye jaerlijckſche marckt, tot gedachteniſſe van dit groot wonder opgerecht, als ooc de heerlijcke Capelle, getuygen. So datmen dit de Amſteldammers niet voorhoudt voor een nieuwigheyt en veroude ſaecke, maer om haerlieden te vermanen, en te verwecken tot den yver, die hun voor-ouderen tot dit opper-heylichſte heyligdom ghehadt hebben. Het welck oock van de Magiſtraet der ſtadt Amſteldam bezegelt, en

van't

van 't Keyſerlijck woort beveſtight is, gelijck U.E. genoegh bekent is, wiens ghetrouwe dienſten 't Doorluchtigh huys van Ooſtenrijck in verſcheyde geſantſchappen beproeft heeft. Keyſer MAXIMILIAEN d' eerſte van diẽ naem, en Grave van Hollandt, in 's Graven-Hage kranck te bedde liggende, heeft belooft deſe *H. Stede* te beſoecken, ende alſoo ſijn geſontheyt verkregen. De ſelve heeft oock de Wapẽ van Amſteldam, welcke drie Cruyſſẽ zijn, met de Keyſerlijcke Croon vereert. Van welckẽ tijt tot nu toe heeft den Ooſtrijckſchen Stam den Keyſerlijcken Scepter gevoert, en Amſteldam in welvaert toeghenomen. Daerom docht my billych te weſen, dat ons werck in 't coper geſneden, en 't welck de waerheydt in de Diamant-tafelen der eeuwigheyt al lange geſchreven heeft, onder de beſcherminghe van U. E. aen den dagh te laten komen: om dat, ghelijck de klanck van dit miraeckel noyt ſo luydt gehoort is als ten tyden van d'eerſte Ooſtrijckſche MAXIMILIAEN, de beſchrijvinge ende d' af beeldinghe van 't ſelve nu

oock

oock de helderſte weer-klanck mocht hebben van ſoo getrouwen en vermaerde dienaer van't ſelve huys, als U.E. is. Sal my dan niet ſchamen deſen boeck vanden claren dagh te laten beſchijnen, als hebbende de Waerheyt tot rechter, Amſteldam tot getuyghe, d'Ooſtenrijckſche MAXIMILIAEN tot beveſtingh, en d'Heer RUBENS tot voorſpraeck, verkooſen van

U. E. V.

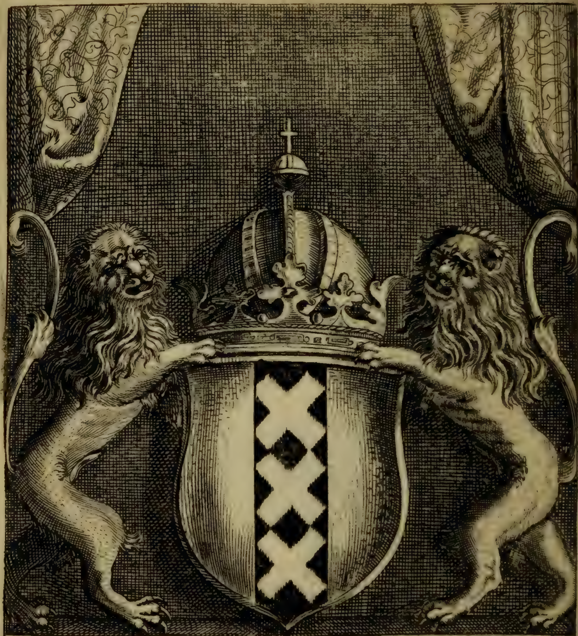

TAFEL,
Van desen tegenwoordighen Boeck.

Het Eerste Capittel.

Het

Eedle Stadt, by Godt bysonder
Eertijdts vvaerdt, doen hy dit vvonder
VVrocht op u geheyden grondt,

Denckt om 't geen u Ouders sae
Laet u hær geloof behaegen
En het vvoord van Christus m

VOOR-REDEN,

aen den

Waer-lievende Leſer,

Doch namentlijck

aen de

Borghers ende Inwoonders

Van

AMSTEL-RE-DAM.

Waer ende deughdt-lievende Leſer,

DE redē die my bewegt heeft/ om dit Boeckjen / naer mijn vermeughen te beſchrijven; eñ tot gerijf van een yder/ door dē druck/ te laeten gaen in de handen van de Godt-ſoeckende gemeinte / is alleen/ een deughdelijck eñ danck-bare voortplantinghe / van kennis ende wetenſchap / van die groote ende boven-natuyrighe wercken/ die Godt Almachtigh geweerdight heeft / tot vermeerderinghe van ſijn heylighe eer / ende bevestinghe van het heyligh eñ alleen ſalichmaeckende Catholijcke gheloof binnen de Stadt van Amſterdam, aen/ ende door het Heyligh Sacrament des Altaers te wercken. Oirſpronck van dit ſchryven.

Geloofs dubbelde voort-plantingh.

Want aengesien dat ons het rechte geloof/soo door woordē geleert wordt/ dat het oock door wercken bevestight wordt/soo ist redē/dat/gelijck als wy met groote sorghvuldigheit bewaeren die woorden/met de welcke onsen Salighmaecker/ons de artijckelen van ons Christelijcke geloof voor-gestelt heeft/ende de Apostelen ende Evangelisten die beschreven hebben; wy oock bewaeren de memorie van die wercken/die de cracht van de natuyr te boven gaen/met de welcke Godt almachtigh het geloof verlicht ende bevestight heeft.

Godts exempel.

Exodi. 17. 14.

Tot desen eynde heeft Godt selfs/ naer dat hy de Kinderen van Israel gegeven hadt een mirakeleuse victorie tegens de Amaleciten/tot Moses geseidt: *Schrijft dit in eē boeck tot een gedachtenisse, ende levert het in de handen, ende in de ooren van Iosue.*

Bybel-schryvers.

Ende alle Historie-Schrijvers van de heylighe Schriftuir en hebbent niet genoegh geacht/dat Godt sijn werckē elck in synen tijdt/aen sijn volck/ofte aen haer vyanden ghewrocht heeft; maer hebben met sorgh ende arbeydt gepooght/(ende dat door bestuyringhe

van den Heylighen Geest) dat de kennisse van dese wercken / oock aen de naersaeten sou erven / soo langh alst menschelijck te doen was.

Desgelijcks en ist de Heylighe Propheten niet genoegh geweest / dat sy met de levendighe stem / het Woordt Godts verkundight hebben / aen die menschē/ die't van haer hebben konen hooren; maer hebben benevē de Stem oock de Pen gebruyckt / om de naerkomelinghen oock te leeren / ende aen die het woordt/ende de wercken Gods voort te planten.

Ick vinde in de H. Schriftuir / dat buyten de Propheten eñ Bibel-schryvers/oock wereltlijcke Prinssen/ende Coninghen/haer geofficierde Historie-Schryvers gehadt hebbē: niet alleen/ om dat door haer neerstighen arbeidt/ de denck-waerdighe Historien vā haere regieringhe souden beschreven worden/maer/dat die oock daerom in naevolgende tyden des te geloofwaerdiger souden geacht wesen/ om dat sy by persoonē van authoriteit ende wetenschap/ (als staende in Prinssen dienstē) beschreven waeren. Wereltsche Prinssen.

In het eerste Boeck van Esdras lesen wy Darius 1. Esdr. 6. 1

ſen wy hoe dat den Coninck van Perſien Darius, tot onderſoeck van een by hem doe noch onbekende Hiſtori bevolen heeft datmen in de boeck-kaemers van Babylonien, de ouwe regiſters ſou opſoecken/ende dat ten leſten in de Boeck-kaemer van Ecbatana (welcke was een Hooft- eñ Hof-ſtadt in't Landt van Medien ſtaende onder de Croon van Perſien) gesonden is/het ouwe privilegie by den Conningh Cyrus verleent/ dat gheſocht worde/ ende by 't welck de Voorſaet van Darius oorlof gaf aen de Joden/ om dẽ Tempel des Heeren in Jeruſalem weder op-te-bouwen. Waer op dat oock terſtont gevolght is / de goetwillighe reſolutie van Darius, dat hy ter oorſaeck van 't eerſte privilegie/ nu door autenticque memorie-boecken ende ſchriften beweſen/ende beveſtight/ van nieuws ten tweeden heeft toegelaten ende vergunt/ dat den begonnen bouw ſou ſijn voortgangh hebben/ jae/ datme wt de Conincklijcke comptoiren ende financien/gelt/ende andere materialẽ/ daer toe ſou wtreyken / ſoo tot behoef van den bouw / als tot de offeranden ende Sacrificien.

Het

Het derde Boeck van Esdras, is wel niet Canonijck/ dat is/ verclaerde Schriftuir-boeck / nochtans / om dat het hier in/ met het eerste boeck / dat Schriftuir is/over een stemt/ende dese Historie van Darius/eñ Cyrus/ breeder beschrijft / sal ick wt dat selfde die oock hier voor ooghen stellen.

Sisennes des Coninghs Stadt-houder over Syrien ende Phœnicien, ende Satrabuzanes, ende syn gesellen hebben tot de Ioden geseydt: Wt wiens bevel timmert gy dit huys ende dit dack/ende volmaeckt alle dese andere dinghen/eñ wie sijn dese Timmermeesters? *Ende die ouders der Ioden die wter gevangenisse gecomen waeren, haddē gratie van den Heere, als dat versoeck gedaen was, ende sy en syn niet beledt geweest te timmeren, tot dat Dario van allen desen dinghen kennisse gedaen was, eñ dat die antwoorde ontfanghen worde. Dat inhout des briefs, den welck sy Dario sonden,* Was: Sisennes die onder-Coningh van Syrien/ende Phœnicien/ ende Satrabuzanes/ende syn Medegesellen/overste in Syrien ende Phœnicien/Dario den Coninck salicheyt. *Alle dinghen moeten kennelijck syn onsen Heere den Coninck, dat als wy gegaen syn, in dat Iootsche landtschap,* 3 Esdr.6.7

ende wy gekomen waren in Ierusalem, soo hebben wy gevonden sommighe, die daer timmerden dat groote huys Gods, ende den Tempel van gehouwen eñ groote steenen, ende van costelijcke materie in die mueren, ende dat de wercken neerstelijck gedaen worden, eñ voortgangh ende voorspoet hadden in haere handē, ende dat met alder glorie, seer neerstelijck voldaen wordt. Doen vraeghden wy de Ouders; seggende: door wiens gehengen timmert ghy dat huys/ende fondeert ghy dese wercken? *Ende daerom vraeghden wy 't hen-lieden, dat wy u souden laeten wetē die mannen ende die Overſten, ende wy eyschten van hen-lieden die namen der Overſten, in geschrifte: ende sy antwoorden ons, seggende:* wy syn des Heeren knechten die Hemel ende Aerde gemaeckt heeft/eñ dit huys worde getimmert voor veel deser Jaeren/vañ eenen grooten ende seer sterckere Coninck van Israel, ende is volbracht: Ende om dat onse Vaders hadden verstoort / eñ gesondight teghen Godt van Israel/ soo heeft hy die ghelevert / in die handen van Nabuchodonosors Coningh van Babylonien Coningh van de Chaldeen / ende dit huys breekende hebbē sy verbrant/ ende 't volck hebben sy gevanghen ge-

Nabuchodonosor.

leydt

leydt in Babylonien. Maer in 't eer-ste Jaer als Cyrus die Coninck van Babylonien regneerde / soo heeft Cyrus die Coninck ghescheven datmen dit Huys timmeren soude / ende die hey-lighe Vaten/ Gouden ende Silveren/ welcke Nabuchodonosor gedragen had-de wt den huyse dat te Jerusalem is/en-de hadde die geheylicht in synen Tem-pel/heeft wederom wtgehaeldt Cyrus die Coninck wt den Tempel die in Ba-bylonien was / ende sy syn ghelevert Zorobabel ende Salmanasaro den onder Coninck/ ende hen lieden is gheboden dat sy dese vaten souden offeren ende wederom stellen in den Tempel die te Jerusalem was / ende dat sy dien Tem-pel Gods op timmeren souden op syn plaetse. Doen leyde Salmanasarus die Fondamenten van des Heeren huys/ welck in Jerusalem is / ende van doen tot nu toe/ wort dit getimmert/ eñ ten is noch niet volbrocht. *Nu hierom dunc-ket u goet o Coninck, soo laet ondersoecken in die Coninckliycke librarien Cyri des Conincx, die in Babylonien syn, ende ist dat bevonden wort, dat by rade van Cyrus den Coninck be-gonst is die timmeringe van des Heeren huys, dat te Ierusalem is, eñ dattet van onsen Heere*

Cyrus.

Darius.

den Coninck geoordelt wort, soo schryve hy ons hier af. Doen heeft Darius die Coninck doen soecken in die librarien/ ende daer is ghevonden in die Stadt van Ecbatana, die welcke is in midden des lants/ een plaetse/ daer dese dinghen in geschreven waren: *In't eerste jaer als* Cyrus *regneerde, soo heeft die Coninck* Cyrus *bevolen datmen soude optimmeren het huys des Heeren, dwelck in* Jerusalem *is, daer sy met een eewich vier sacrificie deden, welckx huys hooghde sal wesen, van thien cubitus, ende die wijdte van tsestich cubitus, viercantigh, met dry ryen van gehouwen steenen, ende met een overgewelft vverck, van des lants hout, ende met een nieuwe wtgaende timmeringhe, ende dat men die costen soude geven van* Cyrus *des Coninckx huys, ende die heylighe vaten van des Heeren huys, soo vvel die gulden als die silveren, die vvelcke* Nabuchodonosor *gehaelt heeft wt des Heeren huys, dat te* Jerusalem *is, daer sy gestelt vvaren, dat die daer vveder gestelt soude vvorden.* Ende hy heeft Sisennen den onder Coninck van Syrien ende Phœnicien, ende Satrabuzanen, ende syne gheselllen/ die Overste ghestelt waren in Syrien ende Phœnicien, geboden dat sy besorghen souden/ ende hen-lieden onthouden vander selver

der plaetse; *Ende ick heb bevolen datmen 't geheel soude timmeren, ende ick heb voorsien dat sy henlieden helpen soudē die van der gevangenisse der Ioden syn, tot dat den Tempel van des Heeren huys heel volmaeckt vvaere. Ende datmen van de schattinge der tribuyten van* Cœle-Syrie *ende* Phœnicien *naerstelijck geven soude een somma dien menschen tot des Heeren Sacrificie, te vveten* Zorobabel *den oversten hooftman, tot stieren ende rammen, ende lammeren, desgelijckx oock tarwe, ende soudt, ende vvijn, ende olie, gestadelijck alle jaeren, ghelijck dat die Priesteren die in* Jerusalem *syn, seggen sullen, datter verdaen wort, sonder eenich vertreck, op dat de Spijs-offeranden mogen geoffert vvorden dē hoochsten Godt, voor den Coninck, ende syn Kinderen; ende dat sy bidden mogen voor haer lieder leeven, ende dat men laet vercondighen, soo vvie yet overtreede van't gene dat hier geschreven is, oft versmade, datmen sal nemen een hout van synen eighen hout, ē hem daer aen hanghen, ende de goederen van dien den Coninck toe-schryven. Daerom die Heere (wiens naem daer aengeroepen is) verdryve oock alle Coninghen ende volcken, die haere handt wtreycken, om te verbieden, oft quaet te doen, dien huyse des Heeren, d'vvelcken in* Jerusalem *is. Ick* Darius *die Coninck heb*

bevolē datter nae desen seer neerstelÿck gedaen vvorde.

Assuerus. Esth. 6. 1.

In het Boeck Esther leesen wy aen het 6. cap: Dat den Coninck Assuerus heeft voor hem doen brengen de Historien/ ende Jaer-boecken van de voorgaende tyden / ende is daer door gecomen tot kennisse / ende wt kennisse tot vergeldinge/van die getrouwē dienst/ die Mardocheus/ in't behouwen van Coninex leven / ende 't ondecken van den moordaedighen aenslagh gedaen hadde. 'T welck ongeloont sou gebleven hebben/waert dat het by benificie van aenteickeneп ende memorie-boecken / niet en waer onderhouden geweest.

David. Psal. 77. 5. 6. 7.

Den Coninck David en heeft niet alleen selfs syn pen hier toe gebruyckt in syn Historie-psalmē; maer seidt dat Godt selfs / aen de Voor-vaders van de kinderen van Jsrael / heeft een gebodt gegeven/ om de memorie van syn mirakelen te onderhouden/eñ voeghter tot een reden oock by/dat door sulcke memorie / Godts eer vermeerdert wordt / ende dat de menschen worden geleert om Godt te loven / *op hem te betrouwen*, ende in geval van noot / haer

toevlucht tot hem te nemen. *Ick sal*, seidt hy/ *mijn mondt open doen, ende spreecken geschiedenissen van't begin af. Hoe groote dinghen heeft hy* (Godt) *bevolen aen onse Vaeders, dat sy die souden aen haer Kinderẽ oock vertellen, op dat sy haer betrouwen op Godt setten, ende syn wercken niet en vergeten, ende syn geboden ondersoecken.* Wid. v. 2.

Dese woorden prickelẽ my oock/om kinderen / ende kindts-kinderen / de wercken Gods bekent te maecken.

In het Hoff van den Coninck Salomon wordt onder andere syn Hoff-officiers genoemt eenen *Iosaphath Sone van Ahilud* die in't Hebreusch genoemt wordt *Mazchir*, eñ wordt in dẽ Griecksche Bybel overgeset/ ἀναμιμνήσκων. In de Latijnschen Bybel: *à commentariis.* Welcke woorden even veel syn/ of wy in duytsch seyden/ *memorie-Meester* ofte *Boeck-houder*, die de gepasseerde acten/ Historien / eñ geschiedenissen/te boeck stelt / om dat se soo veel te beter meughen in kenniss' ende memorie blyven. *Vatablus*, eñ meer andere noemen hem den *Histori-schryver*. Salomon/ 3. Reg. 4. 3

Die ouwe Romeynen nogh in den tijdt/van het Heydendom/hebben dese manier / van Historien aen-te-teickenen/ Heydensche Romeinen.

nen / oock onderhouden / dogh hebben 't selfde werck ende ampt soo hoogh eñ eerlijck geacht / dat sy daer toe geen andere persoonen als haer Priesters hebben willen gebruycken: gelijck als mannẽ die sy voor de deughdelijckste / ende waer-lievenste hielden van haer Republijck. Jae om dat sy immers die waerdighe Nae-saten soo veel souden voorsien / ende te baete comen / om te crygen waerachtighe kennis van de voorgaende tyden / ende Historien: hebben sy de aenteickinge van diẽ / niet op een ofte twee Schryvers alleẽ vertrouwt: Maer aen den Præsident van het heele *Collegium* van haer *Pontifices* ofte Priesters bevolen. Hier van is by Cicero een claere getuyghenis. *De Historie*, seidt hy / *en vvas anders niet, dan een beschryvenis van jaerlijcksche geschiedenissen, om 'tvvelck in't vverck te stellen, eñ de gemeene memorie en gedachtenis te onderhouden, heeft (van 't begin vande Stadt van Roomen, tot aen den tijdt van Publius Mutius, den Opperſten Priester toe) den Opperſten Priester alle geschiedenissen, van elck Iaer besonder beschreven, ende sette-se in't vvit, ende stelde-se daer naer op een tafel in syn huys, soo dat het volck oirlof hadde om dat te lesen,*

Cicero l. 2. de Oratore

vvelcke

vvelcke Boeckẽ nogh huydens daeghs genoemt vvorden, de grootste Jaerboecken.

By andere Natien/is het selfste gebruyck oock onderhouden/want by de ouwe Gauloisen/waerẽ haer *Druydes*, by de Chaldæen/Indiaenen/ etc. haer *Gymnosophistæ*, *Magi*, *Brachmanen*, alle gaeder Collegien van Wijse eñ Priesters/en gemeene Histori-schryvers.

Als de Christelijcke Religie / in de stadt van Roomen gheplant / door de heylighe Apostelen Petrus, ende Paulus, diese oock aldaer met haer bloedt besegelt hebben / begon onder de vervolginge van de Keisers/rijck te worden in de offerande van Martelaers: Soo heeft terstondt den Roomschen Paus Clemens, de Stadt van Roomen doen verdeilen in seven wijcken/ ende heeft voor yder wijck/een Histori-schryver gestelt/die 't leven/ strijdt/ lyden/ doodt/ mirac'len van de heylighen/neerstigh / eñ getrouw sou aenteickenen.

Christene Romeinẽ.

Clemens Paus.

Jck weet wel / dat by Tacitus, Plinius, Sextus Rufus, Publius Victor de Stadt van Roomen beschreven wordt / als verdeilt in vier-tien wijcken ; maer dat en gaet onse verdeilin-

Roomẽ in wijckẽ verdeilt.

deilinghe niet aen: want sy spreken van een borgerlijcke; eñ wy van een kerckelijcke verdeilinghe: wt de welcke gesproten is dat gebruyck/dat binnen Roomen waerẽ seven Diaeckens/ die ooc *Wijck-Diaeckens* genoemt wierden/om dat sy als opper-Notarissen/ op de gemeine scriften opsight haddẽ. Gelijck in het leven van den Paus Fabianus claerlijck beschreven staet. Dese (Fabianus) heeft de Wijcken aen de Diaeckens wtgedeilt/ eñ hy heefter sevẽ Sub-Diaeckens bygevoeght/ die op de seven Notarissen souden acht nemen/die 't leven/ eñ den handel van de Martelaeren / souden by een versaemen. 'T exempel van de Moeder-kerck hebben de andere kercken oock naer-gevolght. In 't leven van den H. Apostel Andræas, op het leste / vinden wy dit slot: Dat dit alles soo geschiet is/getuyghen de Priesters/ende de Diaeckens van Achaia, die daer tegenwoordigh syn geweest / waer te syn/ende dat sy selfs het soo gesien/ eñ gehoort hebben.

Fabianus Paus.

Andere Christenẽ.

In Griecken-landt.

Eusebius stelt in syn kerckelijcke historie/die schoonen Brief/die de Kerck van Smyrna (een stadt gelegen in klein

In klein Asien.

Asien)

Asien) geschreven heeft/ van die Martelaers / die by haer geleden hebben/ onder de Keysers Marcus Aurelius ende Lucius Verus. siet syn 4. Boeck het 14.cap. Item/ de brievẽ van de Kercken van Vuienne / ende Lyons / in Vranckrijck. lib. 5. cap. 2. en 3. van Dionysius dẽ Bisschop van Alexandrien, aen verscheide: elck syn Martelaers/ die in haer Stadt/ofte Landt geleden hebben.

In Vranckrijck.

In Egyptẽ

Den Diaecken van S. Cypriaen, Pontius, die oock het leven/ende Martyri' van S. Cypriaen, beschreven heeft/ ende gheleeft ontrent het Jaer ons Heeren 260. schrijft van syn voortijden; *Onse Voor-Vaeders hebben oock gemeine borghers, ende de Leerlinghen van ons geloof, die noch niet gedoopt en waeren, als sy Martelaers sterfden, sulcken grooten eer, ten insien van het martelaerschap, gegeven; dat sy van haer lijden, heel veel, jae ick sou't by nae seggben, al, hebben doen beschryven: op dat dit tot kenniß van ons, die nogh niet geboren en waeren, sou meughen komen.*

In Barbarien.

Als de alderbloedighste verbolginghe / daer naer door den Keyser Diocletianus, is teghens de Christenen opgeresen: soo syn de Christenen niet al-

Verbolginghe tegens de boecken.

leen

leen gedwonghen geweest / om in de handen van de Heydenen te leveren de boeckē van de H. Schriftuir/ofte van den Godts-dienst: maer oock dese beschrevē Historien van de Martelaers/ als crachtighe instrumentē/ om de lesers van die / oock tot het martelaerschap aen te porren: ende daerom by de vyanden van onse religie/ende van het martelaerschap onwaerdigh geacht/ jae achterdeeligh / ende schaedelijck/ om in de handen van de geloovighen te dulden. Ende al hoe wel datter veel vroomē syn geweest/ die liever de doodt verkosen hebben / als dat sy eenighe heylighe boecken/aen de Heydenen / ende vyanden van de religie/ souden leverē; nochtans is de vervolginge soo scherp geweest/ dat 't sy door leverantie van de swacken / 't sy door naerstigh ondersoecken van de Heydenen/ dese Acten/ eñ schriften/ meestendeel tot groote schaede van de Naesaeten/ende ons oock/verlooren syn.

Het eerste Capittel,

Ghevende

Twee Reghels noodigh voor gheloof-waerdighe Histori-schrijvers.

DIe in 't beschrijven van eenighe ouwde/ ende voortijdighe Wonder-wercken Gods (die men in't Latijn Miracula noemt) begeeren by de Nae-saeten / voor gheloof-waerdighe ghetuygen gheacht te zijn; en soecken haer naem / met haer boecken in eer ende reputatie te onderhouden / moetē op dese twee naest-volgende reghels/ ten hooghsten acht nemen. Eerstelijck : *Dat sy bewijsen dat 't ghene sy beschryven, niet en komt uyt eenighe losse tydinge, ofte lichtvaerdige Menschen praet: Maer dat sy ghetuyghen by brenghen, die in haere tyden konnen ende mosten kennis hebben van het Werck : ende beneven sulcken ghelegbentheit van kennis, des Waerheidts ghetuyghenis gheven, dat het Werck in der daedt soo is geschiet.* Ten tweeden : *Dat sy oock bewysen dat dier-ghelycke Wonder-wercken, hoe vreemt sy oock schynen, wel meer ghebeurt zijn.*

I. Eerste Reghel van Historischrijven.

Tweede reghel.

Isser eenighe keur/eer/ende geloofwaerdigheit van Historien / ofte van

Vaderlijcke/ende ons voortijdige ghe-schiedenissen/eñ getuygenissen/die moet noodelijck op dese twee poincten/ ghelijck als op twee hooft-pilaren/rusten. Niemant die reden gebruyckt/is strafbaer / dat hy eenige vremde geschiedenissen/die hem door een ander mensch/ 'tzy mondelijck/'tzy schriftelijck/voor-ghestelt worden / niet hoogh en acht/ ende voor waerachtige niet licht aen-en-neemt/ten zy dat den Segger / ofte den Schrijver / zijn gheloof-waerdigheyt by dese twee artikelen bevesticht: Ofte dat hy in plaetse van dese twee artikelen/ selfs door over-ghetal/ende groot-wonder van mirakelen/ hem so gheloof-waerdigh maeckte; dat men zijn woorden/ sonder verder bewijs/ sou schuldigh wesen te gelooven. Ghelijck als in Moyses is gheschiet; Wien wy in het beschrijven van de scheppinghe des Werelts; (al hoe wel dat die meer als twee duysent/ ende drie-hondert jaeren voor synen tijdt is geschiet/ ende hy geen andere/ ende Ouwer getuyghen voor en brengt / dan hem selven) gelijck oock alle zijn seggen/ even soo wel ghelooven / ghelijck of hy het heele werck selfs gesien hadt/ende dat

Exceptie van dese Reghels.

Moyses.

alleen om zijn wel bevestigde geloofswaerdigheit in zijn andere segghen/ schrijven ende doen. Wt de welcke genoeghsaem ghebleken heeft/dat hy een Gods getuygh en onfaelbaer Schrijver is gheweest. 't Welck oock in alle andere Bybel-schrijvers soo is ghe-schiet. Buyten die onfaelbare Schrijvers/ eischt de wijse waer-lieventheit/ een Menschelijcke voorsichtigheit/ en een middel-maet ; van alle vreemde geschiedenissen/ofte voor waer aen te nemen/en te glooven; ofte voor onwaerachtighe te verachten/ ende te verwerpen. Bybel-Schrijvers

Ende aenghesien / dat in de Historien/ofte gheschiedenissen te glooven/ twee poincten besloten zijn ; eerstelijck dat sulcken werck wel geschieden kan: ende ten tweeden / dat het oock ghe-schiet is ; soo dient tot onses verstants verlichtinghe / in het eerste poinct ten hooghsten ; dat men andere diergelijcke wercken hoort/ leest/ ende weet/ die alree by ons ghelooft worden/ en voor waerachtigh aengenomen zijn. Ende in het tweede poinct / komt dan de geloof-waerdigheit getuygen/ die boven 'tghene dat wy alree glooven dat ge-

schieden kan / ons bekent maken / jae verseckeren / dat het gheschiet is.

Twee andere Reghels die met de twee eerste Ughegt zijn.

Dit is het fondament van alle Historien met profyt / en oirbaer te lesen.

I. *Die een* yder *gheloofi, ende gelooft* alles / *dat gheschreven staet, wordt al te licht, ende tot sijn schade dickwils, ende schande bedroghen.*

II. *Die* niemant / *ende* niet van allen / *en ghelooft, en is niet waerdigh dat hy eenighe boecken van andere Schryvers, ende voortydighen Historien leest, ofte dat hy in sijn woorden, spreecken, schryven, ghetuygnen, van yemant geloofwaerdigh gheacht wordt.* Want waerom sou mē hem meer previlegien in het waerseggen / gunnē / als hy selfs een andere gunt?

Tot den eersten regel hoort het / dat de Wijseman seidt; *Die haest ghelooft, is*
Eccl. 19. 4. *lichtvaerdigh van herte, ende sal verkleint worden:* ofte / *eñ hy sal schade lyden.* Want het Griecks Woort kan op beyde dese manieren uytghelegdt worden. Ende dat den H. Apostel Joannes in zijn eersten Brief seydt: *Wilt togh alle geesten*
1. Joā. 4. 1 *niet gelooven, maer beproeft de geesten, of sy uyt Godt zijn; Want daer zijn veel valsche Propheten in de Weerelt uytghegaen.* Ut

dese

deſe reghel quam't oock dat Moyſes tot Godt den Heer ſeyde / als Godt hem wilde gebruycken tot een verloſſer van ſijn volck: *Heer ſy en ſullen my niet gheloo-ven.* Ende het waer te wenſchen dat nu huydens-daeghs/deſe regel by de men-ſchen oock wel ghebruyckt werde / om haer Ziel ſo licht-vaerdigh niet te han-gẽ/aen een yder/ die hem voor een Lee-raer des volcks op-werpt. Want/God betert/ het loopt in deſe tijden ſo ſlecht/ een yder wil Meeſter weſen/als hy dat maer ſeydt; ende het onnooſel volck ge-looft het/ſonder verder onderſoeck/ ẽn daer mede worden ſy bedroghen / ende verleydt. Exodi. 4. 1

Tot de tweede reghel hoort het / dat Godt ſelfs ons leert / datter menſchen zijn / die wy ſchuldigh zijn te gelooven/ ende van dinghen / die voor onſe tijden gheſchiet zijn te vraghen. Dus leſen wy den Propheet Jeremias: *Staet op de Weghen, ende ſiet, ende vraeght naer de ouw-de Wegen, wat of de goede Wegh is, ende wan-delt daer in, ende ghy ſult een verkoelinghe vinden voor u Sielen.* Ende dat den Pro-pheet Moyſes, de kinderen van Iſrael, als tot een teſtament / ende leſte vermae-ninghe beſet; *Weeſt die ouwe daghen ghe-* Jere. 6. 16 Deut. 32. 7

ghedachtigh, overdenckt alle ende elcke generatie: Vraeght u vader, ende hy ſal 't u verkondighen; u Voor-ouders ende ſy ſullent u ſegghen.

Gods milt heidt over de menſchē in ſpreken/ en ſchrÿvē.

Godt heeft de menſchen niet alleen de ſpraeck-konſt / maer oock de ſchrÿf-konſt ghegheven; ende deſe niet alleen om te ſchrÿven/ aen die gheene / die met ons een-tÿdigh zÿn / doch verdeilt van plaetſſen; Maer oock om te ſchrÿven aen die gene / die van ons in tÿden verdeilt zÿn / ende naer ons/leven. Doch in deſe drie manieren van 'tſamen-handelingh onder de menſchen / hebben deſe leſte twee reghels haer kracht.

'T gebruyc d'onderlingh vergelcken op 't ghebruyck van de pen.

Gelÿck / *die 't gelooft al wat hem van een yeder mondelick geſeidt wordt;* Alſoo

Die 't gelooft al dat hem van een ander die noch met hem leeft geſchreven wort; Ende

Die 't ghelooft al dat hem van ſijn voorſaeten in 't ſchrift naer gelaetenis; Die *wort lichtelÿck bedroghen.* Item.

Gelÿck / *die niemant en gelooft, daer hy mondelÿck mede ſpreeckt;* Alſoo

Die niemant van ſijn tÿdt en ghelooft, die yedts aen hem ſchrÿft; Ende

Die niemandt en ghelooft, die voor hem gheleeft, ende geſchreven heeft; En is ſelfs niet waerdigh *dat men hem ſal ghelooven.*

De

De waerheidt van de eerste reghel blijckt wel: de kinderen van Iacob de Patriarch/ hebben met Hemor / ende Sichem ghehandelt/ghelijck of sy ghereedt waeren/ haer suster Dina, aen Sichem in't houwelijck te gheven / als hy met zijn ondersaeten hem eerst wou laten besnijden: en eylacy 'tis op een generaele moort uytgekomen. Urias brief/ heeft hem d'oorsaeck des doodts gheweest / daer hy David anders niet als alle eer / ende waerheidt en vertrouwde. Ende wat ist noodigh hier exemplen van te verhaelen / aenghesien dat dese menschen leughenachtigheit/ ofte onwetentheidt / den oirspronck is van alle bedrogh?

Gen. 34. 22 en 25.

2 Coningh 11. 14. en 15.

De waerheidt vande tweede reghel blijckt oock wel. Micheas den Propheet seyde het aen den Coninck Achab wel/ dat hy in de veldt-slach tegens den Coninck van Syrien, sou doot blijven: ongeloof is de oorsaeck van zijn ongeluc gheweest. Elisæus den Propheet/waerschouwde den Coningh van Israel wel/ waer dat den Coningh van Syrien zijn soldaten verborgen/ ende in laegen geleidt hadt; 't gheloof is d' oirsaeck van zijn victori' geweest.

3 Coningh 22. 17.

4 Coningh 6. 9. en 10

Menschen natuir. 'Tis met de menschen soo ghestelt; dat in wetenschap/ende uyt-wercken/ den een den andere sijn hulp van doen heeft: alleen ist door menschelijcke 'tzy boosheit/'tzy onwetentheit/'tzy krachteloosigheidt / weder-om soo ghestelt; dat den eene mensch/ dickwils den anderen bedrieght/ ofte begeeft: 'tzy willens/ende wetens; 'tzy onwetens/ofte onwillens. Wt den eersten eygendom spruyt het; dat wy andere moeten gebruycken/ende niet en mogen alle menschen verwerpen. Wt de tweede spruyt het; dat een yder moet maetigh ende voorsichtigh wesen. Tot het eerste hoort het dat onsen Saeligh-maecker tot sijn Apostelen seidt; *Gaet ende leert de heele* Marci.16 15. *Weereldt: die niet en gelooft die sal verdoemt zijn.* Tot de tweede hoort het dat die Matth.7. 15. selfde Saeligh-maecker seidt; *Wacht u voor de valsche Propheten, die tot u komen in schape kleederen, maer sijn van binnen grijpende* Joan.10.8 en 10. *wolven.* Item. *Al die voor my gekomen sijn, 'tsijn dieven, ende moordenaers. Een dief die en komt niet dan om te stelen, ende doodt te slaen ende te vernielen.*

Het tweede Capittel.

Ghevende
Drie ſekere Exemplen van de boven-natuyrighe wercken, die Godt door ſijn creaturen naer ſijn believen uytwerckt. In de Son, Water, ende Vyer.

NAer deſe twee ſekere ende vaſte grondt-reghels / kome ick nu wat naerder tot onſe eyghen hiſtorie / ende ſal in dit teghenwoordigh Capittel / verſcheyde exemplen voor ooghen ſtellen / by de welcke het claerlijck blijcken ſal; eerſtelijck in 't ghemeyn; dat / *De creatuiren in haer werck-crachten, die haer van Godt, als natuirlijcke eygendommen, ghegeven ſijn, ende met de welcke ſy, volghens den natuirlijcke werck-loop, onverlet ende onverhindert zijnde, altydt wercken, dickwils gheſtut, ende geſtaeckt worden;* ſoo dat ſy niet en wercken/ ghelijck als ſy pleghen; jae dat ſy wercken / heel contrarie van haer ordinaris/en gewoonte. Ende daer naer in't beſonder; *dat eenighe brandt-onderworpen creatuiren, wel zijn in 't vyer ghevveeſt. ende even wel niet ghebrandt, ofte beſchadight en zijn.* 'Twelck is het eygen *ſubject* van dit teghenwoordich ſchrift.

Creatuiren gaē wel boven natuir.

Oyerſonder brant.

'Teerste exempel.

De sonn' heeft van Godt drie seer schoone/ ende seer wel-bekende eygendommen/ghekregen/ die oock in de H. schriftuir klaer beschreven staen. Namentlijck;

Snelheidt	in't	loopen.
Claerheidt		verlichten.
Cracht		verwermen.

Sonne-loop. Psal. 18.6. ende 7.

Van des Sonnes loop schrijft David in zijn 18. Psalm: *De Son is als een bruydegom, die uyt sijn slaepkamer voor-komt, hy verheught hē als een reus* (ofte/*als een sterck man*) *om sijn wegh te loopen. Hy rijst eñ gaet op uyt het hooghste van den hemel, eñ sijn wederloop is tot het hooghste van dien.* Eñ *Salomon* in zijn *Ecclesiastes* aen het eerste capittel;

Eccl. 1.5. & 6.

De Son gaet op, eñ onder, eñ keert weder naer sijn plaets: ende aldaer weder-rijsende, ringt hy door het zuyden, en buygt hē naer het noordē. De geest (ofte/drifte) *gaet inde ronde, alles doorsiende ende hy went hem weder in sijn creissen.*

In dese loop is de Son so snel dat hy naer de alder-gheloofwaerdighste regelen in den tijdt van vier en twintigh uyren ofte van een rijsen/eñ weder-rijsen / omloopt een milioen ende 140000 mijlē elcke mijl gerekent op 2000 Rijnlandtsche roeden.

Van

Van de warm-kracht des Sons/ getuycht de dagelickſche ervarentheit/ eñ het werck ſelfs. David beſchrijft die desgelijcx in de gemelden pſalm/ als hy terſtont naer de bovẽ-verhaelde woorden ſeit; *Daer en is niemant die hem van ſijn wermte kan verborgen,* Ende *Eccleſiaſticus* aen zijn *43. cap. in den 2. 3, ende 4. veers. De ſon als ſy geſien wort, verkundight watter voor een uytgangh ſal weſen.* In *dẽ middagh verbrandt hy de aerde: en wie ſal konen beſtaẽ in't aenſien van ſynen brandt?* In *ſyn brant-wercken is hy ghelijck als een forneys: hy verbrandt de berghen drie dubbelt, hy ſchiet van hem vyerige ſtraelen, en in ſyn wederſchijn ſo verblint hy de oogen met ſyn raeien.* Vã zijn licht-kracht/ leſen wy terſtondt in 't begin van zijn ſchepſel; *God heeft twee groote lichtẽ gemaeckt: het groote licht, op dat dat ſou gebiedt hebben over den dagh: eñ het* minder licht/ *op dat dat ſou gebieden over den nacht.*

Warmte vã de Son.

Pſalm 18.7

Eccle. 43.

Licht van de Son.
Gene. 1. 16

In deſe drie ſo groote crachtẽ blijft de Son altijt onvermoet/ eñ gelijc als *een on-overwonnen heldt*, triumpheert hy van des werelts duyſterniſſe/ kouw/ eñ onvruchtbaerheit / doch niet anders dan eenẽ gehoorſamẽ dienaer Gods toe en comt: Wãt ſo haeſt als het zijn Heer/ dat is God Almachtigh belieft/ en ſo lang

Pſal. 18. 6.

als het Godt belieft/soo staeckt hy

syn { Loop/ Licht/ ende Warmte.

Jae dat noch wonderbaerlijcker is hy eerselt in syn loop/ en voor de warmte geeft hy koelte.

Sonne-loops staecking. Josue 10. 13.

Het staecken van syn loop/ blijckt in het Boeck Josue; alwaer ons beschreven staet/ dat op het woordt van Josue, (die met de Son alleen is ghewecst een Mede-dienaer Godts;) soo haest als Iosue geseidt hadde; *Son en beweeght u niet teghens Gabaon, ende Mane teghens het dal van Ajalon*; terstondt ghevolght is/ dat *Son ende Maen sijn blijven staen, tot dat het volck van Israel haer ghewroken hebben, van haer vianden.*

4. Reg. 20. Isaie 38. 8.

Het eerselen van syn loop blijckt in het vierde boeck der Coningē; al waer/ als den Propheet Isaias, ghevraeght hadde aen den Coningh Ezechias; *Wilt ghy dat de Son sal tien streken voorwaerts setten, ofte dat hy so veel streken sal eerselen:* eñ als den Coningh het eerselen verkoren hadt; so is op het gebedt van den Propheet/ de Son/ by blijck van de Sonne-wijser/ tien streken te rugh gegaen/ ende ghe-eerselt.

Het

Het staecken van sijn licht is beschreven Exodi aen het 10. Capittel/ en als dese historie wel ende ten rechten verstaen wordt/so is sy noch veel wonderbaerlijcker/als die historien / ende mirak'len die boven beschreven zijn. Sonne-lichts staeckinghe. Exo.10.21

Want; ghelijck in de bloedt-plaegh van Ægypten/ alle de wateren in bloet sijn verandert / voor de Ægyptenaers alleen; ende niet voor de kinderen van Israel, die toch oock in Ægypten woonden: eñ in de naervolgende vorsschen-plaegh/ alleen tot den Coningh Pharao, ende de Ægyptenaeren geseidt is: *De revier sal de Kick-vorschen uyt-grimmelen; die sullen uyt het water op het landt komen, en sullen in* u huys *komen, en inde slaepkamer van* u bed-stede/*ende op* u rust-plaets/*ende in de huysen van* uwe dienaers / *ende over* u volck/ *ende in* uwe *back-hovens, ende op de overblijffsels van* uwe *spijs; en tot* u / *ende* u volck / *ende tot alle* uwe dienaers *sullen de Kick-vorschen komen*; sonder eenighe mentie van de kinderen van Israel, ghelijck of sy oock door de Kick-vorsschen souden geplaeght worden; waer over dat Pharao oock daer naer gebedẽ heeft/ dat Moyses sou willen bidden / voor Pharao; Dat *de Kick-vorsschen soudẽ wech-* Exod.7.21 Noteert het woort Aegyptenaren. Exod.8.3. Ibid. v.8.

genomen

ghenomen worden van hem *ende van* zijn volck; *alleen:* sonder de kinderen van Israel (als of sy mede gheplaeght waeren) eens te noemen; want sy en zijn niet mede-gheplaeght gheweest: soo ist oock voorts in alle andere

Exod.8.17 Mugghe
Ib.v.22. Vlieghe
Exod.9.4. Pest
Ib.v.9. Sweer } plaghen
Ib.v.18. Haghel
Exod.10.4 Torren
Exod.11.5 Doodt

gheschiedt. De Ægyptenaers zijn daer mede gheslaeghen ende gheplaeght geweest; Maer de Israeliten die in een stadt/dorp/ende straet onder de Egyptenaers woonden/sijn onbeschadigt/ende ongequelt gebleven.

Exo.10.23 Inde plaegh dan vande duysternis/heeft de Son zijn loop gehouden/ende in andere Landen/en Coninghrijcken/naer gewoonte den dagh bestraelt; jae dat het merck-waerdigste is/heeft oock in het Ægypten-landt de kinderen van Israel met zijn licht gedient/eñ dagh en nacht by behoorlijcke beurten verdeelt; alleẽ heeft hy zijn licht voor de Ægyptenaren den tijt van 72 uyren geweygert/als hy dit aen de andere menschen/door

de

de heele weereldt/ende aen de Israeliten, in Ægypto selfs/niet en weygerde. Een werck Godts dat waerdigh is om wel bedacht/ ende betracht te worden ende daerom klaerlijck in de H. Schriftuir aengeteickent is.

In het tweede boeck Moysis aen het *tiende capittel*, schrijft Moyses; dat *hy sijn handt heeft opgheheven, ende uytghesteken, ende datter sijn ghevallen* gruwelijcke *duysternissen in't geheele landt van Aegypten drie daghen langh. Niemant en heeft sijn broeder ghesien, jae niemandt heeft hem* van zijn plaets daer hy was/ verroert *in die drie dagen.* Maer *over al waer dat* de kinderen van Israel *waeren, daer was het licht.* Exo.10,22 en 23.

In het *boeck des wijsheits* wort dit selfde mirakel veel breeder beschreven aen het *17 ende 18 capittel*; uyt de welcke ick alhier eenighe plaetsen sal voorstellen. *Was ymandt,* seidt den Autheur/*een boer, ofte harder, ofte landt-bewercker van de duysternissen overvallen, ende verrascht, die lede een on-mydelycken noot-last.* Want *alle gader waeren sy met een Ketten der duysternissen ghebonden. En al hoorden sy of een soetruyschende windt, ofte onder de dichte boometacken een soet Voghel-gheschal, ofte het ghedruys van het sterck-vallende waeter, ofte een* Wijsh.17.16.

harde klanck van de vallende steenrotsen, ofte een onsichtbaere gheloop, van de spelende beesten, ofte een crachtighe stem van de boeyende dieren, ofte een weder geclanck uyt de hooghe berghen: het dede haer van schrick ende vreese beswijmen. Want den **heelen aerdt-bodem** *wierde bestraelt met een helder licht, eñ wiert onderhouden metten onverletten arbeidt, ende wercken. Maer* **haer alleen** *was een swaeren nacht opgeleit,* **een** *voorbeeldt van de duysternissen die haer noch soudẽ overkomen. Sy waren dan haer selvigen lastigher als de duysternissen: Maer uwe heyligen hadden* **een groot licht**; *eñ haer vianden hoorden haer stem wel, maer en saegen oock haer gedaenten niet. &c.*

Wat konder klaerder tot het beschrijven van soo een verscheide lichts-ghevinghe / ende lichts-weygeringe / ende dat noch in een landt / gheseidt worden. De vianden Godts en sien by hellen daghe niet / jae sitten als geboeyt / ende ghekettent in de duysternisse / in de steden / dorpen / velden / en weien; Maer de kinderen Godts / jae de koeien / eñ de beesten op het veldt / de veughelen in de lucht / die ghenieten het licht / ende vliegen / en singen / en weyen en loeyen gelijck sy op andere dagen plegẽ te doen / ende jaeghen / met haer soeten sangh /

ende gewoonelijck balcken/de vianden Godts / de doodt-schrick op den hals/ overmidts de duysternis/daer sy haer in bevonden.

Het staecken van het wercken van de Son blijckt seer klaerlijck aen het Manna, ofte 't Hemelsch broot/dat God aen de Joden/ in haer veertigh jarige reys heeft verleent. Want beneven het onderscheit der daghen; dat is/ dat het alleen regende / op de ses eerste daghen van de weke / ende noyt op den sevenden dagh; soo is dit tweede mirakel daer by geweest/ dat het op de vijf eerste dagen/ niet en kon verdragen/de lucht/ ofte het sonnē-licht van dē tweeden dagh / maer begon terstont te rotten / ende te worm-steken. Maer dat op den sesten dagh regende/dat duyrde altijdt suyver/twee dagen achter malkander/ sonder veranderinghe van de lucht/ofte sonnen-licht. Ja dat manna dat Moyses in het Tabernakel des Heeren heeft doen bewaren/is niet alleen twee dagen maer hondert ja duysent jaeren van de son onbeschadight ghebleven.

Sonne-wercks staeckingh.

Exodi. 16. 20. 22. 26.

Exo. 16. 33

Het tweede exempel in 't Waeter. I.

In 't water heeft Godt dese zijn kracht niet minder betoont ; als hy

de loopighe ende ſmeltighe natuir van 'twaeter/heeft verandert gelijck als in een vaſte/ende ſtijf-ſtaende natuir; ende dat noch ſo getempert/gelijc of het water daer kenniſſe van hadt/ ende wiſt tē vollē een ſoet onderſcheit te maken tuſſchen het volck Gods ende de vianden
Exod. 14. 28. en 29. van dien : ſtilſtaende / ende een breede drooge heyr-baen gevende/tot dē dienſt van de kinderen Godts/als die door de roode Zee/ drooghs voets ſijn gegaen; ende t'ſaemen vloejende / tot ſtraf van de Ægyptenaeren, als weſende vyanden van het volck Gods; die ter ſelver uyr/ en ſtonde/in deſe Zee verdroncken zijn/ als Godts volck ongeſchendt ende onbeſchaedight daer door gingh.

II. Num. 5. 17 18. 19. &c. Als by de Iſraeliten eertijts/ tuſſchen Man en vrouw ontſteken was het venijnigh miſtrou/ van bedt-ſchenderije; ſoo heeft Godt tot een verdedinge van alle eerbaere/ ende tot een ſtraf van de on-eerbare vrouwen / ingeſtelt een geſegent waeter / dat vermenght werde/ met aerde van de vloer des Tabernakels/ ende beleſen met eenige vloecken van ongheſontheit. Dit water kreegh van Godt dien eygendom/ dat het als met kenniſſe/ende wetenſchap/beſchadighde/

dighde/ende ontdeckte/al die schuldigh waeren / ende liet al de onschuldighe/ ende onnoosel en ongequetst.

Soo veel als Godts wonder-wercken in het vyer aengaet / kon ick hier voor-stellen die braem-bosch die Moyses heeft soo sien branden/ dat hy nochtans niet en verbrande ; doch om dat yemant al hoe wel onbillijck/sou mogē seggen/ dat dit maer een imaginatie is geweest/ende geen natuirlick vyer ofte brant/ soo ist een warachtige ende wel bekende Histori'.

Het Derde exempel int Vyer.
I.
Exodi.3.2.

Nabuchodonosor dien wijt-beroemdē Monarch, hadt een grooten ovē noch seven-mael heeter doen stokē/als hy eerst gestoockt was : even-wel sijn vlam is binnen/voor Godts vrienden geweest/ als een verkoelenden dauw/ende is op den selfsten tijt buyten geweest als een verslinnend' vyer / teghens de vervolgers van de vrienden Godts.

II.
Dan.3.22 en 48.

Wast niet gelijc als een verstandigh Werck van het vyer / dat als Nadab, ende Abiu,wilden ongheheylight vyer/ in den Godts-dienst ghebruycken; Het vyer haer gestickt heeft/ende nochtans haer Linne Priesters-rocken niet ghequetst en heeft ?

III.
Levit.10.2 en 5.

IV. En als Godt Almachtigh door het
Numer. 16 vyer wilde straffen den een-sinnighe/
48. en 49. ende Kerck-scheurighe hoop van Core,
Dathan, ende Abiron, so datter op eenen
tijdt verbranden viertien duysent ende
seven hondert menschen; Wist het self-
de vyer op die eyghen stont / ende upr/
den onschuldigen Aaron te verschoonē/
soo dat het eer sijn voortgangh stutte/
ende sijn brant-werck liet vallen / als
dat het den Dienaers Godts/oock aen
sijn kleederen sou beschadight hebben.

Dese drie leste mirak'len / om datse
in het vyer geschiet zijn/ ende also over
een komen/met het ghene daer wy van
sullen spreken : sal ick met de woorden
vande H. Schriftuir hier noch eens in't
kort voorstellen. Van het eerste schrijft
Daniel 3. 19. 20. Daniel aen sijn derde cap: aldus: *Doen
heeft Nabuchodonosor bevolen, datmen den
Oven seven-mael heeter stoken sou, als men
pleegh. Ende terstont sijn die drie mannen ge-
bonden met haer mantelen, schoenen, hoeden,
ende andere kleederen, geworpen in't midden
V. 22. 23. van den brandenden oven. Doch den oven was
al te heftigh gestoockt. En die mannen die Si-
draeh, Misach, ende Abdenago in den oven
gheworpen hadden, heeft de vlamme van het
vyer gedoot. Maer die drie mannen vielen af*

in den

in den gloejenden oven. Ende de Vorsten/ Heeren/Vooghden/Raedts-heeren sagen/dat het vyer/ aen het lichaem van dese mannen/ gheen macht bewesen en hadt / ende haer haeyr op haer hooft niet versenght en hadt/ende haer mantelẽ niet beschadight; niemant en konde geen brandt aen haer ruycken.

Van het tweede spreeckt Moyses , *Eñ het vyer quam uyt van den Heer , ende heeft haer verteert , dat sy sterven voor den Heer :* Doch dat haer kleederen niet beschadight en zijn geweest/staet terstont daer by/ Want haer twee neven/Misael,ende Elisaphan , hebben door Moses jae door Godts gebodt/de doode lichamen/ uyt het Tabernakel ghedraegen/ soo als sy noch laegen/ met haer Linne Kerckelijcke/Kleederen. Ib. 5.

Van het derde schrijft Moyses wel in't kort / dat Aaron *ghestaen heeft tusschen de levendighe ende de dooden, biddende voor het volck.* Maer in het boeck des Wijsheyts wordt het selfde ten breetsten beschreven met dese woorden. *Doen heeft oock de rechtvaerdighen gheraeckt, de aenvechtinghe des doodts, ende daer gheschiede een scheur in de Woestijne, doch de gramschap en duyrde niet langh. Want een onberispelyck mensch* Sapi. 18. 20. & seqq.

haestelijck loopende, om te bidden voor't volck, voorbrengende een schilt sijns Dienst, eñ door een welrieckende offerhande des biddens bybrengende, heeft wederstaen der gramschappen ende der noodt een eynde gestelt, toonende dattet u Dienaer is, Ende hy heeft de verstooringe verwonnẽ, niet door vromicheyt des Lichaems, noch door Waepenen der macht, maer metten Woorde heeft hy hem t'onderbracht die hem quelde, in gedenckenisse verhaelende de eeden der Vaderen, eñ dat verbont: Want doen sy nu by hoopen d'een op d'ander doot vielen, so heeft hy tussen beyde gestaen, eñ den oploop gestilt, en heeft den Wegh afgescheydẽ, die tot de levende leyde. Want in dat kleedt tot de voeten dat hy hadde was den geheelen omganck der aerde, eñ de groote dadẽ der ouders waeren daer, in vier reyen ingehouwen, eñ u heerlijckheit was in dat cieraet sijns hoofts. In dese dinghen wijckte de vernielden, eñ dese ontsagh hy; want de proeve des gramschaps was allen genoegh.

Dit zijn immers claere exemplen uyt de H. Schriftuir/ die ons bewijsen dat Godt ende Natuir aen malkander soo vereenicht zijn/ dat Natuir haer werck doet/ soo/ eñ dan/ als het Godt belieft; Maer wederom/ dat als het Godt *niet* (ofte *anders*) belieft / dat dan Natuir niet haer gemeyn werck/ maer Godts

wil

wil ende believen doet: als kennende haer eenighe ende krachtigh ghebiedende Heer: 'twelck wy in ons mirakel van Amsterdam oock soecken te bewijsen.

Het derde Capittel.

Waer-om dat Godt door de natuirlijcke creatuiren, boven-natuirlijcke wercken doet.

IN dese nu beschreve / ende alle dies-ghelijcke Godts-wonder-wercken / staet den Leer-minnende Leser een poinct wel te behertighen. Namentlijck datter gheen van dese/ Jae oock gheen van alle mirakelen Gods / gheschiet en is/ sonder merckelijcke / ende hooge redenen/ ende profijt vande kinderen/ ende vrienden Gods.

De menschen hebbe by haer selven/ ofte by malkanderen / wel vreemde Speel- ende Werck-konsten / tot haer vermaeck/ Ja tot haere ydelheit / sonde/ ende boosheydt/en dat/om dat sy/ in haer selven / ydel / ende sondigh/ en boos zijn. In dese wercken laet hem Menschē-konsten.

oock den Meester des bedroghs/ ende leughens/geern vinden/ende gebruycken tot verder verleydenissen van de onwijsen.

Gods-konsten.

Maer de vreemde wercken / ofte mirakelen van Godt / die en geschien om gheen playsier alleen/veel min tot ydelheit/ofte onnutheit; noch veel min tot boosheit/eñ Godt-loosheidt; maer hebben in haer drie seer waerdige profijten. Want

Drie redené van die.

Eerstelijck; soo dienen sy tot een getuygenis/ende verclaringe van Gods wijsheidt/ende goetheit/ door de welcke hy/ als Natuir-Heer/ende boven-natuir-Heer/ Kan / Weet / ende Wil sulcke Wercken doen.

Ten tweeden; soo dienen sy tot een verklaringe van de liefde/ ende eer die Godt zijn Kinderen/ ende Dienaers/ ofte eenighe hem toe-ghe-eyghende plaetsen/ofte dienst-instrumenten / ende ghenade-middelen toe-draeght/ tot haer beschermenisse/ ofte meerder eer.

Ten derden; soo dienen sy tot een krachtighe / ende sekere onder-

wijsinghe van alle menschen/ die dese Wercken sien/ hooren/ ofte lesen; op dat sy door 't gene dat sy konnen sien/ voelen/ ende tasten/ moghen komen tot kennisse/ende een ootmoedigh/ende danckbaer gheloof/ van 'tgene dat sy niet en sien / ofte voelen/ ende tasten.

Op dat een yder dit klaerder mach sien/ soo sal ick hier eenige meraculeusen Historien voorstellen / uyt de H. Schriftuir; in de welcke 't ghene van 'tgebruyck van mirak'len ghesepdt is van een yder kan bemerckt worden; ende sal beginnen van een / dat in het voorgaende capittel aengeroert is.

Bewijs by exemplen.

Den Coningh (ofte liever den Tyran) van Ægypten/Pharao, en wilde niet gelooven; dat de Israeliten, Godts uytverkoren volck/ ende kinderen waren; Jae en wilde selfs haeren Godt/ voor den waerachtighen Godt niet kennen/ ende gehoorsaem zijn: Waer over dat hy oock die baldadighe ende Godloose woorden sprack; *Wie is den Heer, dat ick om sijnen 't wil, Israel sou laten gaen? Ick en ken dien Heer niet, ende ick en sal Israel niet laeten gaen.*

Exodi 5. 2

Hier tegens heeft Godt/ zijn Majesteits Waerheidt/ eñ waerdigheit/ met onweder-sprekelijcke getuygenisse / eñ bewijs willē bevestigen; toonende dat Hy/ Waerachtigh Godt dē Heer was; eñ dat de Israeliten/ sijn kinderen waren: Ende also Pharao/ met zijn volck dwingē/ dat sy beyde die poinctē mostē voor waer aen nemen. Waer over dat
Exod.6.1. hy tot Moyses seyt; *Nu sult ghy't sien, wat dat ick aen Pharao sal doen; Want hy sal haer* (de Israeliten) *laeten gaen, door een krachtige Hant.* Ende 'tis oock soo gheschiet. Want in't uytwerckē/ van dese krachtige hant Gods/ vintmen dat Pharao/ tot bekentenisse van Godt is gekomen; al-hoe-wel dat hy daer naer in boose moedtwil/ ende hardtneckigheit/ in zijn quaet voornemē/ is vervallen: Want

Terstondt in de tweede plaegh soo heeft hy tot Moyses ende Aaron gheseyt; *Bidt dē Heer dat hy de Vorschen wech-neemt*
Exod.8.8. *van my, ende van mijn volck; ende Ick salt 'tvolck vry laetē gaen, om den Heer Sacrificie op te offeren.* Welcke bekentenis/ ende gebedts versoeck/ daer naer weder is geschiet/ tot verscheyde reysen: gelijck als het blijckt in't vervolgh van de andere plaegen: tot dat hy ten laestē/ in de elfde

plaeg/ ja in zijn eygē booſheit geſmoort is; doch ooc als doen noch gedwongen zijnde/ om Godt den Heer de glorie te geven/ eñ zijn machtige hant te kennē/ als hy / eñ zijn gantſche leger/ met een verſaecht gemoet geroepen heeft; *Laet ons van Iſrael vluchten, overmidts dat den Heer, voor haer, tegens ons vecht.* Eñ dat iſt/ dat Godt den Heer ten inſien van zijn wonder-wercken/ die Hy doen ſou/ tot Moyſes ſeyt: *ICK ſal heerlijck gemaeckt worden aen Pharao, eñ aen ſijn geheele leger, ende aen ſijn waegens, eñ ruyters; ende de Aegyptenaeren ſullen 't weten, dat ick den Heer ben.* Exodi 14. 25. Ibid. v. 18

Diergelijcke manier van ſprekē gebruyckt Godt in de H. Schriftuir ſeer dickwils/als Hy vā zijn wonderwercken ende mirak'len ſpreeckt. 'Tſelfde doen oock de Propheten/ende heylighe boeck-ſchrijvers / als ſy eenighe mirak'len belooft/ofte gedaen hebben. Den hooghmoet van den Coning Sennacherib, eñ zijn Velt-overſte Rabſaces, wort ons breet beſchrevē/ſo in't vierde boeck der Coninghen, als by den Propheet Iſaias. Want hy niet alleen de Stadt van Ieruſalem, eñ den Coningh Ezechiam ten vijleinſten / maer oock ſelfs Godt ten goddelooſte verachte / roepende 4. Coning. 18. 22. 32. 33. 34. 35. Iſaiæ 36. 25. ende c. 37. 10. 11. &c.

tot de Borghers / ende Inwoonders van Jerusalem; *En laet u toch niet oprockenen van Ezechias, als hy tot u seydt: Godt* sal ons verlossen; *Hebben de Goden van andere landen, elck sijn landt konnen beschermen, van de macht der Coninghen van Assyrien? Waer is den Godt van* Emath? *ende* Arphad? *Waer is den Godt van* Sepharvajm? *Hebben sy* Samarien *uyt mijn gewelt verlost?* Wie *isser onder alle die Goden van dese landẽ, die sijn volck verlost heeft uyt myn handt; dat den Heer sou Ierusalem uyt myn hant verlossen?*

Godt dan willende teghens sulcken onverdraeghelijcke hooghmoedt ende blasphemie zijn majesteit verdedigen/ heeft de mirakelen/ soo boven gheseidt is/ by de handt genomen; ende dat/

Tot:
1. Vertooninge van zijn Godheidt.
2. Beschermінge vã zijn Dienaer Ezechias eñ zijn volck/ ende zijn Stadt Jerusalem.
3. Exempel ende Spiegel van alle menschen.

Waer over hy by den Propheet Isaias, alsoo spreeckt; *O Maeght! Dochter van Sion! hy heeft u versmaet ende bespot, hy heeft over u sijn hooft gheschut, Dochter* Je-

Isa. 37. 22

rusalem

rusalem etc. *Maer en hebt ghy niet wel gehoort, wat dat ick in voorgaende tijden gedaen heb? Ick sal u (Sennacherib) een ringh in u neus werpen , ende een ghebit in u mondt, Ick sal dese Stadt beschermen, soo dat sy behouden sal blijven, om mijnent wil, eñ om mijnen dienaer David.* Ende daer op is terstont gevolght/die groote/ende mirakuleuse victorie/ met een generale nederlaegh/ van het leger/van Sennacherib, soo datter tot in de 185000. soldaeten / op de plaets ghebleven zijn; eñ dat niet door Menschen handen / ofte Waepenen; maer door den Engel Godts.

By dese twee Coninghen / aen de welcke Godt sijn glorie / ende waere Godtheidt door mirak'len verklaert/ ende bevestight heeft/sal ick den derden voegen/die hem immers soo leelijck tegens Godt vergreepen heeft / doch genaedigher gheleert ende onderwesen zijnde/sonder straf/ofte de doodt/is tot verstant eñ bekentenisse/ met berouw/ ende beternisse ghekomen: 'Tis Nabuchodonosor, die als hy begeerde dat zijn opgerechten beeldt/ voor een Godt sou gekent/ende aengebeden worden/ende hem hier in / van drie vroome Godtstuyghen / ende deughs-helden bevont

afgeslagen te worde/ heeft derven seggen: Daniel 3.15 Ist *dat ghy mijn beelt niet aen en bidt, so sult ghy ter selver stonde geworpē wordē in een glojende oven: ende wie is die* God/ *die u uyt mijn handen sal verlossen?* Doch God heeft hier op/ sijn Leer-schole wederom open gedaen/ eñ heeft op zijn oudt gebruyck/ de mirak'len weder by de hant ghenomen; ende door die vertoont/ sijn ware eñ almachtige Godtheit/ met de liefde eñ eer/ die Hy syne getrouwe dienaers aēdoet. Waer door dat Nabuchodonosor

Leer-willigher			Pharao
ende		als	
Buygh-samer			Sennacherib.

In sijn gemoet hem overtuyght bevinnende/ inde tegenwoordigheit van alle syne Prinssen/ eñ Vorsten geroepen Dan. 3.95. heeft: *Gebenedijt sy dē God van dese mannen, die syn Engel heeft gesonden, eñ heeft syn dienaers die in hem gelooft hebbē, verlost: sy hebben het gebodt des Conings verandert, eñ hebben haer lichamen ten besten gegevē, om dat sy niet en wilden aenbidden eenigen anderē God, als alleen haren God. Daerom soo ist van mijn dat bevel gestelt, dat alle volcken, geslachten, eñ tongh, die eenige lasteringe, eñ blasphemie sal gesproken hebben tegens dē God van Sidrach, Misach, ende Abdenago, sal vernielt worden,*

ende

eñ ſyn huys ſal gheraſeert worden. Want daer en is geen andere God, die dies gelijck kan verloſſen. Hy heeft oock brieven geſchrevẽ/ aen de geheele Weerelt/ van dit mirakel; om alſoo de eer/ende de glorie van Godt almachtigh / te meerder over al bekent/ende heerlijck te maecken; van deſen inhout:

Nabuchodonoſor Coningh, allē menſchē, Natien, talen, die de geheele Werelt door woonen.

Vrede werde u vermenighvuldight. Den Hoogen God heeft by my teyckenen, eñ wonder-wercken ghedaen. Het heeft dan my vermaeck geweeſt, ſyn teyckenen te verkundigen, overmits, datſe groot zijn; eñ ſyn wonder-wercken, overmits datſe krachtigh zijn: eñ ſyn Coningh-rijck, overmits dat het eeuwigh is; ende ſyn macht is van geſlachte tot geſlachte.

Nabuchodonoſor! eedel was u hert/ in dit ſtuck / ende ghebenedijdt moeten sy weſen/die ten allen tijdẽ/van Gods mirakelen ſoo ſpreken / ende door die/ geern gheleert worden/ende onder die ſoo geern buygen. En onder andere/ die edele harten / van die Ouwe vroome Amſterdamſche Catholijcke Heeren/ ende Borghers / die naer het exempel

van Nabuchodonosor siende / die groote wercken / ende wonder-teyckenen / die Godt in haer Stadt dede / oock niet op Pampier alleen / ofte Pergamenten / maer voor haere Capell op de heylige Stede in Steen hebben doen graveren dese woorden / uyt Nabuchodonosors
Dan. 3. 99. Historie genomen;

SIGNA ET MIRABILIA FECIT IN TE DEVS EXCELSVS.

Doch hier van / sal ic daer naer breeder spreken; ende sal nu / by dese drie soo merckelijcke mirak'lē / dit capittel sluyten. Ende ick vertrouw / dat voor den leersaemen leser / genoegh bewesen is / 'tgene dat belooft was. Te weten; dat Godt zijn mirak'len doet / om door die als zijn Goddelijcke Stem / leer / ende segel / zijn waerheit / ende waerdigheit / mitsgaders zijn eer / ende liefde tot zijn vrinden / Heylighe plaetsen / ofte andere synes diensts instrumenten / te bevestighen.

Doch of het yemant luste in andere meer mirak'len dit te sien / die wil ick hier in kort aen wijsen.

Josue 3. 15 6. &c. 1. De arck des verbondts.
Exodi. 7. &c. 2. De roede van Moyses ende Aaron,
Josue 6. 16 3. De Trompetten van Jericho.

4. De

4. De Mantel van Elias. 4.Reg.2.8
5. Het doode lichaem van Eliſeus. 8.14. 4.Reg.13.
6. De Leeuwen van Daniel, &c. 22. Dan.6.22.

In welcke allegaeder/Godt ſoo boven natuiren kracht ghewrocht heeft/ dat Hy daer mede

1. Sijn eere heeft vermeert.
2. Sijn vrienden heeft vereert / ende
3. Alle menſchen heeft geleert.

Mirak'len / ofte wonder-wercken/ ſeidt onſen Saligh-maecker ghebenedijdt/ hebben die kracht / dat als men *die woorden niet en gelooft, ſoo moet men noch de wercken ghelooven*, ende ſoo langh als woorden/woorden blijven/ſo mach mē die hooren/ende gelooven/ ofte niet gelooven/maer ſo haeſt/als woorden met werck ende mirak'len bedeſtight zijn/ ſoo volght dat groote woordt: *Hadt ick geen wercken gedaen, die niemant anders ghedaen en heeft, ſy en ſoude gheen ſonde hebben; Maer nu* (als ick haer gheſprokē heb/ ende die groote mirak'len gedaen heb) *ſoo en hebben ſy gheen ontſchuldinghe van de ſonde.* Joa.15.24 Ibid.V.22

Ende alle goede verſtandē hooren dit wel te vatten/ende te verſtaen/ 1. Dat ſy die kloeckſte niet en zijn/ Maer datter kloecker ſijn als zy. 2. Datſe ghe- Drie Verſtants Regels.

luckigh zijn/die onder kloecker komẽ/ om gheleert te worden. 3. Dat sy haer wel moeten wachten / om door schijn van kloeckheidt / niet bedrooghen te worden/ofte verleydt; Maer als God met wercken spreeckt/dat woordẽ/met wercken bevestight/ over dubbel-gheloofwaerdigh zijn.

Perikel. Want; sonder achterdencken die alleen te hooren; ofte / dat 't erghste is/ die baldadigh te versmaden; ja godtslasterlijck den duyvel toe te schrijven; daer en ist niet mede te doen / ofte te winnen: Den tijdt sal komen dat God zijn woorden in wercken ende minwercken aen de gheloovighen maer in straf-wercken aen de ongheloovighen veranderen sal; ghelijck hy by

Prov. 1. 24 Salomon seidt; *Om dat ick u gheroepen heb, ende ghy hebt het gheweyghert; ick heb mijn handt uytghestreckt, en daer is niemandt gheweest, die daer eens nae sagh. Ghy hebt alle myn raeden versmaedt, ende alle mijn kyven niet ghe-acht. Soo sal ick oock in u ondergangh lacchen, ende spotten met u, alst u sal over-ghekomen zijn, daer ghy voor vreesde. Als 't haestighe ongheluck sal overvallen, ende de doodt, als een onweder, sal over-storten: als 't lyden, ende benautheidt sal over-komen.*

Dan

Dan sullen sy myn aenroepen, ende ick en sal
aer niet verhooren: sy sullen vroegh opstaen,
loch sy en sullen myn niet vinden: overmidts
at sy myn onderwijsinghe ghehaet hebben,
nde de vreese Godts niet aenghenomen en heb-
en: ende naer mijn raedt niet gheluystert en
hebben.

Hoe schrickelijck seidt het Godt by David, *Ist dat ghy huyden sijn stem hoort, en*
vilt toch u harten niet verharden, gelijck als in
le verbitteringe, in die tentatie-dagē, inde wil-
lernis; al waer u Vaders mijn getergt hebben,
loch sy hebben myn wercken beproeft, eñ gesien
eertich jaren heb ick dit volck alder-naest ge-
eest, ende ick heb geseidt; Altydt dolen sy in
aer harten, en sy en hebben myn weghen niet
hekendt. Daerom heb ick het haer ghes wo-
en, dat sy in myn rust niet en sullen komen.

Psal. 94.8
Hebr. 3.7.

Den H. Apostel Paulus sprekende van
ese placts soo vraeght hy hem selven;
Van wien heeft hy ghesworen dat sy in sijn
ust niet en sullen komen? ende antwoordt
erstondt; *Alleen van die, die ongheloo-*
igh syn gheweest, ende wy sien't, dat sy daer
iet en hebben konnen ingaen, om haer onghe-
ovigheidt.

Hebr. 3. 18
19.

Van sulcke ongheloovighen ist ey-
entlijck waer/ dat sy *oogen hebben eñ niet*
sien, ende dat sy *ooren hebben, eñ niet en*

Psa. 113.6
ofte 14.

hooren : dogh de sententie staetter oock by / dat sy om haer ongheloovigheidt/ naer de mirak'len/van God/sullen gestraft worden. Het is onses Saeligh-maeckers woordt/over Corozaim, ende Bethsaida; steden van het landt van Galileen; *Wee u Corozaim! wee u Bethsaida!*
Matth. 11 21. 22. Want *waeren in Tyrus ende Sidon sulcke krachten* (dat is krachtighe mirak'en) *ghedaen als in u sijn gheschiet*, sy *souwden nu al voor desen tijdt pœnitentie gedaen hebben, in een hayren kleedt, ende asch.* Dogh om misbruyck van dese mirak'len/in ongeloovigheidt/ volght terstondt de straff daer by ; *Ick segg' het u ; Tyrus ende Sidon sullen het gevoegelycker hebben, in die daegen* (des oordeels) *als ghy.* Eer dat den Euangelist aen dese woorden komt / soo schrijft hy daer noch een hooger woort by/ dat alle steden / ende plaetsen / die van Godt met mirak'len vereert worden/ aengaet ; *Als doen heeft Hy beginnen die steden, in de welcke sijn meeste krachten gheschiet zyn, te verwijten dat sy gheen pœnitentie en hebben gedaen.* By S. Lucas staet
Luc. 10. 13 by nae die selfde eyghen woorden / die hier uyt S. Mattheus beschreven zijn; ende Joannes Calvinus selfs en weet op
Calv. in Harmonia p. 166. dese niet veel te beantwoorden ; maer

beve-

gebestight ons propoost veel stercker/ als ick van hē verwacht hadd'; schrijvende aldus: *Dese woorden Christi beduyden* even veel/*gelyck of* Hy geseit hadde; *dat nu den tydt gekomen was, dat Hy hem tot andere steden souw begeven, naer dat Hy, by ervarentheidt bevonden hadt, dat die bewoonders van dat Landt meer onleersaem ende bekendt van boosheit waeren, daer Hy hadt begonnen het Euangelie te prediken, ende mirak'len te doen. Dogh swygende vande leeringe, verwijt Hy haer dat sy door de mirak'len niet en sijn bevveeght ghevvorden, om pœnitentie te doen. Want het is seker Dat den Heer de ,, bewijsinge van sijn kracht daer-om in't werck ,, stelt,* om dat *Hy de menschen tot Hem sou ,, trecken.* Dus verr' Calvinus van de mirak'len. Ick wensch die edele stadt/eñ borgerye van Amsterdam, uyt de gront van mijn harte/ dese eenighe leeringhe toe / dat sy oock die meugen behertigē.

Aenspraec tot die Borghers van Amsterdam.

Godt den Heer stelt daer om, de bewijsinge van kracht, in't vverck, om dat Hy de menschen tot Hem sou trecken.

Want die krachtighe wercken / die sijn Goddelijcke Majesteyt ghedaen heeft binnen Amsterdam, sijn genoeghsaem bekendt/ ende sullen by dit kleyn boeckje ten deelen verhaelt worden;

wat hoort dan anders te volghen/ als dat de Borgers haer laeten tot Godt trecken/ende aenveerden dat geloove van het Heyligh Sacrament, dat hae lieve Voor-Ouders ghehadt hebben/ op dien tijdt / als het Godt Almacht-tigh gheliefst heeft/ 'tselfde geloof/ met sulcke krachtighe wercken / te vereeren/ ende te bevestighen.

Het vierde Capittel.

Beschrijvende

Het beginsel ende voort-gang van de Hoogh-lofwaerdige

Stadt

AMSTELREDAM.

Midtsgaders

Het groote MIRAKEL aldaer ghefchiet aen het H. en Hoogh-waerdigh

SACRAMENT.

Ot noch toe / heb Ick in't generael gesproken/van de Miraklen/soo veel als aengaet de geschiedenissen van dien ; eñ van de geloof-waerdighe beschrijvinge / ofte getuygenisse. Van dien; oock van de profijten/die Godt aen ons door de Miraklen doet : Maer nu kome ick tot ons

eyghen particuliere Historie / ende exempel.

Amsterdam; een Stadt / nu door den segen Gods / de heele weereldt door bekent; die als den Scherp-siende / ende snel-vliegēde Arent / het groote marckveldt van de heele weereldt / met haer ooghen oversiet / ende met haer seylen overvlieght; pleegh in voorighe eeuwen / te wesen een kleine bywoninghe van Borgers / hoorende onder de heerlyckheit / ende het ghebiet van de Heeren van Amstel, onder de welcke het noch ghenoten heeft (ter regarde van eenighe merckelycke schaede) vryheidt van den Graeflycken tol / alst blyckt uyt den Latynsche brief / die noch in de Stadts kamer bewaert wordt / ende luydt aldus in't duytsch:

Amsterdams begin.

Floris Grave van Hollandt, eñ Zeelant, eñ Heer van Vrieslant, allen die desen tegenwordigen sien sullen, Saluyt. Uwe gantsche vergaderinge wete, dat wy goet gevonden hebbē, die lieden, die binnen Amstelredame woonen (tot restitutie der schade, die wy, eñ onse luyden, haer gedaē hebben) van nu voort aen vry te maken, van alle exastien van onsen tol, met haer eyghen goederen, die sy voeren, ofte vervoeren, over ons gheheele landt. Tot ghetuy-

Amsterdams vrybrief. Aº. 1275.

genisse van welcke saecke, vvy dese tegenwoordige schrift, met onsen seghel hebben doen bevestighen. Ghegheven by Leyden, Sondaeghs voor den dagh der Apostelen Simon ende Iu-
1275. *das, in't jaer ons Heeren 1275.*

Dit privilegie is daer naer / van dien selfden Graef Floris vernieuwt / ende
1291. bevestight ghewozden / in't jaer 1291. Ende korts hier naer / is Amstelredam ghewozden een lidt / van de Graeflijckheit van Hollant / ende is van die Heeren van Amstel vervallen. Dogh soo naer Graef Floris moordt (die gheschiet
1296. is in't jaer 1296.) Sijn Naevolgher Graef Jan, ghestozven is anno 1300, Soo is Amstel-re-dam naer het schrijven van de Hollantsche Chronijck / een groote schaede / ende ongheluck overgekomen. Want naer 's Graven Jans doot / quam Gijsbrecht van Amstel / *ende begreep weder dat* Stedeken *van Amstel-re-dam, ende began dat, met houte bruggen, vesten, ende Toornen te stercken, ende vast te maecken. Die van Haerlem, met de Waeterlanders, dit vernemende, zijn met alle haer macht uytghetoghen, ende hebben den voorseyden Gijsbrecht, uyt den lande gejaeght, eñ staken 't vier in't Stedeken, ende verbranden alle die bruggen, eñ houte Toornen, tot assche*

toe, ende slechtent, ende braeckent voort af.

Maer ghelijckmen van den Phœnix seydt/dat hy uyt zijn brandt verjeught/ende verbetert / soo ist met Amstel-redam oock ghegaen/Want de plaets is terstont weder/ aen de graeflijckheydt geraeckt/ ende merckelijcke verbetert/ eñ vergroot ; soo dat in't jaer ons Heeren 1342. de palen wyt beschreven worden/aen alle vier hoecken/doch nu by naer onbekent. Den brief hier van luydt aldus: — Amsterdam vergelcken by een Phœnix. — 1342.

In den eersten soo sullen die palen van hare vryheidt wesen, op die Oost-zijde *van der poorten, aen Ians Wittens Hof-stede ; op die* Noort-zijde */aen het groote Gods-huys-lant; op de* West-zijde *aen den Vteren egghe van der Lane, die legget in Ysbrants landt van der Zuytwinde : op de* Zuyt-zijde */in der Nesse teghens der lane over ; alsoo alst metter graft begreepen is, en in die haven tot halver stroom tot in Ye, ende voortstreckende in't Ye, langhs den dijck Oosterwaerts 50 roeden, buyten den Wint-molen, die Heer Willē van* Orschoorne *van onser wegen maecken dede.* — Amsterdams vergroote bepaelinghe. — Historie vā dit boeck.

Terstont hier naer/ dat is in het jaer 1345. ist in dese Stadt gebeurt/dat een sieck man/ hem tot de doodt bereydende/naer het Christelijcke behoor/en ge- — 1345. By de eerste tijdē beschreven.

bruyck/het H. ende Hooghwaerdighe Sacrament des altaers heeft ontfangē/ dogh heeft (door den overval van de sieckte) 'tselfde weder uytghebraeckt. Dit/ alsoo het onder de fluymen/ ende andere materie was vermengt/is van die Vrouwe/die den siecken man diende (trouwens uyt onwetentheit/ overmidts sy het niet ghesien en hadde) in het vier geworpen. 'Tvier brande den heelen nacht door/tot behoef/ende gheryf van den siecke. Nochtans des anderen daeghs/ ontrent den Priemtijdt (so spreeckt den ouwen Schrijver naer het Catholijcke ghebruyck) stondt een van die Vrouwen op/ ende doe sy haer jongh Kindt ghekleedt hadde / kreegh sy so grooten koude/ in alle haer leden/ dat sy by dat vier moſt gaen sitten/ om haer te warmen. Aldus sittende by den vier/en dat vier omroerende/om te beter te warmē/ sagh sy middel in't vier/ eene schoone/witte / ende heele Hostie/ als sy haer daghen / inden handen des Priesters hadde gesien/aenden altaer. Die vrouwe verschrickte / ende stack haer handt sonder eenighe vervaernisse in't vier / ende nam die Hostie in haer hant/sonder haer hant van't vier

Christianam juxta Praxin
Pastor ægro dat Sÿn-axin:
Vera quem Religio
Iesum jubet adorare,
Et a Iesu postulare
Vitam, in viatico. f.58.

24

Op des krancken leste bede
Brengt na Catholijcke sede
Hem de Priester 's Hemels spijs,
Daer Godtvruchtigen voor knielen,
Op dat Iesus hunne Zielen
Sterck op vvech nae 't Paradijs.

Æger, morbi per tormentum, Dum nil Sacrum qui circumstant
Quod accepit Sacramentum Vident, statim flammis mandant,
Regerit, per vomitum. Quidquid erat redditum. f. 58

3.

Maer de krancke svvack en teder,
Braeckt de spijs naer 't nutten vveder,
'Tvoetsel 'tvvelck men schat so dier,

De vrouvv die't braecksel had, en sag,
Dat vvaerdigh pant niet dat daer lagh
Stort het reuckeloos in 't vyer.

iet, hoe't M A N vergeefs ontfangen,
t' broot, daer d' Engelen na verlangē,
Van geen vyer des nachts verteert,

giet, hoe 't blijft en houdt sijn vresen
Op dat Christus vverdt gepresen:
Sie eens vvat dees print u leert.

Mane primo, dum Matrona
Focum curat, videt prona
Hostiam, spectabili
Formâ plenè relucentem;
Stupet, tollit refulgentem
Luce admirabili. *f. 58.*

Als de vrouvv komt in den morgen
(Soo sy plagh) den haert besorgen
Vindt sy 't Heyligh Sacrament
Heel en over licht met stralen:
Naulijcx konnende adem halen
Neemt sy 't op uyt d' asch in't endt

te quetsen ofte barnen; ende voelde dat die Hostie kout was / ende leydet van die eene hant/in d'ander. Eñ als doen sagh sy bescheydelijc/dat die Hostie die te vooren wit ende klaer was / wonderlijck verandert worde/in eenen anderen forme/ende ghedaente / als verbrandt wesende. Dese vrouwe worde verbaert/ ende riep een andere vrouw die met haer woonde/ in't selfde huys/ ende seyde: Siet ick hebbe hier in mijn handt / dat Lichaem ons Heeren Jesu Christi/ dat ick mit mijnen handt upten viere ghenomen hebbe / ende sy gaf't een vrouwe/oock in haer handt: Ende dese Vrouwe leyde dat Heylighe Sacrament op een kussen / ende besloot het in haer Kiste. Een uyr daer naer / quam de man van den huyse / te huys / ende sy vertelde haren man /al datter geschiet was: Die man vraegde / waer sy dat heylige Lichaem ons Heeren hadde ghelepdt: Sy seyde/ in mijn Kiste/eñ hy begheerdet te sien/ siende nam hy dat in zijn hant met zijn vingeren. Aengetast hebbende docht hem dat/ dat Heylige Sacrament in zijn hant sienlijck op eñ neder spranck / dat siende gaf hy zijn wijf dat H. Sacra-

ment weder/eñ het behielt die litteyckenen/van den aentasten van den mans vingheren / eñ die man wart seer vervaert/ende hy ginck eñ gaft den Priester te kennen/ eñ vertelde hem/al datter gheschiedt was/ ende wijsden hem daer dat H. Sacrament ligghende inde kiste. Die Priester versuchte hem/en nam dat H. Sacrament , ende leydet in een doose/ende brochtet in de Kercke/ al heymelijcken/dattet niemant en wiste. Des anderen dages/als die vrouwe tot haer kiste quam/ vandt sy daer weder dat H. Sacrament, op ten doeck inder Kisten / ende sy ginck weder tot den Priester / ende seydet hem / die welcke noch eens quam met die doose / ende leydet daer in / ende brochtet weder al heymelijck inde Kercke. Op den derden dagh quam die vrouw weder / ende vandt noch weder / dat H. Sacrament in haer Kiste / op den doeck ligghende/ op een schoon Witt kussen; doe liep de vrouwe weder tot dē Priester/ ende gaeft hem te kennen: als die Priester dat hoorde; docht hy dat God dit Mirakel verkondight/ ende openbaer ghemaeckt woude hebben; Dede dit te verstaen alle Priesteren gheeste-

lijck/

Poſtquam Paſtor inaudivit
Rem ſtupendam, mox adivit
Domum; cum frequentia

Omnis Cleri, deportatur
Panis vivus, et ornatur
Digna reverentia. f. 60.

6.

Naulijcx is het vvonder teecken
Voor des Prieſters oogh gebleecken,
Of men recht een ſtaet aen,

Om met Prieſterlijcke reyen
Dit nae 't Outaer te geleyen
Dat het daer ter eer mach ſtaen.

Puer, ſinu parentali
In ignem (comitiali
Morbo preſſus) excidit;
Sacramento præſentatus,
Et ad templum deportatus,
Biduo convaluit. f. 60.

7.

Het kindt, dat door ſijn harſſens euvel
Valt van 's Vaders ſchoot in ſneuvel
En in 't viere, vvordt terſtondt
Als het voor dit Hemels broodt
VVas maer gebracht, vry vā ſijn noodt
Op den tvveeden dagh geſondt.

lijck / en weerlijck binnen Amsterdame/ende sy quamen in haer religie/met kruyssen/eñ vanen/ter heyliger Stede/ daer dat H. Sacrament gevonden was/ ende brochtent met love/ende met sanghe/met grooter eeren/ende waerdigheidt/in de Parochi-Kercke. Die man van deser vrouwe/ die zijn wijf verboden hadde/ dese miraklen te openbarē/ ende niemans te seggen/ sittende twee dagen hier naer by den vier/ hebbende een Jongh kint op zijn schoot/ berispende zijn wijf / dat dese dinghen door haer in't licht ghekomen waren / ende geopenbaert/Terstont dat kint/dat hy sittēde hadde op sijn schoot/ is eenmael vreeselijck besiert ghewोrden/ met dat vallende evel/ende noch terstont tweemael achter een/ende worde seer/ende vreeselijck ghequelt / ter tijdt / dat die man / ende zijn wijf / door raedt/ende ingheven hare vrienden / beloofden te versoecken / dat waere H. Sacrament, met haer offerande / inder Kercken / wollen ende baervoets. Daer nae geschiede veele groote Miraklen van sieckten/van onrechte ghevanghen.

Dit is de eerste historie / soo als die beschreven is/voor de Troublen / ende veran-

Gheloofswaerdigheyt.

veranderinge van Religie, in dese Nederlanden, quam anno 1517. gedruckt tot Leyden, en op het self de jaer 1517. ende den 18. Augusti voleyndight.

Van de gheloof-waerdigheidt/ende seeckerheidt van dese Histori / en weet ick niet dat yemandt/ naer onse voorgaende regels/ sou met reden meugen twijfelen: ende dat om dese naervolghende bewijsinghe. Want

1. De Historie is bevestight met getuygenis van de E.E. Heerē van Amstelandt, ende Amsterdam

2. Met Naervolghende miraklen/ Kerck-bouwen/ Altaers-stiften / Pelegrimagien/ devote ver-eeringhen/ die uyt heel Christenrijck / al hier ghebracht/ofte gesonden zijn: ghelijck ick nu vervolghens bewijsen sal.

3. Met ghetuyghenisse van de Geestelijcke Heeren van Wtrecht, die als doen oock waren Bisschoppen over Hollandt.

4. Met ghetuyghenisse van de ghemeine Chronijck-Schryvers, voor de veranderinghe van de Religie.

5. Met ghetuyghenissen van Chronijck-Schryvers, oock naer de veranderinge van de religie, die haer so klaer/

Quæ ſunt facta, plena fide
Confirmata, Lector, vide
Conſulari calculo.

Quid negatis Nouatores,
Quod tot dicunt Senatores;
Cum Balliuo conſcio!

f. 63

11.

't VVonder-vverck nu aengebeden
VVord betuycht verſterckt met eeden
Op 't Stadthuys voor Magiſtraet.

Kan de vvaerheydt yemandt grieve
Siet het ſegel, leeſt de brieven
'T is geen droom noch kinder-pra

ende vast hebben ghebonden / van de waerheidt overtuyght te wesen / dat sy die niet en hebben konnen ontkennen/ofte verdonckeren. Want

Als dit Mirakel binnen Amstelredam geschiet was; in't jaer boven gemelt 1345, op den avont / ende nacht/ tusschen dinghs-dagh/ eñ woensdagh voor Palm-Sondagh / Soo ist terstont beschreven / ende met dese Naervolghende ghetuygh-brief bevestight.

Eerste bewijs

Wy Floris van Boechorst *Schiltboortigh Baelliu van den Groot-daghen Prins, Heer ende Graef van Hollant, tot Amsterdam, en Waterlandt, Schout, Schepenen, ende Burgermeesteren der Stadt Amsterdam. Derwijle alles waerachtigh is, ende wy weten, alles in der daedt soo gheschiedt te zijn, volghens 't ghene boven gheschreven, ende verhaelt staet. Daerom stellen wy in dese schriften, tot kennis van alle Christi gheloovighen, de boven verhaelde mirak'len, waerdigh om van alle gheloovigen overgedacht te worden, onder't segel van mijn, Floris van Boeck-horst boven gemelt; Schiltboortigh, met het gemeine segel van de Stadt van Amsterdam, Welcke wy onder aen desen brief hebben doen hangen, in't jaer ons Heeren 1345 als boven, Donderdaeghs in de octave van Paesschen.*

Door den Baelju / eñ Eerbare Heeren van de Magistraet.

Item

Tweede bewijs. Door den Bisschop va Utrecht.

Item Ioannes *Bisschop van Wtrecht*, anno Dom. 1346. heeft toegelaetē/dat alle die mirak'len / ter Heyligher Stede gheschiet/ende die hier naemaels mochten gheschieden / eenichsins Godt tot den Autheur hebbende/ voor een yeghelijck/ opentlijck afghekundight souden worden.

Derde bewys. Door een nieuw mirakel.

Naer hondert ende seven jaeren, dat is/in't jaer ons Heeren 1452. op S. Vrbanus dagh/ verbrande by nae dese halve stede van Amstel-re-dam, ende dese Capel verbrande mede / met het Tabernakel, ende die Monstrantie bleef ongequetst mettē Sacrament, ende die zijdendoeck, die daer om was/ bleef oock ongequest/in't midts van den brandt/dat meerder mirakel was/dan doe't Sacrament gebonden worde / in den vierigen vlamme. Dit hoorēde alle die gemeent/ zijn neerstelijck gekomen sien/ de wonderlijckheden Godts/eñ willende naeder alle dinck door sien / hebben oock haer Voeten ofte Schoenen eenichsins verbrant/ overmits die hetten die noch int aertryck / ende die steenen daer ontrent was/ eñ siende/ hebben haer met Moyses verwonderdt / overmidts het branden des Haechs/die nochtans ongeschent

Qui nos verbis erudivit,
Verba factis stabilivit,
Clara per miracula.

Amsterdamum flamma vorat,
Nulli parcens; sed honorat
Signa Dei mystica. f 64

8.

ons leert met vvet ende raeden
ckt sijn vvoorden met sijn daeden
oor een helder vvonder vverck:

Amsterdam geraeckt aen kolen
'T vyer en spaert niets, als 't verholen
Hoogh geheym in Godes Kerck.

geschent bleef: Eñ met Gedeon droogh merckende / het vel ghesprept ront om int middel van den Velde / met douwe begooten ; Waerom sy Godt in zijn wonderlijcke moghentheden / hebben glorieuselijck gepresen/ende haer schoenen verworpen/nae Moyses ende Iosues exempel / zijn met bloote voeten devotelijck komen biddē/ aensiende die heylighept des plaets/soo mogentlijck bewesen.

Ende hoe wel dat devote menschen/ beducht wesende / hadden in tijdts gearbeydt/by slotemaeckers/ ende andere Smeden/ het Tabernakel op te breecken / om 'theylige waerdige Sacrament upt den brant te nemen / ende by eenen Priester, erghens behoorlijcken te doen stellen ; hebben nochtans niet bedrevē/ overmidts dat alle yseren instrumenten / die sy daer toe besighden / teghen haer weder aen stucken sprongen / als rieden/ ofte kennip stocken/breeckende ghelijck of Godt ghebenedijt / ende Almachtigh / menschelijcke vernuft/ofte toesicht/niet en wilde toelaeten: Maer mirakuleuselijck/ zijn mogentheit toonen / om alle goede Christenen te verwecken/tot vaster gheloof/ ende meer-

der devotie/ tot dat heylige waerdighe Sacrament, ende alle anderē dingen des Heylighe Kerckes/ soo daer in alleen; Waerachtighe mirak'len geschien/ende saligheidt wort vercreghen.

Vierde bewijs. Bouw van de Capel.

Naer dit tweede / soo openbaere/eñ voor alle des stadts Inwoonders geschiede mirakel / is ghevolght uyt een grooten yver/ende liefde/ de optimmeringh van de Capel van de heylige Stede, met oprechtinge van altaeren, ende Fundatien, op dat/al daer den dienst Godts dagelijcks sou mogen ghedaen/eñ vermeerdert worden ; eñ dat door danckbaerheit/voor de weldaden Godts/die alree soo merckelijck ghe schiet waren/ nieuwe weldaden/ende segens Godts souden mogen verworven worden.

Onder andere / is oock ghemaeckt/ een particulier officium van de Kerckelijcke getijden/om die ter eeren Godts/ met verhael van de eerste Historien, op den Feestdagh, ende de octave van dien/ jae daer naer op den Feestdagh ende de heele octave door/ in de kerck te bidden. Waer toe dat ooc de Bisschoppen van Wtrecht, als doen Oversiē van de Geestelijckheit/ oock in Hollandt, haer consent gegeven hebben / namentlijck Bis-

ſchop Fredrick, Marckgraef van Badē/ eñ Biſſchop Georgius d'Egmont/ als uyt de naervolghende brieven blijckt. Waer vā de eerſte is. *Fredericus Marck-graef van Baden, door Gods eñ der Apoſtoliſchen Stoels genade, Biſſchop van Wtrecht, onſe beminde in Chriſto Prieſters, Beneficiatē, eñ officiatē der Stadt Amſterdam, ghelegen onder ons gebiet, ende daer inne woonachtigh, tegenwoordighe, ende Toekomende in de gewyde ordres geſtelt, midtſgaders anderen tot het leſen van de Kerckelijcke ghetyden verbonden, eeuwighe ſaluyt in den Heer. Alſoo jaerlicks een gewoonlijcke devote proceſſie, van het alderheyligſte* Sacrament, *met het omdraeghen van het* Sacrament *des altaers, door de voorſchreven Stadt van Amſterdam uyt de Capelle van der Heylighe Stede, in Amſterdam van Geeſtelijckheit, ende gemeen volck ghecelebreert, ende gantſch devotelijck op ſeeckeren dagh inde Vaſten, onderhouden wordt. Voorts dat inde ſelve Capel de Kerckelijcke getyden, ten dage van ſoodanige Procesſie van het venerable* Sacrament, *ende op den octave des ſelvigen daeghs, publijckelijck pleghen geſongen te worden. Dieshalven op dat ten ſelven daeghe ſulcke gewoonlycke ſtatelijck Proceſſie gehouden, eñ inde octaven van ſelver daegh, de Kerckelyck e getyden van het eerweerdighe*

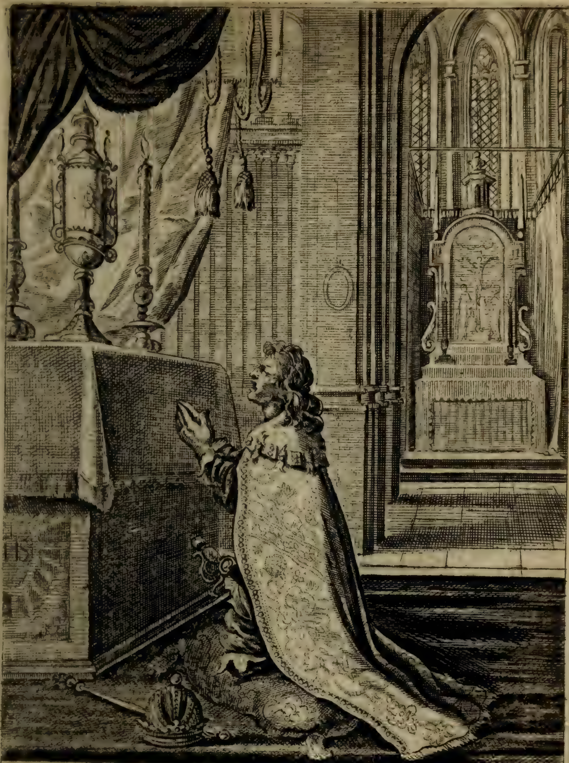
Vijfde bewys. Biſſchop vā Wtrecht.

Sacrament, *ghesonghen, ende gelesen moghen worden, niet tegenstaende het ordinarium van Wtrecht: Ende so het gebeurde dat den voorseyden daghe der Processie, ende op den achtsten dagh van het selve, een Feest inde Kercke Gods te celebrerẽ voorviel (uytbesondert 't Feest van Bootschap der glorieuse Maghet Maria) dat ghy de selve tot op eenen anderen bequamen, ende ghevoechghelijcken dagh uytstellen, ende transporteren meught, gheven wy u lieden, nae den inhout van desen jegenwoordige, verloff, ende authoriteyt. Datum onder onsen seghel ter oorsaecke van desen aenghehangen. Anno Domini 1504. den derden van den maent October.*

Seste bewijs Aerts-Hertogh Maximiliaen.

Twee ende twintigh jaer voor desen brief/ is een ander mirakel/ in dese selfde Capel gheschiet/ 'twelck sonder twijfel/ door alle de Nederlanden, een groote vermaertheidt/ aen dese plaetse veroorsaeckt heeft. Den Aerts-Hertogh van Oostenrijck, Maximiliaen, die daer naer/ in 't jaer 1493 Roomsch Keyser ghekroont is/ trouwde in het jaer 1477 aẽ Vrouw Maria van Boergundien, eenighe dochter / ende Erf van Hartogh Carel den Stoute, ende is alsoo door dit huwelick/ oock geworden Graef van Hollandt, dese is in het jaer 1482 in 's Gravẽ-hage

over-

Cæsar Maximilianus
Aeger Hagæ, redit sanus
Amsterdamo: dicite,

Quem non sanat medicina,
Virtus sanat hunc Divina,
Hic vos opem quærite. f. 68

10.

'T vvonder maeckt de Keyser graege,
Hy reyst sieck uyt 's Graven-hage,
Keert gesondt van Amsterdam:

Dien geen medecynen baten
VVordt van Iesus niet verlaten
Daer hy toe sijn toevlucht nam.

overvallen geweest met een seer swaere koortse / heeft daer over belofte ghedaen / dat hy t' Amsterdam, de H. Stee sou gaen besoecken/en Godt Almachtigh sijn danckbaerheit op offeren/ als hy zijn gesontheyt weder kreegh; ende soo hy naer ghedaen belofte oock terstondt ghesont is gheworden/ heeft hy zijn belofte volbracht/ ende seer groote gaven met een danckbaer hart ghe- offert/selfs met groote devotie/de Heylighe stee besoeckende.

Dit is het derde remarkabel mirakel/'twelck oock openbaer/ stadt ende Lant-kundigh is geweest/aen de Persoon van den Graef selfs / in der daedt gheschiet/ende van Hem met zijn heele Hoff/in danckbaerheidt bekendt/ende door giften bevestight/'t welck sonder twijfel niet alleen heel Hollandt, maer heel Nederlant door/een groote oirsaeck is gheweest/van de vermeerderinghe/ van devotien, ende Godts-diensten: so dat die boven ghemelden brief/en wettelijcke bevestinge daer op gevolgt is.

Waer by dat voorts in't jaer 1555. ghegheven is nogh een breeder vermeerderinghe / ende bevestinghe als volght/ *Georgius d'Egmondt, door de gratie*

Sevende Bewijs. Den tweede brief van de Bisschop vã Utrecht.

van dẽ Apostolischen Stoel Bisschop van Wtrecht, onse lieve in Christo Priesters, Beneficiaten, eñ Officiatẽ der Stadt Amsterdam, resorterende onder onse jurisdictie, eñ daer inne woonende, tegenwoordige, eñ toekomẽde in Gewijde Ordens gestelt, als ooc andere tot het lesen van de Kerckelijcke getydẽ verbondẽ, eeuwige saluyt indẽ Heer. Naerdemael alle Iare eẽ solemnele devote Processie, vã het Alderheylichste Sacrament, *mettet omdragen van het* Sacrament *des Altaers, door de voorsz. stadt Amsterdam, uyt de Capel vande H. tSee, des selvigẽ stadts, by de Geestelijckheit, eñ het gemein volck gecelebreert; eñ seer Godvruchtelijc op sekeren dach inde Vasten onderhondẽ wort, eñ in de selve Capel, by toelatinge van Salige memorie des Eerweerdichstẽ Heer, Fredericus de Badẽ, Bisschop van Wtrecht, onse voorsaet de Kerckelijcke getydẽ, ten dage van soodanige Processie, eñ van dẽ octave, niet tegenstaende het ordinarium van Wtrecht, van het Hoogwaerdige* Sacrament *openbaerlijck ghesongen worden, ende tot noch toe gesongen plachten te worden; Wy de devotie van Christgeloovigen willende vermeerderen, consenteren, eñ laeten toe, dat oock op de ses andere dagen, tusschen beyde loopende, gelijck als op den dach van soodanige Processie, eñ op de octave, de Kerckelijcke getyden, van het voorgedachte Hoogh-*

waer-

waerdige Sacrament,*niet tegenstaende het Ordinarium van Wtrecht, mogen ghesongen, eñ gelesen worden,eñ by aldien,het gebeurde,dat op de voorseyde dach van Processie,ofte andere ses dagē ofte op de octave,eenige Feest,in Gods Kercke,voorviel te celebrerē(uytbesondert van de Bootschap , der reyne eñ glorieuse Moeder Gods,eñ Maget Maria)dat ghy't selve feest, tot eenen anderen gevoechgelycken, eñ bequamen dach,vermoget op te schorten,eñ versettē, verleenē, eñ concederē Wy u-lieden wt kracht vā desen door ordinarie macht,eñ authoriteit. Datum onder onsen segel ter saecke van dese, daer by ghehangen. Anno Domini 1555. op den lesten dach vanden maent Augustus.*

Wt bevel Lantzweerde,

Dit sijn immers drie openbaere mirak'len / ende daer zijn oock by / drie openbaere brieven/van Gheestelijcke/ ende Politijcque Heeren / jae van de Heeren Magistraet van Amsterdam/ dat is van de plaets/ daer 't eerste mirakel gheschiet is/ bekent/ bevestight/ ende betuyght. Wat isser op te seggen? Ist niet soo/alst die Heeren getuygen? Come nu tot die Schryvers / die voor de veranderinge van Religien/de staet van Hollandt beschreven hebben. In de 23. divisie van de ouwe Chronijck/

Achste Bewys. Historieschrijvers in privē.

aen het tiende capittel/wordt de Historie beschreven/ghelijck als sy in dit capittel te vooren verhaelt is sal daer om die selfde hier de tweede reis niet verhaelen.

Neghende Bewijs. Historischrijvers naer verandering van religie.

Isaacus Pontanus, een Gheleerdt man van de Calvinische religie / ende Professoor binnen Harderwyck, als hy in't beschrijven van Amsterdam. komt aen de Kercken van de nieuwe zij'/al waer dese Capel opghrecht is / soo schrijft hy / in zijn duitsch boeck / van dit Mirakel aldus: *De andere Kercke nae dese, in de Calver-straet, wort genoemt* de Heylighe Stede. *Dese is veel minder als de voorgaende, niet te min kostelijck, ende met een bequame proportie alsoo gemaeckt, datse met vele licht, aen alle sijden klaer ghemaeckt, de plaetse voornamelijck recommandeert. Daer was eertijdts een Capelle, door soodanighe occasie ghebouwt, om dat in't jaer 1345 de Hostie, die op die plaetse een sieck kranck man ghenomen hadde, ende daer na by het vier sittende, door het overgheven, onder andere in het vier geworpen, des anderen daeghs, ongequetst onder de asschen, is gevonden gheweest. Tot welck mirakel sy segghen, dat oock dit by gbekomen is dat de selve Capelle, als sy daer nae in't jaer 1452. door brandt by ghevalle*

opghe-

opghekomen, gantſchelijck ofghebrandt was, deſe ſelve Hoſtie, hoe wel het zijden deckzel daer de Ciborie mede ghedeckt was verbrandt was onghequetſt ende ongeſchonden wederomme is gebleven. Dat hier door deſe plaets ſeer vernaemt gheworden zijnde, ende het volck, geduerlijck oock van verre ghelegen plaetſen, t'ſamen komende, niet alleene Bedevaerden, ende ghebeden maer voornaemelijck, Goudt, ende rijckdommen herwaerts brengende; deſe Capelle in dier voegen is gebouwt, als men de ſelve nu tegenwoordelijck ſiet. Den Autheur ſonder name verhaelt dat Maximilianus den Coningh der Romeynen, ende Prince van 't gantſche Nederlant, in't jaer 1482. als hy in 's Graven-Haghe ſeer kranck was, een belofte ghedaen hebbende, van deſe Heylighe plaetſe te beſoecken, haeſtelijck geſont is gheworden, ende daer nae ſijne belofte betalende, ſeer groote gaven, met een danckbaer harte heeft gheoffert.

Vijf jaeren te vooren / hadt deſen Schrijver / die ſelfde Hiſtorie laeten drucke in't Latijn, dogh om dat hy daer zijn pen te ſeer in de gal geſteken heeft / ende braeckt van de duyſterniſſe des Pauſdoms / ſo heb ick liever ſijn duytſche woorden hier gheſtelt. Dogh wat duyſternis des Pauſdoms / kan hy ons *Siet dit ſelfde capittel hier naer op het leſte.*

verwijten: de Menschē hadden doen/ so wel het Salighmakende geloof/ als nu/ ende bewaerden dat onverandert/ dat sy van haer eerste Apostelen ontfangen haddē. Amsterdam is so vroegh Papist gheweest/ als 't Amsterdam is geweest/ 'tis so vroeg een Papiste Stadt gheweest/ als 't is een Stadt geweest. En wat duysternissen wilmē daer verwijten/ daer Godt door 't vier ende boven-naetuirlijcke werckē/ de menschen die oogē open doet: ende dat niet eens alleen/ maer met soo veel verscheyde krachten/ ẽn teyckens; die de oorsaeck zijn geweest/ dat de plaets van dit mirakel de naē van de Heylige Stee heeft: ẽn die Wegh aende Stadt/ ter oorsaeck van dese Heylige Stede, geschoncken is de naem/ van de Heylige wegh, ende de Heylige weghs poort: Met eē vereeringe van een jaerlijcksche Marck-dagh/ die tot noch toe onderhouden wort/ ẽn genoemt wort H. Sacraments marckt.

Ondanckbaerheydt van sommighe.

'Tis waer; mē soeckt huydens-daegs dese edele memori-naemen te verdonckeren; ende men wil 't in voeren dat de Heylighe Stee sal heeten de nieuwe zydts Capel; desghelijckx dat die vermaerde Capel van Sint Olof sal heeten de ouwe

sijdts

sijdts Capel; maer 'tis te vergheefs/de wortelen zijn in de harten der menschẽ/ eñ inde boecken van soo veel schrijvers so diep geschoten/ende so vast geset/dat het soecken van uyt te roejen / beneven verlorẽ arbeit/maer een teicken is van ondanchbaerheit tot God/die de werckẽ gedaen heeft; eñ van afkeericheit van het salich-makende gheloof/ tot wiens bevestinge/dat Godt die gedaen heeft.

Amsterdam! leest u ouwe Wille-keuren / en siet hoe dat daer gheschreven staet; *Eenigh man,of vrouwen persone, die binnen der Stede komt sijn pelgrimagie doen ter Heyliger Stede, die en mach-men niet bekommeren, noch besettẽ binnen der vryheden, nocht daer buyten van onse Poorters. Maer waer't dat hy om andere saecken quaeme,dat soude slaen tot 'sgerechts kenninghe,ende daer sullen sy toe doen,als dẽ gerechte sal goet duncken.* Daer is de ouwe naemen in u publijcque registers tot eer eñ u Roem;en sal oock blijvẽ so lang alsser Catholijcken in't lant zijn/en u Register blijven.

Amsterdams wille-keur.

In naervolgende jaren/heeft Godt noch menighmael / zijn Vaderlijcke goedtheit / eñ zijn Goddelijcke kracht/ in dese plaets bewesen: dogh sal alleẽ/ eerst; twee exempelen hier by stellen/

die

die by ghetuyghen/ ende openbare instrumenten bevestight zijn.

Het eerste is. *Inden name ons Heeren, Amen.*

Thiende bewys. Een nieuw mirakel.

Kondelijck, ende kennelijck zy alle Christen menschen, by desen openbaer instrumente, ghetoghen, ende ghemaeckt, uyt een instrument, in Latijn daer af wesende, dit breeder, eñ perfecter verklarende, Hoe ick Suster Lijsbeth Franssen dochter, bẽ by der gratien Gods sieck gheworden, des Sondaeghs voor Vastelavont: Ende doe ginck Ick in't Sieck-huys, ende ick hadde so groote swindelinge, in mijn hooft, dat ick niet over eynde wesen en mochte, ick en woude al vallen. Ende des Donderdaeghs voor onser Vrouwen dach, inde Vastẽ, soo kreegh ick soo groote benautheit, om mijn harte, dat ick waende doodt te blijven, en dan spranck myn harte soo vreeslijck, dat al mijn lichaem schudde, ende dat bedde beefde, daer ick op lach; ende dan sat daer stadelijck een Suster voor myn bedde, geheten Lijsbeth Andries dochter, ende die hielt myn handen, ende leden, ende by wylen, en mocht ick niet spreken, ende by wylen, hadt ick so grooten dorst, dat ick't niet lyden en mochte, ende daer en mochte gheen drincken over myn harte, ende dan moestmen my met een veer laven, eñ het duirde tot Meye toe, ende die pijnlyckheidt

sloegh

ſloegh my oock in de beenen , ſoo dat ick gaen, noch ſtaen en mochte , maer ick moſt op myn knien kruypen , op een ſchraegh. Ende deſe verkreupeltheidt heb ick ghehadt , van onſer Vrouwen inde Vaſten, ende te Meye, liet my dat hart ſpringhen, ende doe worden mijn beenen alſoo doof , dat ick daer gheen gevoelen in en hadde. Ende onſe ſieck-maerte ghenoempt Maria Iacobs dochter , die plach mijn beenen te ſtooven ende te wrijven(met medicinen daer toe dienende)datter't vel of ginck, ende ick en gevoeldes niet, dan der tijdt dat ick beloofde, ende gaen ſoude verſoecken dat waerdighe Heylige Sacrament, *in der Heyliger Stede,eñ gheen andere Meeſters , en mochten my van deſe ſieckte helpen,noch cureren : Als ick dan gaen ſoude , om te verſoecken dat waerdighe heyligh* Sacrament, *doe viel ick op myn knien, ende ſoo kroop ick op een ſchraeghe , tot die ſchuyte toe,doe hielp my onſe Suſter, Chriſtijn Wijbrandts dochter inde ſchuyt , ende voerde my aen der Heyligher Stede , ende droegh my uyt de ſchuyt op dat Kerck-hof,ende doe kroop ick voort met myn ſchraegh , in de Heylighe Stede , tot dat Heylighe Waerdighe* Sacrament, *ende doe viel ick op myn knien met onſe Suſter Chriſtijn voorſeydt , ende doe ſtondt ick op , ende reedt met die ſchraegh , om dat Waerdighe Heylighe* Sacrament, *ende daer*

was

was ick over doende een volle halve ure: Eñ doe liet ick die ſchraghe ſtaen, ende ick nam onſe Suſter voorſeyt by den erm, ende die leyde my anderwerf, om dat Tabernakel, ende tot elcken reyſe vielen wy op onſe knien, eñ doe gaf my Godt de gratie, dat ick de derde reyſe met een bernende licht alleen ginck om dat Tabernakel: Eñ voort ben ick op mijn voeten gheſont te huys ghegaen by der gratien Gods. Ende hier neem ick Godt tot een ghetuygh, eñ dat waerdige heylige Sacrament *dat my geholpen heeft; dattet aldus geſchiedt is, eñ alle onſe* Convent *van* Maria Magdalena *in* Bethanien *is hier oock getuygh of, die mijn ſieckheyt bekent hebben, eñ nu van mijn geſontheit verblijdẽ, danck heb Godt. Dit is geſchiet in't Iaer ons Heeren 1414. op den 8. Iunij.*

Elffte bewijs. Een ander Mirakel.

Volght nu het tweede. In't jaer ons Heeren 1508. **op den 15. dach in** Iunio, **worden die van** Weſop in Hollant, **overvallen met kracht / eñ verwonnen van den** Herthoge van Gelre: **Ende zijn volck naemen veel vande Poorters ghevanghen / ende ſy deeden hen lieden groot verdriet/en martelrie/ende pijnen aen/ ende onder al worde daer oock gevanghen een goedt man/ gheheeten** Martyn Willemſz hollaer, **in zijn huys/op zijn eyghen kamer. Daer na dat de boeven/**

desen man / veelderhande pijne / ende Tormenten hebben aenghedaen / soo hebben dese wreede boeven/ dese mans ermen/ kruyswijs over malkanderen gebonden/ eñ hebben so op zijn handen gespronghen / dat zijn knien quaemen boven zijn ermen/ eñ onder zijn knien/ eñ boven zijn ermen/hebben sy tusschen geset een staeck / ende hebben hem ghehangen/aen zijn hayr/ Wesende in dese groote pijn / is hy by nae mistroostich geweest van zijn leven. Aenmerckende dese voorsz. Martijn, dat hem gheen hulp en quam/ van eenighe Menschen : soo heeft hy hem heel / eñ altemael gekeert tot Godt/belijende al sijn onrechtvaerdigheden den Heer : ende daer nae dat de penitentie is vervult / die hy hem in gesettet heeft / Soo heeft hy Godt Devotelijck gebedē in zijn selven/seggende aldus:O Aldergoedertierensten Heer/ ick bidde u ootmoedelijcken / dat ghy my wilt verlossen/ door u barmhertigheyt/uyt dese last/ende van dit perickel mijnder doot : Ick love Pelegrimagie te doen/eñ versoecken/als ick eerst mach/ dat heylighe Lichaem ons Heeren/ter heyligher stede in Amstelredam , met alle mijne devotien eñ danckbaerheidt/als

ick best kan. Dese man hadde nau dese woorden gesprokẽ/Goddelijcke macht was by hem: Want die koorde / daer zijn ermen mede waeren ghebroghelt/ viel van zijne handen / voort soo heeft hy ontbonden dat snoer van zijn hayr/ ende hy heeft Godt ghelooft/ende ghedanckt. Daer nae dat dese man was ontbonden / doe en sach hy gheen weghen/om wegh te komen / overmidts dattet was op't klaerste van den dach/ oock mede/daer ginck veel volcx wandelen. Maer Godt die't al vermach/ heeft hem ghegheven stoutigheydt in zijn hart/ dat hy uyt die Kamer is ghegaen/ende Godt Almachtigh en heeft hem niet laeten sien / van de Ruyters Wijven / die daer tegenwoordich waren: Maer hy is heymelijck de achter deur uytgegaen; ende van ander Ruyters Wyven van eender consoort / en is hy oock niet bekent gheweest. Dese Marteyn voorsept heeft hem selven verborghen in Koemis / ende bedeckt met hoy / daer heeft hy ghelegen smorgens tot drie uren toe. Daer en tusschen die Vrouwen voornoemt / hebbẽ desen gevangen man gemist/ ende hebben hem ghesocht/niet alleen in alle hoecken/eñ

winckelen van dien huys/ maer oock in andere plaetsen daer ontrent. Die Ruyters dit vernemende / hebben die vrouwen gheslaghen. Voort aen soo hebbē die Ruyters selver hem gesocht/ ende met haer Swaerden in dat hoy ghesteecken/oock hebben sy gelooft die gheen hem konde vinden / ses goude penninghen. Ten laetsten soo hebben die Jongens van die Ruyters/ in alle plecken gesocht die voornoemde Martyn, ende dickwils by hem quamen/ maer als Godt hebben woude / soo en hebben sy hem niet ghevonden. Die nacht quam aen/ die Ruyters gingen slapen: Eñ die voorseyde Martyn ginck vlien/eñ viel over de muerē niet sonder groot perijckel; ende over quam twee Grachten vol waters / eñ so quam hy uyt der vyandē handē/op den 21.dagh in Junio, op't heyligh Sacraments avont/ eñ zijn pelgrimagie heeft hy devotelicken volbracht/ter heyligher Stede / in Amstelredam, versoeckende daer het heylighe Lichaem ons Heeren Jesu Christi. Dat dit aldus is gheschiet/tot lof eñ glorie des Almachtighen Godt/ soo heeft dese Martyn Willemsz, tot een eeuwige memorie hier af / een Notarius

brief begeert / in teghenwoordigheidt van twee eerbaer mannen / als Heer Gerrit Jansz. van Monickendam, Capellaen vanden Begijnen in Amstelredam / eñ Ian Hendricksz Coster vander self der Capellen/ als ghetuyghen.

Cort verhael van acht andere mirakelen.

Naer dese twee mirakelen/soo loofwaerdigh betuyght binnen Amsterdam geschiet te zijn / sal nu verder tot Christelijcke verversschinghe van memorie hier by voegen/die andere mirakelen/ die wel soo vol niet betuyght en zijn/ zijn even wel by onse Voor-Ouders so gheloof-waerdigh ghehouwden / datse oock in ons ouwe histori-boeckje/tot kennis van de Naersaeten gestelt zijn ghewo rden.

I. Het eerste onder desen is/ de ghenesinge van een blinden-man/ die als hy om Gods wil versocht hadde/ datmen hem voor het H. Sacrament soude leydẽ; als hy daer nu gebracht was/God uyt de gront zijnes hertẽ ooc gebedẽ heeft/ om van zijn blintheidt verlost te worden: Eñ is terstont aldaer so verhoort geweest / dat hy zijn gesicht wederom kreeg/eer dat hy van't gebedt opstont.

II. Het tweede is / van een arme ende verkreupelde man / die t'huys leggen-

de in

Sacramentum veneratur
Cæcus, et illuminatur;
Hoc naturam ſuperat

Qui viderunt, ſtupuerunt,
Manum Dei laudaverunt:
Pietas hoc imperat f.82.

9.

omt de blinde ſich vertogen
oor't Autaer, hy krijght ſijn oogen,
Dat geen breyn begrypen kan.

VVat Godtvruchtigen dit kijcken
Die ſtaen ſtom en ſy beſvvijcken
Om den ſienden blinde-man.

de in de Ganſ-oort (de plaets is noch huydens daeghs bekent) eñ bedroeft/ dat hy zijn koſt niet en kon winnen/ is ghegaen voor het H. Sacrament, ende naer zijn ghebedt / dat hy ghestort om geſont te worden / is hy geſont t'huys ghekomen/tot twee reyſen toe.

Het derde; is van een Prieſter uyt de Venen; die van de Medecijnen overgegeven zijnde/ ende onmachtigh van hant/ofte voet te roeren/heeft zijn toevlucht tot Chriſtus Ieſus ghenomen/met een vaſt voornemen van jaerlijcks de Heylighe Stede wollen ende barvoets te verſoecken/ ende is terſtondt ghenesen gheweeſt. III.

Het vierde; is/Van een Vrouw van Hoorn die met haer drie kinderen / in het marct-ſchip van Hoorn ghekomen is op Amſterdam. ende alſoo een yder in den roep-boot vil/om binnen te komen is die omgeſlagen/ende ſommighe zijn verdroncken. Deſe Hoornſche Vrouw lagh mede in het waeter/met haer drie kinderen / twee in haer ermen / ende een aen haer rock vaſt houdende/ ende als ſy merckelijck begon te ſincken/ heeft ſy beloſte ghedaen/ van de H. Ste te beſoecken/ ende is terſtont met haer IV.

drie kinderen/ van haer uyterste noodt verlost gheweest.

V. Het vijfde is van een Oost-vaerder, die door onweder zijn schip quijteerde/ ende begaf hem met zijn volck in de boot/ dogh soo drae als sy beloofde hadden de H. Ste te besoecken ist onweder overghegaen/ende sy hebben haer weder op het schip begeven/ende zijn gheluckelijck t'Amsterdam gekomen.

VI. Het seste is gheschiet aen een Jongman van Bremen, in Barbarie ghevanghen /in't jaer M. CCCC XLIII/ ende jammerlijck in een diepe kelder/ aen een swaere hals-bandt gebonden. Dese als hy belofte hadt ghedaen om t' Amsterdam, de H. Ste te besoecken/ heeft hy hem los bevonden van banden / ende is uyt de kelder ghekomen/ ende heeft binnen Amsterdam zijn belofte volbracht.

VII. Het sevende is binnẽ Amsterdam selfs gheschiet/in't jaer M. CCCC LXXV. Op den 15 dagh van Junius is een Religieus van S. Claren Convent gheraeckt gheweest met een sonderlicke sieckte/ daer is nogh gevolght op den sondagh voor S. Andries de slagh van beroerte/ soo dat sy neghen daeghen heeft ghele-

ghen sonder spreken/ende XXVIII. weken sonder haer selve te konnen helpen. In't naervolghende jaer / vermaent zijnde om de H. Ste te versoecken / is sy woensdaeghs naer Pinxter, daer ghedraghen op een stoel van vier haer Mede-susters/ende terstont ghenesen zijnde / is naer devotie op haer voeten driemael rondts-om het H. Sacrament, en daer aen naer haer Convent ghegaen.

Het achte is gebeurt aē een schipper van Ziriczee, ghenoemt Claes Pietersſen in het jaer M. CCCC LXXVIII. Dese van de Fransſen ghevanghen op Zee/is gebrocht binnen Honfleur, ende aen zijn beenen gheboeit / dogh met de boejen uytghebroken zijnde/ is hy met zijn mede-ghesel Pieter Ianſſen van der Schellingh, die oock ghevanghen/en geboeit was / in een schuytje gheraeckt/ 't schuytje is door onweder omgheslaghen/Pieter is verdroncken/Claes heeft belofte gedaen / om de H. Ste te besoecken / ende is met zijn boejen komen drijven / tot ontrent twee mijlen van Beunē , alwaer hy weder van de Fransſen ghevangen is gheweest/dogh naer een jaers ghevanckenis hem ghelost VIII.

hebbende is t' Amsterdam gekomen om Godt zijn behoorlijcke eer/ met danckbaerheyt op te offeren.

Des jaers hier naer is geschiet het Mirakel van de gesontheit des Keysers Maximiliaens, 't welck van ons boven beschreven is.

Isser by menschelijcke voorsichtigheidt / t'saemen ende leerwilligheidt/ eenighe historie gheloofwaerdigh bevestight/ seght togh waerlievende Leser/wat feelt aen dese? De heele Stadt heeft het ghesien/den Eerbaeren raedt midtsgaeders den Wel-Edelen Heer van Bock-horst, heeft het als Bailjuw bevestigt. Twee Bisschoppē van Vtrecht hebben 't hertuygt/nieuwe mirak'len/ ende princepalijck dat solemneele/ende onwedersprekelijcke/ van dien al-ghemeinen brandt/sonder schade/ jae met eerbiedighe reverentie / aen dit H. Sacrament, heeft het noch krachtiger vernieuwt. Onse goeden Heer ende Graef van Hollant/ Maximiliaen, wiens wijsheidt/vroomheit/ende deughden/ noch door heel Christenrijck bekendt zijn/ heeft het by ervaerentheit/aen sijn eyghen lichaem bevonden. Wat wil/jae wat kan een mensch/ verder tot waer-

heidt van de Historie vereyschen. 'Tis wel waer dat den boven-ghemelden Professoor Isaacus Pontanus in zijn Amsterdams Latijnsche beschrijvinghe / een deel vuyle ende onbequame woorden teghens de gheschiedenis van dit mirakel voorbrenght / om het selfde te verminderen jae by nae te verduyvelen. Maer is dat ghenoegh?

Isaacus Pontanus nogh eens uyt het Latijn.

De tweede Kercke nae (seidt hy) *S. Cathrijns, ofte, gelijck-men die huydens-daeghs noemt,* Nieuwe Kerck / *inde Kalver-straet gheleghen zijnde, wort* de Heylige Stede *ghenaemt: wel ongelijck kleinder, als de voorgaende; konstigh nochtans, ende met een bequaeme afmeetingh soo gebouwt, dat het van alle kanten, met seer veel Lichts door-scheenen zijnde,* die *plaets voornaemelijck sijn stal gheeft. Het hadde wel-eertijdts* een *Kapel gheweest, door dus-daenighe gheleghentheydt ghesticht; Dat, in't jaer* 1345. *als wanneer, de ghemoederen der menschen, noch van* die dicke duysternisse des Pausdoms inghenomen waeren / *een* Hostie / *den welcken een sieck man al-daer ontfanghen, en daer nae by den Heert sittende, door braecken, in't vuyr soude over-ghegheven hebben, des anderen daechs, heel, en on-ghescHendt, onder de asschen soude ghevonden wesen. Waer by* sy

Waerom dicke duysternissen, in soo een groot licht vande hant Godts? Waer-om seght ghy sonde? Ist dā niet geschiet?

Siet Luce 24.23.

noch seggen *dit miraeckel ghekomen te zijn, dat, als de selfde Capel in't jaer 1352. by onghelucκ heel verbranden: de selve* Hostie *(alhoe-wel het zijde doeckje, daer de Siborie mede bedeckt was, verbranden) voor de* tweede mael *onghe schent, en onghesenght* soude *gebleven zijn.* En *wat wonder ist dan, dat hier door,* der Paepen-kraemerye beter neeringh/ *en de Kapel die op-bouwingh naederhandt ghekreghen heeft) daer-men die noch huydens-daechs in siet: aensiende de drift van't* slecht volckje / *het welcke te* licht *geloovende, ende met de* googhelery van superstitie *besmet wesende, gheduyrigh hier, oock uyt ver-gheleghen plaetsen samen-vloeyden, ende niet alleen opdracht van haer wenschen, en ghebeden; maer voornaemelijck van* gout en rijckdomen *quaem doen.*

Menschen segghen en ghelt niet, als Godts werckē spreken.

Daer-en-boven verhaelt den onghenoemde Schrijver, dat Maximilianus/ Roomsch Koningh/ en Prins van het heele Nederlandt/ *als hy in't jaer 1482. swaerlijck in 's Graeven-haeghe sieck lach, een bede-vaert tot dese plaetse belooft hebbende, daetelijck is ghesont gheworden, en sijn belofte daer na betalende, met een danckbaer hart groote giften hier heeft gheoffert.*

Beminde Leser / ghy leest hier van de inghenome ghemoederen door de

duy-

duysternis des Pausdoms/vā de Papen-kramerie/van de drift van't slechte volckje/ van goochelerie van superstitie, maer en sijn't geē naeckte woorden? Is de Historie niet waer? Waeren de Regierende Heeren van Amsterdam slecht volckje? Was den Keyser Maximiliaen slecht volckje? Maghmē/ daer de daedt waer is/sijn eygen passie soo laeten spelen / soo sullen alle mirakelen wel begheckt worden: oock tot Christi wercken selfs; gelijck als oock de Godloose Jodē haer niet geschaemt en hebben/ aen Christus te doen. Die haer pennen met sulcken galachtigen inct nat / en haer pampier met sulcken nat vuyl maecken / en zijn die waerdighe naem van Histori'-schryvers niet waerdigh. Want de eyghendom van geschiedenissen te beschrijven/de waerheidt des werckes recht uyt te ghetuyghen/ ofte soo die by yemandt door onwaerheidt ghequetst is/ dat selfde niet met qualick spreken / maer met reden ende gheloofwaerdighe ghetuygen te wederlegghen. Al dat Pontanus tegens ons Amsterdamsch miraeckel braeckt/ gaet alle die waerdige Persoonen aen die in't vervolgh van dit boeckje sullen Joa.8.48.

als ghetuyghen van waerachtige mirakelen door Godt aen de Miſſ' ofte Encharisti ghedaen hier voor ghebracht worden in ons vijfde en ſeſte Capittel. Dat Chriſtus ſelfs/ de ooghen van zijn Diſcipelen in Emmaus geopent heeft / in het brekē des broots; Is dat by Pontanus googeleri en ſuperſtitie? Ciprianí vier exemplen; Tharſitij en Baſilij Hiſtori'; Godts ſtraf aen de Sacramentſchenders/by Optatus; Gorogniæ mirakeleuſe gheſontheidt / by Nazianzenus; Het kleedt/met het licht van S.Marten, onder den dienſt / by Sulpitius; Chriſoſtomi ſteen/by Sozomenus; Auguſtini getuygenis van 't banniſſement der duyvelen / door de Miſs' etc. Zijn dit alle te mael googelerien; en zijn die mannen in dicke duyſterniſsen, gheweeſt en Papekraemers, en ſlecht volckje? Pontane (met u verlof) al ſeyde ghy/IAE. ick en gheloove u niet. Ghy kont haer gheloofwaerdigheit niet krencken / jae voor u ende u ſchriften niet haelen.

Het vijfde Capittel.

Verhael van verscheyde mirakelen, die met het onse wel moghen verghe- leken worden.

NAer de Historie/en bevestinge van dien/sal ick vervolghs dē waer-lievenden Leser bewij-sen/hoe dat soo in voorige/als in naer-ghevolghde tijden/ende in andere lan-den/en steden/aen de Eucharistie/oock deses-ghelijcke mirak'len zijn geschiet/ alle gaeder streckende/ tot verklaerin-ghe van de eer/ende reverentie/ die on-sen Saligh-maecker ghebenedijdt/ in zijn heyligh/ ende Hoogh-waerdigh Sacrament toekomt / ende begheert be-kent te zijn.

Stel dan al hier/ voor het eerste/ dat wy lesen by S. Lucas, in Emmaus ghe-schiet te zijn/ aen die twee Discipulen/ die *haer ooghen gheopent zijn*, ende *die Iesus ghekendt hebben, in het breken des broots* — I. Exempel. Luc. 24. 30

Ick weet wel / dat weder-partie/ dese plaets niet gheern en sou van het heyligh Sacrament des altaers verstaē; niet te min heb ickse voor-ghestelt / om twee poincten te bewijsen ; waer van — Wtvluchts tuc.

het eerste generael is; Namentlijck; dat God aen zijn creatuiren/ende door zijn creatuiren werckt/boven haer natuir/naer zijn believen; ende dit blijckt in dese Historie / al waer't schoon / dat hier van natuirlijck broodt gesproken worde: Want; natuirlijck broodt/en heeft die kracht uyt hem selven niet/ dat het de ooghen soo opent / dat het de Menschen doet een man kennen / als Christum, die sy eerst daer voor niet en kenden; maer meynden alleen te zijn een ghemein mensch / ende een reysende pelgrim: ghelijck hier is gheschiet.

Cracht Godts in't ghebruyck van zijn creatuiren.

Het tweede is particulier; Namentlijck; dat Christus in der waerheit/ dese twee Discipulen / het H. Sacrament ghegheven heeft/ ende dat daer door/haer oogen ghe-opent zijn. 't Welck ick bewijs; eerstelijck:

Om dat het natuirlijck broodt/ende het breken van 'tselfde/nerghens naer soo krachtighen middel en is / om de menschen / de ooghen/tot kennisse van Jesus, open te doen / als de uytlegginge van de H. Schriftuir/ die oock de harten van dese Discipulen / heeft doen branden/ende nochtans de ooghen niet en heeft gheopent; Maer het gheven/

Naerder verclaringh van dese Historie.

ende het ontfanghen/van't heyligh Sacrament des altaers/dat is hier wel een bequaem / jae het alder bequaemste/ ende alder waerdighste middel toe; en waerom en soudt dan van Christo niet ghebruyckt zijn? Ten tweeden; Christus heeft naer zijn verrijsenis / princepalijck aen zijn Apostelen/ende Discipulen/aen de welcke Hy hem vertoont heeft/ willen bevestighen dese twee artikelen

1. Dat die Persone die hē vertoonde/een waerachtig mensch was. Ende

2. Dat hy die selfde mensch was/die voor de doodt met haer ghehandelt/en gewandelt/ende gesproken hadde/ende de Sone Godts.

Om het eerste te bevestighen / heeft hy met haer ghesproken / hem laten sien/voelen / en tasten; heeft oock met haer natuirlijcke spijse gegeten; want dit bewijs stondt in natuirlijcke teyckenen / ende wercken. Maer om het tweede te bewijsen / heeft hy verhaelt woorden die hy wel voor zijn doot met zijn Apostelen hadd' ghesproken/heeft oock mirakelen/ende boven-natuyrlige wercken gedaen/als zijn geweest; het onverwacht vertoonē in't midden van

de Discipelen / het in komen met ghesloten deuren/het onversiens verdwijnen / het vinden van de ghebraeden visch/etc.

So is dan hier mede een boven-natuyrigh werck/van onsen Saligh-maker gedaẽ/ door het welck dat de oogen van de Discipelen/ open zijn ghegaen/ o n te komẽ/tot kennisse van dese waerheyt;dat die man/daer sy mede handelde/ den selfden waerachtighen Christus was/ daer sy/ in zijn leven / mede ghehandelt hadden ; ende aengesien dat de Schriftuir so duydelijck het werck van dese kennisse / toe-eyghent aen het breken des broodts / soo ist een ander breken geweest / als Christi ghewoonelick daghelicks breken des broodts. Sonder twijffel / de ghewoonelijcke stem Christi, zijn manier van sprekẽ/manier van handelẽ minnelickheit van woorden / uytleggınghe van de Schriftuir/ waeren hier toe natuirlijck bequaeme geweest/als een daghelijcksche manier van broodt-breken/ende nochtans dese openinge en wort aen haer niet toe-geeigent maer aen het breken des broots/ soo ist dan geweest een sacramentelijcke brekinghe. Daer over; 'tis mijn ge-

Siet Luce 24.V.35.

voelen ganschelijck / dat Christus met dese Discipulen/eerst een borgherlijcke maeltijdt gehouden heeft/om te bewijsen dat hy een waerachtigh Mensch was, ende dat hy daer naer / haer het Heylighe Sacrament gegeven heeft/ om te bewijsen / dat hy Christus selfs was. En bevinde dat dit by Augustinus, Hieronimus, Hesychius, Beda, Theophilactus, ende andere so verstaen wort: onder de welcke ooc is/ die op de naem vā Chrysostomus, eenighe homilien gheschreven heeft/ op verscheyde plaetsen van Mattheus in zijn 9 sermoen.

August. l. 3 de Consensu Euang. c. 25. Hier. inepit. Paule Heseych. l. 2. in Levit. Beda et Theoph. Luce 24.

Jae naer dat onsen Saligh-maecker / eens het Heyligh Sacrament in-gestelt heeft/wort het in de heylige Schriftuir/gemeinelick beschreven met sulcke woorden/ als Lucas in dese Historie gebruyckt; dat is breken des broodts. Alst blijckt in de wercken der Apostelen/aē het 2 cap. in den 42 veers. ende aen het 20 cap. in den 7 veers. Want in het 2 Capittel set den Syrischen text / in de plaets van het breken des broodts, uytdruckelick / het breken vande Encharistia, eñ in het 20 capittel/komt oock Calvinus selfs/ende seidt; *Al hoe wel dat by de Hebreen, somtijdts het breken des broodts, beteyc-*

Schrifttuirs spreec ghebruyck.

Actor. 2. 42

Actor. 20. 7 Calv. in sijn commētarie.

kent

kent een huys-maeltijdt: nochtans soo verstae ick het op dese plaets, van het avont-mael des Heeren, ende dat om twee redenen. &c. Onse leste Duytsche-Bibel-verbeters verstaen beide dese plaetsen oock van de Encharistie,

Den H. Apostel Paulus, als hy in den brief tot de Corintheren / spreeckt van 'tbroodt breken, so verstaet hy het Heyligh *S*acrament.

II. Exempel. Dogh dit is hier ghenoegh naer onsen Saligh-makers Hemelvaert/heeft dē H. Apostel *P*aulus, onder andere geleerde Heydenen / tot het Christelijcke gheloof bekeert/Dionisium, Aregagitam, als blijckt in de Wercken der Apostelen; dese ghetuyght dat den H. Carpus, een *man, om sijn uyt-nemende suyverheit van conscientie, boven alle menschen bequaem, tot Goddelycke vertooninghen, ende openbaeringen, noidt den heyligen dienst en pleegh te doen, voor dat aen hem, onder die ghebeden, die voor den dienst ghedaen worden, hem een hemelsch visioen ver-openbaerde.*

Act. 17. 34 Dionysius Epist. 9.

Ick weet wel wederom/dat Partie hier sal seggen dat dit geē boecken van Dionisius en zijn. Maer by alle menschē die onrecht hebben/ende even wel willen schijnen recht te hebbē/gaet het so/

Of sy willen de boecken ontkennen;
Of sy willen de woorden in de bekende boecken verdraeyen.

Ick en sal in dit klein boeckjen niet verder in dese materie loopen/ als dat ick alleen / onse wederpertie / die dese boecken willen ontkennen/ voor oogen stel/ die goede getuygenisse/ die een van haer mede-ghesinden/ den Hoogh-gheleerdē Isaacus Casanbonus, van dese boecken geeft. Want al hoe wel hy oock gevoelt/ dat Dionysius Areopagita, den Autheur van dit boeck / niet en is; nochtans en verwerpt hy daerom het boec niet / maer noemt den Autheur te zijn Scriptorem antiquissimum, & elegantissimum, dat is een van de oudtste ende beste Schryvers. Eñ naer dat hy vervolgens van zijn fatsoen van spreken/ eñ schrijven/ ghehandelt hadt/ sluyt hy zijn reden met dese woorden. *Wt het weynigh dat nu ghesejt is, verstaen de Ionghe studenten die kloeck zijn, en begheerigh naer den heylighen ouderdom, den aerdt van desen schoone schrijver, ende sijn hooghen stijl. &c.* Causaub. Exerc. 16. num. xliij.

Onder die boecken / die by de boecken van dē H. Cyprianus gedruckt worden/ isser een/ dat gheschreven is/ van de afvallige Christenen; in het welcke III. Exempel. Apud. Cypr. t. de lapsis.

den Autheur dese woorden gebruyckt: *Hoort wat ter gheschiedt is in mijn eyghen teghenwoordicheiat ende daer ick gheтuygh van ben. Als de Ouders van een Kindt ghevlucht zijnde, door de groote schrick, haer selven qualick hadden geraeden, hebben sy, by de min, ghelaeten een klein dochterken, dat daer naer van de Min gebrocht is aendē Magistraet. Dese hebben by den afgodt daer 'tvolc toeliep, het kindt, overmits om sijn jonge jaren noch gheen vleisch en kon eten, ghegheven broodt gheweeckt in wijn, die van het sacrificie van die verlooren menschen, oock was overgebleven. De moeder heeft haer kint daer naer weder ghekregen. Doch 't vuyle werck dat ter gheschiet was, kon het kindt even soo niet klaegen, ofte openbaeren, als het te vooren, soo 't gheschiede, niet en kon oordeelen, ofte beletten. 'Tis dan by onwetentheidt gheschiet, dat de moeder, het kindt heeft mede ghenomen, als wy het sacrificie op offerden, Doch het kindt onder de geloovigen wesende, en kon onse ghebeden niet verdraeghen, maer heeft beginnen dan te schreien, dan met inwendige benauwtheden overvallen te worden, ende gelijck of haer een beul gedwongen hadde, heeft die onnoosele siel met sulcke teickenen als sy kon, in haer noch onwetende jaeren, te kennen*

ghegeven het wroegen van het feyt. Maer als naer de volbrachten dienst, de Diaken heeft dē Kelck beginnen te bieden, aen 't volck datter tegenwoordich was, ende des kints beurte gekomen was, heeft het kint door Gods bestuyringe, sijn hooft beginnen om te keeren, de mont met ghesloте lippen toe te drucken, de Kelck te weygeren. Doch den Diaken is met sijn werck voort-gevaeren, ende heeft het kindt, oock tegens sijn danc, van het Sacrament des Kelcks ingegoten. Daer begon den hick, met het braken. De Encharistie en kon niet blijven in't lichaem, eñ die mont die ontheylicht was. Dien dranck, die in het bloet des Heeren geheylicht was, is uyt het lichaem uytgeborsten. Soo groot is de macht, soo groot is de majesteyt des Heeren: dat in de duysternisse onbekendt was, is door sijn licht bekendt geworden, den Priester Godts, is oock tot kennisse van de onbekende sonde gekomen. Dit is geschiet aen een kindt, dat noch niet en kon melden een sonde, die een andere aen hem ghedaen hadt; maer een andere die tot haer jaeren ghekomen was, is by ons als wy het sacrificie op offerden, onbekendt ghekomen, ende heeft ghenutticht niet een spijs, maer een rapier voor haer, ende ghelijck offe tusschen de mondt, en de borst, eenige doodelijcke fenijnen ingenomē hadt, heeftse

IV. Exempel. Ibid.

beginnen benauwt te worden, ende te siel-toghen. Ende lydende de pijn, niet van menschen vervolginghe, maer van haer sonde, is sy al schuddende, en bevende, ter aerden ghevallen. Die verborghen sonde van haer conscientie, en is niet langh verborghen, nochte ongheſtraft ghebleven. En die een mensch bedrogen hadt,

V. Exempel Ibid.

heeft Godts wraeck ghevoelt. Als een andere vrouw versochte, haer kistje, daer het heyligh des Heeren in was, met haer onwaerdighe handen open te doen, is sy verschrickt geworden, door het vyer, dat daer uyt quam, ende en heeft

VI. Exempel Ibid.

het niet derven aen tasten. Een ander man die oock besmet was, als hy naer dat de Priester den dienst ghedaen hadde, soo stout is gheweest dat hy benevens de andere, een deel, heymelyck ghenoten heeft, en heeft het heyligh des Heeren, niet konnen eten, ofte handelē: want hy heeft bevonden, dat hy asch in sijn handen droech. By 't exempel van een, is 't bewesen, dat den Heer vertreckt, als Hy gheweyghert wordt: ende dat 't ghene dat genuttight wort, den onwaerdighen niet en streckt: tot haer saligheidt, overmidts dat die saligh-makende gratie, verandert in asch, als de heyligheidt wegh-gaet.

VII. Exempel In het levē vā S. Stephanus Paus ende Mart.

Ontrendt dien selfden tijdt is ghebeurt, dat een Diaken met naem Tharsitius, het H. Sa-

crament ſou brenghen tot een ſieck, en ſoo hy daer mede was op ſtraet, onder weeghs is hy van de ſoldaten aenghetaſt, ende alſoo hy niet en wilde het H. Sacrament aen haer openbarē, veel min overleveren, hebben ſy hem ghegeeſſelt, ende voorts gheſteenight, tot dat hy doodt was, eñ hoe dat ſy het doode lichaem beſochten, met ſijn kleederen, noyt en hebben ſy het H. Sacrament ghevonden.

In het leven van Baſilius de groote, ſchrijft Amphilochius, dat, als Baſilius den heylighen dienſt dede, een Iode hem, ghelijck of hy een Chriſten waer, onder het volck begheven heeft, ende aldaer geſien, in het breken van de Hoſtie, gelijck ofter een kint gebroken wierdt, ende als hy met het volck oock aenquam, om de communie te ontfangen: heeft hy een hoſtie ghekregen, die in waer vleiſch verandert was; daer naer heeft hy den Kelck gekregē, vol van waerachtich bloet, gelijck hy oock in der waerheit is. Van beide deſe heeft hy eē deel bewaert, ende die, t'huys komende, aen ſijn huyſvrouw vertoont, tot beveſtinge van 'tghene dat gheſeidt is, heeft oock aen ſijn vrouw vertelt wat dat hy geſien hadde. Gheloovende dan dat het Sacrament van de Chriſtenen eerwaerdigh is, gelijck alſt in der waerheit is, ſoo is hy, daeghs daer naer, ghekomen tot Baſilius, verſoecken- VIII. Exempel Amphilochius in vita Baſilij.

de, dat hy sonder uytstel met het teycken van Christus, mocht gheteyckent worden.

IX. Exempel. Optatus l. 2.

In die droevighe Kerck-schenderien / die de Donatisten in Africa ghedaen hebben / schrijft Optatus Bisschop van Mileven/die in Africa op den selfden tijdt heeft gheleeft / dat de Donatisten, de hooghwaerdighe Hostie/de honden voor-geworpen hebben/dogh/ seidt hy daer terstondt by / *dit en is niet gheschiet, sonder teyckenen van Godts gramschap.*

Want de selfde honden zijn rasende geworden, en hebben haer eyghen heeren, als moordenaers, schuldigh aen het heylighe Lichaem, met een wrekende tant, als onbekende, ende vreemde verscheurt.

X. Exempel. Gregor. in funere Gorgoniæ.

Gregorius Nazianzenus, getuyght/dat zijn eygen *Suster Gorgonia, wesende doodtsieck, en van alle menschen opghegheven, haer toevlucht heeft ghenomen, tot den Oppersten Medicijn, en waer genomen hebbende de ghelegentheyt des middernachts, als de sieckte een weynigh vermindert was, is sy met een geloof gaen knielen voor het altaer, ende heeft met grooter stem, hem aengheroepen,* die op het altaer ge-eert wort: *vermanende hem met alle sijn namen, en alle sijn krachtige wercken, die hy oyt gedaen hadde; (want sy wiste de ou-*

we en de nieuwe historien) ghebruyckt sy ten lesten, een deughdelijcke, ende schoone onbeschaemtheyt. Sy volght de vrouw nae, die den bloedt-loop, door den soom van Christus, ghestut hadt. Hoort wat sy gedaen heeft: Als sy haer hooft aen het altaer geleunt hadt, al roepende, eñ weenende, seyde sy, dat sy 't altaer niet eer laten en sou, voor dat sy haer ghesontheidt verkregen hadt, en hadde also met dese haer plaetsen, het heele lichaem overgotẽ, oock met haer tranen vermenght, 'tghene dat haer handt verborghen hadt, van de Sacramenten, van 't hooghwaerdigh vleysch/ en bloedt/ *(o wonder werck!) soo heeft sy ghevoelt datse van de sieckte bevrijdt was.*

Severus Sulpitius, van een Machtigh Edelman/ ghewozden een goedtwillighen/ en ootmoedighen dienaer Christi, schzijft dat hy selfs heeft ghesien/ dat/ als S. Maerten ghekomen was/ aen den altaer/ om den dienst te doen/een vyerighe ronde kloot/ghestraeldt heeft uyt zijn hooft/ die allengskens rijsende/ 't hooft/ ende het hayz/ ghelijck als een vlam bedeckte. Voeght oock nogh daer by/ dat Arborius, ghewesene Gouverneur/ ghetuyghde ghesien te hebben/ de handen van S. Maerten, als hy den heylighen

XI. Exempel. Sulput in vita. S. Martini.

dienst dede / ghelijck als met kostelijcke steenen ghekleedt / straelende met een purpurachtigh licht / jae dat hy ghehoort heeft / als S. Maerten zijn rechter handt roerde / dat ghelijck of de steenen teghens malkandere stieten/sy een gheklanck gaven. Dit selfde beschrijft *P*aulinus Bisschop van Nola, in Campanien, ende *F*ortunatus Bisschop in Vranckrijck,

Dierghelijcke mirakuleuse vertooninghen / beschrijft den schrijver van 't leven / van den Heylighen Epiphanius, oock *S*ozomenus, ende *P*alladius. Een sal ick hier beschrijven / uyt Sozomenus. *Daer was eē borger, van Macedonien ketterie, wiens vrou van die ketterie oock was, dese, als hy Ioannes Guldemondt by avontuir eens gehoort hadde, van de ware Godts-dienstigheit spreken, heeft sijn leeringe aenghenomen, ende daer by sijn huysvrouw vermaent, dat sy het oock sou doē. Maer also sy door kennis van andere vrouwen, was gelijck als een gevangen, so en heeft de man, haer oock naer veel vermaninge, hier toe niet konnen bewegen: eñ heeft ten lesten gheseidt, wilt ghy met my niet eens wesen in 't gheloof, ghy en sult oock by my niet woonen. Doen heeft de vrouw belooft, dat*

XII. Exempel Sozomenus l. 8. c. 5.

sy

sy het doen sou, doch heeft het gheopenbaert aen een dienstmaeght, die sy meinde dat ghetrouw was, ende heeft haer te hulp genomen, om haer man te bedrieghen. Als dan den tijdt was van de Communie, heeft sy de Hostie, die sy ontfanghen hadde, in haer mondt bewaert, ende is als biddende voor over op de aerde gaen legghen: daer en tusschen gaf de maeght, heymelyck aen haer, 't ghene dat sy mede ghebrocht hadde, 't welck soo rasch, als sy 't met haer tanden raeckte, is in een steen verandert. Doen is de vrouw, als heel verslaghen, op dat haer niet erghens over en sou komen, metter haest, om sulcken grooten mirakel, dat aen haer geschiet was, tot den Bisschop geloopen, beschuldight haer selve, toont den steen, daer de klaere teickenen van een beet in stonden, maer scheen van vreemde aerde te zijn, ende hadde een onghewoonelijck verw.) **Den Autheur doeter nogh by;** *Isser yemandt die dit dunckt niet waer-schijnelijck te sijn, teghens hem is de steen selfs een ghetuygh, die noch huydens-daeghs, onder de klenodien van de stadt van Constantinopel, bewaert wordt.*

Dit is den selfden Ian Guldemondt, **ofte** Chrysostomus **die van het** H. Sacrament **van de Altaren/ en van de Mis/ ofte Dienst/ soo waerdigh geschreven** **Chrisost. l.6. de Sacerdotio.**

heeft; ende soo wijt van onse weder-partijden verscheelt. *Op dien tijdt,* seidt hy/ *als den Priester het sacrifici volbrenght, so sitten de Engelen by hem, ende de heele rey van de Hemelsche krachtē, verweckt haer geroep, en de plaets die by het altaer is, is ter eerē van Hem, die op geoffert wort, vol van de choren der Engelen. 'Twelck ten hoochsten gheloofwaerdich is oock alleen uyt so grooten sacrifici als dan opgeoffert wort. Ick selfs heb't eertijts yemant hooren vertellen, dat een ouwden wonderwaerdigen man, aen wien, door Godts ghenade veel verborgentheden van openbaringen vertoont waeren, hem ghéseidt hadde, dat hy voor een tijt herwaerts,* sulcken visioen *gesien hadt: Ende op dien tijt gesien (soo veel als menschen gesicht dragen kan) een* menichte van Engelen /*gekleet met blinckende kleeleren, die het altaer omcingelden, ende met het hooft soo neder-ghebogen stonden, ghelijck of yemands de soldaeten sach staen, in de tegenwoordicheyt van een Coningh.*

XIII. Exempel.

XIV. Exempel.

Op den selfden tijdt heeft gheleeft/ dien hoogh verlichten / ende door heel Christenrijck bekenden Leeraer / Augustinus, die van zijn eygen Priesters/ ende wel bekenden vrient/ dit naervolghende mirakel ghetuyght.

Den Colonel Hesperius, die by ons woont, heeft in't gerecht van Tussala, een Hof-stede die Zubedi heet, alwaer, nae dat hy verstaen hadde, dat sijn huys schadelijcke geweldt lede van de boose geesten, met quellinge vande beesten, ende sijn dienaers, heeft onse Priesters, soo ick van huys was, ghebeden, dat yemandt van haer sou daer henen gaen, door wiens ghebeden, dat sy souden verdreven worden. Daer isser een henen ghegaen, hy heeft daer't sacrificie van 't lichaem Christi op-gheoffert, biddende soo veel als hy kon, dat die quellinghe mocht ophouden; Ende door de bermhartigheidt Godts heeftse terstondt op ghehouden. Aug. 22. de Civit. Dei C. 8.

XV. Exempel.

In het eylandt van Minorique, **sijn in het jaer ons Heeren** 418. **ghebracht de Reliquien / ende heylighe ghebeenten van den eersten Martelaer** *S.* Steven, **ende al daer is gevolght een groote bekeernis / van by nae al de inwoonende** Ioden, **tot het Christelijcke gheloof / dogh met een schoone vereeringhe van een mirakuleus visioen.** *'T was,* **seidt den Bisschop van 't Eylandt /** *ontrendt seven uyren* (**dat is naer onse reeckeningh** *een uyr naer den middagh) als wy begonnen de Mis te doen. Want dewijle dat wy besigh waeren om de Ioden*

die tot het geloof in Christum quamen te vermaenen, ofte aen te teyckenen, ende het volck vervult met de vermaeckelijckheit van sulcke vreught, op de lichaemelijcke spijse niet eens en docht; soo was het grootste deel van den dach verloopen. Als dan de heele ghemeinte met ons de **heylighe Mis** *verwachte, in die Kerck, in de welcke rusten de reliquien van S. Steven, die al daer voor een korten tijdt besloten waren, hadden daer langhen tijdt, eenighe Moniken, die Godt verkosen hadt, als getuyghen van sijn mirak'len, gerust in't veldt, dat voor de Kerck was in't gras. Daer was een ronde koghel, ofte globe van heel helder licht ontrent so hooch als de lenghte van een mensch, ghelijck die vaeten die men hoosen noemt, soo hooch van licht, ende klaerheidt, dat die broeder, die het eerst sach (ghelijck als ick uyt hem selfs verstaen heb) meinde dat het een son was. Of dit een Enghel, of Sinte Steven selfs is geweest, is onseker.*

XVI. Cass. Coll. 7. c. 30. Iohannes Cassianus, **by zijn leven gheweest Diaken van den H.** Ioannes Chrisostomus, **gheeft exemplen van persoonen / die (Godt seghen ons!) beseten zijnde van den boosen gheest / door het Heyligh / ende Hooghwaerdigh** Sacrament **sijn verlost ghewozden.**

Den

Den Heylighen Prosper, **Discipel van** S. Augustijn, **komt met dierghelijcke exempel / dat oock voor de ghcheele ghemeynte / in die groote Stadt van** Cartago **gheschiet is / dit sterck bevestighen.**

In onse tijden, **seydt hy** / *als Asper, die doen deseste reys Burgermeester was, was binnen Cartago, en de Priester met ons bovẽ ging, om dat de Morghen-dienst naer ghebruyck daer sou geoffert worden, heeft de Præpositus, een beseten dochter voor het altaer gebrocht, soo van gang, ende gebaer als de vrouwen plegen vande maeltyden te komen, overstolp met een roode verw. Maer, so als sy haer hadt neder gestort voor het altaer, heeft sy door het geroep van ghesch rey, alle de omstaenders tot suchten, en schrejen beweeght: met de welcke het volck, dat daer tegenwoordigh was, aen Godt versochte, dat Hy sulcken grooten quaet sou willen wegh-nemen. Soo als nu het sacrificie ghedaen was, ende sy oock onder andere vrouwen ghenuttight hadt uyt de handen van den Priester een klein stuckje van't lichaem des Heeren, dat in gedoopt was, heeft sy dat, al etende, in een half uyr niet konnen doorswelghen, om dat die noch niet ghebannen en was, daer den Apostel van seidt: Wat accoort* XVII. Exempel.

2 Cor. 6.15 *isser tusschen Christo, ende Belial? &c. Soo heeft dan de Priester, haer hooft met de hant ghestut, op dat sy het Heyligh niet en sou uyt-spuwen, en een van de Diakens heeft geraden, dat den Priester den heylighen Kelck sou aen haer keel setten. 'Twelck alst gheschiet is, terstont heeft den boosen door het bevel van onsen Salighmaker, verlaten die plaets, die hy had ingenomen, en de dochter heeft overluydt uytgheroepen, dat sy het H. Sacrament, dat sy ontfangen hadt, hadde doorgheswolgen. Daer quam een vreught, daer quam een gheschrey tot Gods eer, dat de dochter was verlost, uyt de macht des vyandts, naer dat hy haer twee ende tachtigh daeghen hadt beseten.*

XVIII. Exempel. Ontrent het jaer onses Saligh-makers 460. heeft onder de vermaerste Eremijten, ende Abten gheweest, eenen Euthymius, aen wien het gheschiet is, dat, als hy aen het altaer, onder den dienst was, een groot licht (gelijck als in een doeck besloten) neder daelde uyt den Hemel, dat hem, ende zijn dienaers omcingelde, van SANCTUS of, tot aen het eynde vande dienst.

XIX. Exempel. Den Aerts-bisschop van Toleden, Montanus, betight zijnde van eenighe on-eerbaerheit, heeft gloeiende kolen,

soo langh in zijn kleederen gehouwen/ tot dat hy selfs den heelen dienst des Misses gedaen had.

XX. Exempel.

Den H. Gregorius, die om zijn wijsheidt / ende deughdt nogh huydensdaeghs onder de Christenen ghenoemt wordt/ Gregorius de Groote, schrijft/dat den H. Agapetus, eerst de Mis heeft gedaen/ende daer naer / gaende van het altaer/een lamme/eñ stommen mensch van zijn lammigheidt / ende stommigheit genesen heeft.

XXI. Exempel. Evagrius l. 4. c. 35.

Ontrent het jaer ons Heeren 550. heeft in Griecken-lant gheleeft Menas, Aerts-Bisschop van Constantinopelen, ingheftelt van den H. Agapetus Paus van Roomen, in den tijdt van zijn regieringhe/ is gheschiedt / dat een Joden-kindt / wiens Vader een Glaswercker was / met andere Kinderen/ die Christenen waeren / ontfanghen heeft het Heyligh Sacrament, ende so het daer om wat langer uyt was gebleve̅/ is het t'huys komende van zijn ouders gevraeght/ waer oft so langh geweest hadde, dogh heeft de rechte waerheit onnooselijck verhaelt. De vader verdolt zijnde door toorn/ eñ gal/ heeft het kint in den gloejende oven geworpen.

De

De moeder missende het kindt / heeft het de heele stadt door gaen soecken dogh nerghens vindende / naer veel schreyens / ende kermens / is sy ghekomen voor de winckel van haer man, ende heeft al daer 't kindt by zijn naem gheroepen / 't welck soo haest als het zijns moeders stem kende / heeft haer uyt den oven bescheidt ghegeven. De moeder brekende met ghewelt de deuren op / heeft haer kindt ghevonden / in't midden van den gloejenden oven staende / ende onbeschadigt van 't vier. Ende alst ghevraeght werde / hoe dat hy onbeschadight gebleven was / heeft het gheantwoort. Daer is een vrouw ghekleedt in't purpur / dickwils by my ghekomen / ende heeft my waeter ghegheven / daer ick de kolen mede verdooven souw / die by my waeren; ende heeft my oock eten ghebracht / als ick hongher hadt. Ongheloovighe Leser en spot niet / de heele Stadt / Bisschop / eñ Keyser / hebben daer kennis van gehadt. Want seit den Autheur daer by. *Als dit den Keyser Iustinianus verstaen heeft, heeft hy bestelt , dat het kindt , met sijn moeder is gedoopt gheworden ; ende heeft bevolen datmen den Vader die hem niet bekeeren en*

wou. NB. *aen de galgh sou ophangen.*

Beminde Leser/ ick sal met u goede oorlof/ hier het verhael van andere meer mirakelen stutten; want ick weet dese twee reghels wel.

1. Dat het ghetal geen eynde en sou hebben / 't welck met de kortheyt van dit boeckje/niet en accordeert.

2. Dat die dese niet en gelooft/en sal oock die andere niet ghelooven.

Want ick heb u hier voor-ghestelt beneven het heyligh Euangelium / ende onsen Salighmaecker gebenedijdt/ de ghetuyghenissen.

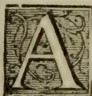
Van den H. { Dionysius Bisschop.en Martelaer. Cyprianus ofte zijn me-tijdige schrijf. Amphilochius Bisschop. Optatus Milevitanus Bisschop. Gregorius Nazianzenus Bisschop. Martinus Bisschop. Joannes Chrysostomus Bisschop. Augustinus Bisschop. Severus Bisschop. Euthymius Abt. Ildephonsus Bisschop. Agapetus Paus. Ende van Den vermaerden Keyser Justinianus. &c.

Dertien gheloof-waerdighe getuyghen/ die ick met recht beter heb te gelooven / van't ghene dat in haren tijdt is gheschiet/ als onse Nieuwelinghen/

die meer als duysent jaeren te laet komen / en willen met haer stoudt neen-seggen/en spotten/ bet wetē/ wat voor soo veel eeuwen is geschiet/ als die gene/die wijser zijn gheweest als sy/ende hebben die rechte tijden beleeft/ jae de Wercken Godts selfs ten deele ghesien.

Het seste Capittel.

Bestaende in xiij. andere Exemplē, Naerder aen onse eeuw als de voorgaende.

Alleen hope ick dat het u niet verdrietien en sal/in dit Capittel noch eenighe miraklen te lesen / die dichter aen onse tijden ghescheidt zijn.

I. Exempel/ verhattende drie grote miraklē. Recht teghens Ceulen over/ leydt de vleck/ofte het dorp van Duyts; al daer is in't jaer ons Heeren 1128. Abt geweest den Hoogh-geleerden/ eñ weerdighen Rupertus, in wiens tijdt/dat in het dorp / een droevigen brandt is ontsteecken/ daer hy aldus van schrijft:

Als het vyer noch besich was, met het verbranden van de eerste stucken, ende dreyghde sijn kracht verder voort te setten : heeft een

van de broeders , uyt de Sacristie gekregen de Corporael-doeck , ende als hy die ghebecht hadt aen een langen stock , heeft hy hem daer mede vlack gestelt , voor ende tegens de woedende vlam, verhopende dat het vyer , voor die heylighen doeck wijcken sou. En als het vyer hier mede noch niet en weeck , heeft hy de stock, en't Corporael wijdt in't vyer gesteken, eñ rondt-om geswaeit. Doch soo het vyer even wel sijn gangh gingh , jae hem selfs nu by nae beschadighde , is hy te rugge getreden , ende heeft de stock uyt het vyer getrocken , die ten deele ront-om gebrant was; maer ('tis vreemt) 't Corporael , dat was t'eenemael onbeschaedight, ende ongequetst. Dit heeft hy met een haest , van de stock los ghemaeckt , ende naer dat hy 't in een ghewronghen hadt , heeft het soo verre in't vyer geworpen , als hy kon , verhopende dat het vyer daer aen, als sticken sou. Maer dat groote ende van Godt toegelaeten vyer, heeft met een wondere , doch verborgen kracht , het Corporael verre wech geworpen, naementlijck op die plaets van 't dorp , daer 't vyer geen kraeht en hadde.

Wie en sou hem niet verheugẽ dat hy sulcken mirakel sach , ofte gesien hadde? Want om kort te maecken , dit Corporael is soo onbeschadight ghebleven , dat het nochtans een

schoon teycken ghehouden heeft, te weten, dat het in sijn gheheele gansch suyver ende wit is, dogh heeft een soet-roode streepje.

Seker dit is veel aenghenaemer, dan ofter gansch geen brandt-teycken en was, want hier door soo ist een klaerder ghedachtenisse, ende het munt uyt onder alle andere heylighdom.

II. Mirakel. **Dit is een mirakel; volght in die selfde Historie het tweede.** *Als den brant aldus in sijn kracht was, stondt de over-sy van den Rhijn, op den oever van de stadt Ceulen, vol van de borgerie, die met bedroefde harten, ende ooghen, het ongheluck aen saeghen, ende beklaechden: biddende Godt om een blyden uytkomst; dese hebben schier alle gaeder ghesien, ende ghetuyghen het opentlijck, voor een yder, datter een heerlijcke Mans-Persoone stondt op't hoochste van het clooster, leunende op sijn slinckersij, ofte elle-boogh, ende met sijn opgeheven rechter hant de vlam af-keerde.* **Dit is het tweede.**

Kome nu tot het derde/'twelck oock is het princepaelste. *Als,* **seidt Rupertus/** *ick die blijde tydinghe ghehoordt hadde, dat den brandt ghedaen was, soo quam ick daeghs, naer een droevigē nacht weder t'huys, ende siet de Pastoor van de Prochie Kerck (die oock verbrandt was) met naem Steven, ver-*

telden

telden het over al, ende haeckte om mijn oock te vertellen een ſoet, ende bly mirakel, een gheheel goet teycken, een groote, ende krachtighe getuygeniſſe, van die over ons waeck ende Godts ghenaede. Hy hadde een houte Ciborie, ende daer in het Lichaem onſes Heeren, ſtaende in een veynſter, ofte in een ghewulffel, dat in de muyr van binnen, met houte planken beſchoten was, met een deur, ende ſlot. By deſe ciborie ſtont nogh ander kerckgoedt, naementlijck een doosje, daer ongewijdt broodt in was, de wijn-ampul van tin, het backje met wieroock, keerſſen, ende een weynigh vlaſch: dit moet ick aenteyckekenen, ter oorſaeck van het groote mirakel.

Als in die groote brant niet alleen de kerck, maer oock het heele dorp was gelijck een gloejendende oven, grooter als den oven van Babylonien; ende de brandende ſtucken van balcken, jae de metaele klocken, half barſtende, half brandende, half gheſmolten, van boven af vielen, is oock het voorghemelde ghewulffſel, met al datter in was, ghelijck als ſtoppelen in der haeſt verbrandt; Maer die houte ciborie, met het Lichaem des Heeren, is alleen ongequetſt, ende onbeſchadight gebleven.

Dit en is gheen uytſtropſel van de Paſtoor/ghelijck of hy dit by hem ver-

siert hadde; maer 'tis voor al het volc/ in't openbaer soo bevonden / ende de daedt heeft/voor soo veel ghetuyghen/ hem selven bevestight; gelijck den selfden Autheur voorts beschrijft.

II. Exempel. Dit is geschiet anno 1345.

Martinus Cromerus, die de Historien van Polen beschreven heeft/verhaelt in zijn twaelfde boeck/hoe dat de Joden/ naer dat sy het Heyligh Sacrament (hy noemt het; het Alderheylighste Lichaē des Heeren, verborghen onder de ghedaente des broots)met de monstrantie ghestolen hadden/als sy bevonden dat de monstrantie / die sy meenden te zijn van louter goudt/alleen koper vergult was / die selfde hebben niet wijt buyten de stadt Cracouw, in een slijckighe poel ghewo rpen. Maer terstondt is de plaets/by eenighe daeghen ende nachten / gheduyrigh met brandende vyeren/ ende fackels verlicht ghewo rden. Als dit mirakel den Bisschop aenghebrocht is/ende de reden van dien nogh onbekent was/soo is hy selfs/naer dat het volck op sijn bevel drie daghen gevast hadde / daer heen ghegaen / met een heerlijcke processie van Priesters/ ende Litanien gesangh / ende naer dat sy de H. Encharistie ghevonden hadden/

hebben

hebben sy die op haer voorighe plaets gebracht. Den Coninck Casimirus heeft in't jaer daer naer/op die plaets/ daer de Encharistie gevonden was/een heerlijcke kerck ghetimmert / met den tytel van 'sHeeren-Lichaem, ende met ter tydt heeft hy den geheele groote plaetse / met een steene muir besloten / ende aldaer een nieuwe stadt ghetimmert/ die hy van zijn eyghen naem genoemt heeft Cazimiriam.

Dit is het selfde jaer / van ons mirakel tot Amsterdam/ so dat dese twee steden / haer opkomst ende fleur / van Godt Almachtigh / deur het H. ende Hooghwaerdige Sacrament, ontfangen hebben: zynde daer mede ten hooghsten verobligeert/om in het selfde gheloof/standtvastigh te blyven/ende haer kinderen/ende kints-kinderen dese mirakulen in te prenten.

By andere Historie-schrijvers/vinde ick meer dier ghelycke aenslaghen/ die de Joden, tot ont-eeringhe van dit Heyligh/ ende Hooghwaerdigh Sacrament, ghesocht hebben te doen / ja hebben begonnen in't werck te stellē/dogh is door die groote Almoghentheidt Godts / altydt ghedyt tot haere be-

schaemte / ende straf / ende tot de versterckinghe van ons Catholijcke gheloof / ende vermeerderinge van de eer / ende devotie tot het selfde Sacrament.

III. Exempel. Hermannus Schedelius verhaeldt een ander van het jaer ons Heeren 1337. geschiet in Beyeren, in de stadt Deckendorf, op den Donauw. *Dat Ellendighe Ioodtsche volck*, seidt hy / *heeft die Majesteyt van onsen Heer Iesus Christus, in het Goddelijckste Sacrament, seer ont-eert, ende heeft onse religie beschemt. Want naer dat sy het Sacrament menighmael door en door gesteken hadden, soo hebben sy het in een fournays, ofte oven geworpen, dogh het is onbeschadight van't vyer ghebleven. Daer naer hebben sy het op het aenbeelt beginnen te smeden met haemers. Als den Goeverneur van de stadt, Hartman van Degenbergh dit is te weten gekomen, door Godts bestuyringe, heeft hy met de Borgers de huysen der Ioden bemachtight, ende nogh klein, nogh groot, nogh man, nogh vrouw aensiende, heeft hy haer, naer ondersoeckinge, ende kennisse des waerheidts, naer behoor gestraft. 'T Sacrament is ghebrocht, eñ bewaert iñ de Kerck van't Heylige Graft des Heeren, eñ wort al daer in de stadt met veel, ende verscheyden mirakulen vereert.*

Dese

Dese selfden Schedelius verhaelt een ander mirakel / dat gheschiedt is in't jaer 1492. 't welck oock by Nauclerus, ende andere beschreven is. *Op den 22. dagh,* seydt hy / *van den maendt October in de stadt Stern-bergh ghelegen in het Vorstendom van Mecklen-burg, heeft een Iode Eleazar, met sijn complicen, door hulp van een Priester Petrus, gekregen het Goddelijckste Sacrament, de groote, en de kleyne Hostie, dese hebben sy dwars door gesteken, en terstont isser bloedt uyt gevloeyt, daer de linnen doeck is roodt van geworden. Sy hier door dit mirakel verschrickt zijnde, gheven dit aen Petrus te kennen. Maer de Doorluchtige Hertogen Balthazar, ende Magnus, Broeders dit verstaende, als sy oock gesien hadden, de litteyckenen van de wonden, die noch waren blyven staen, hebben de Ioden tot dartigh in't getal doen verbranden. De voorgemelde Priester Petrus heeft oock bekendt, dat hy het H. Sacrament aen de Ioden verkocht hadde, ende hoe dat sy het wederom naer veel doorstekens, by hem, dogh bebloedt sijnde gebrocht hadden, ghewonden in een Linnen doeck: maer dat hy het onder de aerde begraeven hadt: al waert door sijn aenwijsinghe, gevonden is besprenckt met bloedt. In dese selfde plaets gheschieden* IV. Exempel.

huydens-daeghs veel mirakulen. De Priester is Ont-wijdt, ende daer naer verbrandt geworden.

V. ende VI. Exempel.

Dierghelijcke historie van Ioden, **is gheschiet binnen ons eyghen Vaderlandt/in de stadt van** Bruxel, **in het jaer ons Heeren** 1368. **ende in het naervolghende jaer** 1369. **Waer van het eerste beschreven is by** Jacobus Mejerus, **vermaerde Chronijck-schrijver van** Vlaenderen, **en het andere/ by den Wijt-vermaerden** Ludovicus Guicciardinus, **Neder-landts-pen/eer/ende glorie.**

De Ioden, **seydt** Mejerus, *hebben in de maent van Iunius, binnen Bruxel*(**nu seggē wy Brussel**) *het Eerwaerdige Lichaē ons Heeren(in sijn Heyligh Sacrament) met poingiaerts, eñ rapieren door gesteken, waer uyt dat een overvloedigh bloet gevloeit is.* **En Guicciardijn;** *Ionathas de Iode heeft vā Ioannes, Pastoor van sinte Catharine Kerc, eenige gewijde Hostien gekocht, dogh door een overval van sijn vyanden, gemoort sijnde in sijn Hoff, heeft hy die sijn huys-vrouw naergelatē om die te bewaren; en sy heeftse naergelaten aen haren sone Abraham. Dese heeft op den goeden Vrijdagh, inde Heylige weeck, de Hostie in eē vergaderingh vande Ioden voor-geleit, ende*

heeftse met een klein mesje door-ghesteken: Dogh als daer een groote menighte van bloedt uyt liep: so is de moeder van Abraham bekeert gheworden, tot het Christelijcke gheloof, ende heeft het alles opentlijck vertelt. Waer over dat Wenceslans Hertogh van Brabandt, naer een neerstigh ondersoeck, heeft Abraham, met sijn Complicen, voor de Kerck van S. Catharina levendigh doen verbranden.

Ick sal noch een weinigh in ons Nederlandt blijven.

Thomas Cantiprzatanus / in zijn tweede boeck van mirakulen / schrijft van zijn eyghen experientie / ende van een geheele stadt / ja van het omleggende Landt. *Duway is een ruyme, ende groote stadt, gelegen tusschen Camerijck, eñ Atrecht vermaerde steden.* VI. Exempel.

Als in dese stadt de Priester op dē H. Paesdagh inde Kerck van S. Amatus (Sainct Amé) het volck het Heylighe Sacrament hadde uytgedeelt, heeft hy met een verslagentheit gesien, het Lichaem des Heerē op de aerde leggē, 'twelck als hy, leggende op sijn knien, pooghde op te nemē, so ist van selfs inde lucht opgehevē, eñ is blijvē rusten op het doeckje, daer de Priester sijn vingeren aendroogt. De Priester heeft met eē geroep de Canonijcke tot hē doē komē, sy

quaemen, ende ſaegen op het doeck je dat levendich-maeckende Lichaem, in de gedaente van het aenſicht, van een ſeer ſchoon Kindt. 'Twelck terſtondt aen't volck is vertoont, ende ſonder eenich uytſchot van perſoonen, heeft een yegelijck ſulcken Hemelſche vertooninge geſien. Als ick dit, door't gemeen landt-geroep, verſtaen hadde: ben ick ſelfs in de gemelde ſtadt gekomen, ende aenſprekende den Deken, daer ick heel wel aen bekendt was, heb ick verſocht, dat ick het mirakel mocht ſien, 'twelck by my geconſenteert heeft. Men heeft de Caſſe geopent, 't volck iſſer komen by loopen, en ſoo haeſt als de Monſtrantie geopent is geweeſt, riep een yder, Ick ſie, Ick ſie mijn Salich-maecker. Ick ſtondt verſlaeghen, om dat ick anders niet en ſach als de ghedaente van ſeer wit broot, nochtans en waſſer niet dat mijn wroechde; om 'twelck ick min, als de andere menſchen, ſou 'tlichaem des Heeren ſien. Maer niet langh hier nae, ſoo als ick dit by mijn ſelven ſtae en denck, ſiet, ſoo heb ick geſien, een aenſicht in de gedaente van Chriſtus, in ſijn volle jaeren, hebbende op ſijn hooft een doorne Croon, ende twee droppelen bloets, aen het voorhooft, voort druypende langhs beyde de ſijden van de neus.

VII. Exempel *Binnen de ſtadt Brugh in Vlaenderen,*

seidt Meierus / *is in't jaer ons Heeren 1470. een schoon mirakel gheschiet, den elfden November, welcke is S. Maertens Memorie-dach, door 't alderheylichste bloedt van onsen Salich-maecker. Een vrouw hadt een kindt gebaert, 't welck scheen doodt te wesen, sy en hiel niet op van 't heyligh bloet des Heeren te aenroepen, tot haer hulp, ende troost, ende heeft door haer goet gheloof, ende vertrouwen, alles verkreghen datse begheerde. Want naer dat het kindt drie daghen was begraven geweest, ist weder op-ghegraeven, ende levendigh gheweest, ende ist ghedoopt gheworden.* Die hier mede willen spotten / wat sal hy my op het mirakel / van de opweckinghe van Lazarus seggen / die op den vierden dagh naer zijn begraeffenisse / van onsen Salighmaecker is weder levendigh verweckt ? Die grooten Godt / die oock naer ettelijcke duysent jaren / de doodē allegader sal doen verrijsen / hoe verstroyt dat haer asch / ende verteerde vleysch / en beenen zijn / die kan lichtelijck naer drie of vier daeghen / die selfde Almoghentheit / tot het verwecken der dooden gebruycken.

Binnen 'sHertogen bosch is geweest in't jaer 1529. Lijsbetb van Gervē, huysvrouw van Hendrick van Geveren, dese VIII. Exempel.

heeft in haer kraem ghekreghen een krimpinghe beneden aen haer been/ by de kote / ende is daer van kreupel geworden/ soo datse niet gaen en kon/ maer most met hulp van een stock/ofte kruck voort-kruppen. Dus mis-stelt zijnde / is sy naer Brussel ghereist / ende naer dat sy in de Processie het H. Sacrament ghevolght hadde / soo sy best kon / is sy ten lesten oock in de Kerck ghekropen / voor het Heyligh Sacrament , dat naer de Processie was ghestelt/in het midden van de Kerck. En als sy hier op haer knien lagh / heeft sy Godt met een groote begheerte / devotie/ ende betrouwen hartigh ghebeden/onder het bidden heeft sy gevoelt/ dat haer gebedt verhoort was/is daer over bly - hartigh op-ghereesen / ende heeft haer krucken gebrocht aen mijn/ Sebastiaen Michielssen , die Capellaen was van S. Gudulen Kerck/ ende daer stondt om den offer te ontfanghen/ende aen wien sy eerst haer offer-penningh ghegeven hadt/seggende; Hoort eens mijn Heer /. houdt ghy dese krucken/want ick ben heel ghenesen / door de genade Gods.De Priester meenende dat de vrouw niet by haer sinnen en

was / heeft haer gheseidt. Vrouwtje seght dan/wat is u ghebeurt. Waer sy heeft met verstant geantwoort. Mijn Heer/ 't sijn nu ses iaeren / dat ick niet en heb konnen gaen / sonder kruckken/ maer nu kan ick wel gaen/ gelijck ghy selfs voor u oogen siet.

Hier mede sal ick uyt Nederlandt scheiden / en komen tot een oock seer vermaerde Historie / by Crantsius beschrevẽ; en setten hier zijn eygen woorden.

Als Ioannes, broeder van Nicolaus, 't Wenden-lant bediende, so hebben de Ioden, die van outs daer ghebleven zijn, een leelijck schelmstuck gedaen, tegens het Eerwaerdighe Sacrament Christi (ghelijck als sy op andere tijden noch dickwils gedaen hebben) in Cracou, een stedeken in Wenden-lant gelegen. IX. Exempel. Crants. l. 8 Van dalie c. 8.

Want, naer dat sy de kerck-deur ghebroken hadden, ende daer naer de kleyne deuren, soo hebben sy dat schroom-waerdighe Sacrament ghestolen, met veel kleyne hostien, die voor de siecken bewaert werden. Sommighe hebben sy door-steken, sommighe ghescheurt tot Christi on-eer; D'andere, nae dat sy die met voeten ghetreden hadden, hebben sy op de heer-weghen ghestroit, op dat sy oock van de Christenen souden met voeten vertreden

*worden. Als dese dievery Ioannes is aenghe-
dient, heeft hy terstondt geraeden 'tgene dat-
er van was; ende heeft de Ioden doen vangen,
om te pijnigen. Doch terstondt bekennen sy de
daedt, ende ontdecken de medt-schuldighe:
al die 't heele lant door schuldigh waren, wor-
den ghevanghen, De heylighe hostien worden
op de weghen in d'aerde ghesocht: daer ghe-
schieden veel miraklen, daer komt een grooten
toenloop van volck, uyt den offer van de devo-
te menschen, worter een Capel gesticht: Chri-
sti lof worter gesongen. De Ioden eerst uytne-
mende ghepijnight, worden op het rat geset.*

X. Exempel.

Thomas Waldensis, **een gheleert/ende Religieus man/die in Engelant heeft gheleeft in 't Jaer ons Heeren** 1420. **schrijft van zijn experientie/en erbaren, o als hy in de groote vierschaer binnē** Londen **in** Enghelandt, **met veel van de Grooten van Engelant/ so Geestelijcke/als weereltlijcke Personen/ gesien heeft.** *Ick verhael,* **seydt hy/** *een Historie, die ick teghenwoordigh zijnde, met mijn eyghen ooghen gesien heb, in den Dom van Londen, S. Paulus Kerck, al waer den Eerwaerdighen Bisschop van Cantelbergh, Thomas Arundel, nu saligher ghedachtenis, Soon, ende Broeder, van de Graeven van Arundel,*

in de

in de vierschael by hem hebbende den Bisschop van Noorwits Alexander ende meer andere, sittende op sijn Bisschops-stoel, eenen snyder uyt de quartieren van Wigorn, die bevonden was in Ketterie vervallen te sijn, eenige vraeghen voorstelde. Als hy tot het gheloof niet en kon beweeght worden, ende en wilde die **heyligste Hostie** *anders gheenen naem gheven als* **'tgesegent broodt**; *en daer oock niet anders van en wilde gelooven, soo ist hem bevolen geworden, dat hy* **aen de** *heylige hostie sou reverentie, ende eer bewijsen, maer die Godts-lasteraer heeft ge-antwoort; In der waerheit, een spin is beter eere waerdigh. En terstondt is van het gewulffel neder gekomen, een schrickelycke, ende groote spin, die met haren draet, recht tot de mont van die Lasteraer aenquam, en als hy sprack, heeft sy ghearbeidt, om door die besmette lippen in te kruypen, ende is door hulp van veel menschen, qualick konnen belet worden. Den doorluchtigen Prins Carel, Hartogh van Oxfort, doen Cancelier van 'tryck. heeft hier by gestaen, ende dit wonder-teycken gesien. En den voorgemelden Aerts-Bisschop, terstondt oprysende, met sijn andere bysitters, heeft het volck, dat daer vergadert was, 'tgene datter geschiet is, (ende dat de straffende hant Godts, aen den Lasteraer ghedaen hadt, geopenbaert. Corts daer nae heeft hy, die voor*

dat waerdighste Lichaem van't Lam, verkosen hadt een spin, sijn snoo-sondighe vleisch door't vier verlooren, op dat sijn stof onwaerdigher sou zijn, dan een spin. Siet seidt den Autheur daer by / *die vuyle ende bittere leer, van die verdwaelde, die het Opperste Sacrament, soo verkleinen in een figuir, datse daer van maecken een Afgodt, ergher als 'tghewulffsel van een Kerck, ende als een spin.*

XI. Exempel.

'Tghene ick nu sal schrijven/ is wel vroegher van jaeren / als een deel van dese leste historien / doch is al willens van my uytghestelt op dese plaets/ om daer mede dit capittel te besluyten: soo om de waerdigheit van dẽ Schrijver/ als van den Dienaer Gods die 't mirakel ghedaen heeft. De Schrijver is S. Bernardus selfs / een man vermaert van wijsheidt/ ende heyligheidt/ ende krachtigh van miraklen. Dese verhaelt/ in het leven van dẽ H. Malachias, die in Bernardus tijden gheleeft heeft/ ja die Bernardi Clooster van Claræ val, dit leven ghe-eyndight heeft; *Dat in Irlandt, is geweest een geestelijcke persoon, die uyt nieuws-gierigheidt, ende eyghen-dunckentheidt, heeft derven segghen, dat de Encharisti alleen een Sacrament was, maer dat 'tgene, dat door 't Sacrament beteickent werde, daer*

S. Bernardus in't leven van Malachias

de, daer niet selfs en was (**Is dat de rechte Calvenisterie in dit poinct niet?** *dat is, dat daer de segeninge, eñ heyligh-maeckinge alleen was, maer de waerheidt des Lichaems Christi niet) Desen hier van menighmael, eñ heymelijck, van Malachias vermaent zijnde dogh te vergeefs, is in de vergaderinge ontboden, dogh sonder 't bywesen van eenighe borghers, op dat hy waer 't doenelick sou genesen worden, eñ niet by een yder beschaemt. Hier is hem oirlof gegeven om sijn gevoelen te verantwoorden: eñ als hy de krachtẽ van sijn verstandt, 'twelck niet kleinen was, hier aen te werck stelde, en pooghde sijn doolinge tè bewijsen, eñ te verdedighen: soo heeft Malachias hem daer tegens geset, eñ den andere by 't seggen van allen overwonnen zijnde, is beschaemt dogh niet gebetert uytghegaen; segghende dat hy niet by reden, maer door de authoriteit van den Bisschop overwonnen was. Malachias over sulcken hart-neckighen mensch bedroeft, maer noch meer bedroeft, over de on-eer, die 'tgheloof aen ghedaen werde, ende vreesende voor meer quaedt, vergadert de ghemeinte, straft den afgedoolden in't openbaer, vermaent hem tot beternis: de Bisschoppen, ende de heele geestelijckheidt raedt dit mede, ende als hy even hals-sterck bleef: hebben sy hem in*

den ban gedaen, ende als een Ketter verfoeit. Hy nogh niet ontwaeckende, heeft geseit; Ghy alle gaeder gunt de mensch meer als de waerheit. Ick en sie geē persoon aen, dat ick de waerheit, sou om die verlaten. Den Heyligen man hier op een weinigh verstoort zijnde, heeft hem geantwoort; Godt sal u de waerheidt wel doen belijden oock uyt noot, ende als hy daer op geantwoort hadde: Amen, so is de vergaderingh gescheiden. Hy soo ghebrandt-merckt dochte uyt het lant te trecken, om de schande, ende oneer te ontgaen; ende is met sijn goetje door gegaen. Dogh 't is hem terstont door een haestighen overval van de sieckte belet, ende door de swackte van sijn krachten, is hy ter aerde al hygende neder ghevallen. By avontuir is ter plaetse aldaer gekomē een wansinnich mensch, een landt-looper, dese heeft hem ghevraeght, wat of hy daer dede? hy ātwoorde; dat hy door swackheit van lichaem, ende overkracht van de sieckte, noch voorwaers, noch achterwaers en kon komē. Den anderen seit weder daer op, die sieckte en is niet anders, dan de doot. Doch dit en heeft hy uyt sijn selven niet ghefeidt, maer Godt den Heer heeft bequamelijck door een wan-sinnigh mensch hem ghestraft, die de goeden raet van de wel-sinnigen niet en heeft willen volgen. Hy seyder nogh by: Com gaet

naer

naer huys, ick sal u helpē. So komt hy dan met sijn leits-man t'huys, hy keert hē tot sijn hart, ende tot de barmhartigheidt des Heeren. Ter selfder uyre wort den Bisschop Malachias geroepen, hy bekent de waerheit, hy verwerpt sijn doolinge, naer dat hy sijn schult bekent hadde, wordt hy ontbonden, hy bidt om de leste reisspijse, de versoeninge wort hem gegeven, ende schier in een oogen-blick wordt de perfidie (dat is 't valsch geloof) met de mondt versoeit ende door de doodt gesuyvert.

Hoe wel spiegelt hy hem/die hem aen eē ander spiegelt! Leser siet toe! Dit is desen Bernardus, die in de groote Kerck van Milanen, voor de heele ghemeinte/ onder de heylighe Mis / naer de consecratie/eñ het Pater Noster/de Euchacisti in de hant nemende/op de pateen/ tegens den duyvel/die een Edele ouwe Juffrouw veel jaeren beseten hadt/aldus ghesproken heeft/houdende de pateen met het heyligh lichaem des Heeren / op het hooft van de vrouw. *Ghy boosen geest, hier is u Rechter, hier is de Opperste macht: staet nu tegē s, hebt gy de macht. Hy is hier tegenwoordigh, die, als hy sou gaen tot sijn lyden,* voor onse salicheydt / *geseidt heeft: Nu sal de Prins deses* werelts *uytgedreven worden. Hier is dat lichaē, dat van des*

XII. Exempel.

Maeghdes lichaem ghemaeckt is, dat aen de staeck des cruys, uytgereckt is, dat in't graf gelegẽ heeft, dat van de doot verresen is, dat in't aensien van sijn discipulen, ten hemel geklommen is. Door dese sijns Majesteits schrickelycke macht, bevele ick u, quaetwillige geest, dat ghy uyt dese sijne dienst-dochter verhuyst, eñ voort aẽ haer niet meer en derft aenrakẽ. Eñ als hy naer dese woorden weder aen het altaer gegaen is / om den dienst te volbrenghen / soo als naer het Agnus Dei / het peis-bordt omghegeven werde / is den duyvel ten vollen geweken / ende die vrouw / lovende Godt / ende aensiende den dienaer Godts / die haer geholpen hadt / is hem aen zijn voeten ghevallen.

XIII. Exempel. Dit is dien Bernardus, wiens bekende gheleertheidt / deughden / heylicheit / eñ miraklen / de Eeuw-schryvers van Maeghdenborgh niet en konen ontkennen: Want al hoe wel sy / gelijck Luytersche / van hem / aengaende de Encharistie, ende de Misse, spottigh schryven; dat *hy den Godt Maozim ghedient heeft tot aen het eynde van sijn leven*; 'twelck nochtans voor Bernardus, eñ ons gheen spot en is; maer voor Partien misbruyck / van de heylighe Schriftuir / ende een

Centuriat. Cent. XII. cap. X.

getuy-

getuygenis / dat sy gheen een gheloof ende religie met Bernardus en hebben: soo bevinden sy haer nochtans/door de waerheit geperst/om zijn goede deuchden/ ende krachtighe miraklen getuyghenisse te geven / gelijck sy van onder andere verhalen / dat groote mirakel/ dat hy door de Encharistie gedaen heeft/ aen Wilhelm den Hertogh ende Graef van Aquitanien. Want als Bernardus desen met geen reden/ofte bidden/ en kon beweghen tot eenigheit met den Paus Innocentius/ende tot het ophouwen/ van 't vervolgh van de vereenighde/ met den Paus; soo heeft hy de H. Encharistie op de pateen gheleidt/ en alsoo gekomen zijnde tot den Hertogh/heeft hy tot hem gheseidt: *Ick heb u wel ghebedē, maer ghy hebt mijn versmaet. Siet nu is tot u gekomen des Maeghdes-soon, die 't hooft is, eñ den Heer van die kerck die ghy vervolght. Hier is u Rechter, in wiens naē, dat alle knyen geboogē wordē. Hier is u Rechter, in wiens handen, u siele vervallen sal. Sult ghy Hē oock versmaden? Sult ghy hem oock, gelijck als ghy sijn dienaers doet, klein achten? Hier op dē Graef siende, dat den Abt met een krachtigen geest handelde, eñ dat hy het Alderheylichste Lichaē des Heeren in sijn handen droegh, is heel ver-*

schrickt geworden, ende verstÿft van leden, ende daer naer door vreese eñ schrick krachteloos zÿnde, is hy op der aerden als onsinnigh neder ghestort. &c.

De waerheyt van die Historie/ende de Naerghevolghe penitentie van desen Graef, met zÿn Heyligheidt van Leven/ is heel Vranckerijck, jae heel Christenrijck door/nogh bekent. Want alsoo desen Graef Wilhelm, te voren is ghe-weest een groote verbolgher/ van de Catholÿcke eenhartige Bisschoppen/ eñ Priesters/om haer te bannen/ vangen/ende spannen, soo is hy naer dese gheschiedenis/ terstont verandert/ gelÿck als in een Lam/ ende heeft voor 't eerste op S. Bernardus vermaninghe/ de verjaechde Bisschoppen haer plaetsen/ ende Bisdommen weder inghe-ruymt; ende daer naer hem selven ontblootende van zÿn Graefelÿcke/ ende Hartooghlÿcke goederen/ is hy een spieghel ghewoden van een waerachtighe/ootmoedighe/ ghehoorsame sondaer/die anders niet en socht als boet/ ende penitentie voor zÿn voorgaende sonden te doen.

Waerlievenden Leser/ overdenckt eens met een bedaert ghemoet by u selven/de

ven / de Hiſtorien / ende mirak'len / die ick in deſe twee Capittelen beſchreven heb; de ghetuyghen zijn gheloof-waerdigh / de Hiſtorien en zijn niet in huyſen alleen / ofte by weynigh ghetuyghen / maer in volle vergaederingen / ende in openbaere plaetſen geſchiet; die mannen / die daer over gegaen hebben / ſijn voor Godts-vrienden / ſoo wel buyten de Catholijcke Kerck / als in die / bekent; wat iſſer dan / dat u ſou meugen beletten / ende teghens houwden / om die te ghelooven? Ofte; gheloooft ghy / dat die mirak'len ſoo zijn geſchiet / ende dat door vrienden Godts; waerom en ghebruyckt ghy haer geloof oock niet? ende toeſtaende de waerheidt van de wercken Godts / waerom en ſtaet ghy niet toe de waerheidt van de woorden Godts / ende van die uytlegginge van dien / ſo als die ſelfde woorden zijn uytgheleidt ghewoorden / by die mannen; die haer uytlegginghe / ende ghevoelen (by Godts toewerckinghe) door ſoo groote / ende krachtighe mirak'len beveſtight hebben?

Als alle woorden van alle partijen / ende tegens-partijen verhandelt zijn / ſoo ſijn 't nogh maer woorden; ende

meughelijck / door natuirlijcke gaven van die gene / die met malkander han delen/'tzy in scherpsinnigheydt/'tzy in welsprekentheydt/'tzy in beleeftheidt, even gheloof-waerdigh: (want schaepen kleederen worden van geestelijcke wolven wel ghedraeghen;) maer als wercken/ende bekende/ende gheloof-waerdighe wercken / door gheloofs-waerdighen mannen geschieden/ende door geloofs-waerdighen mannen betuyght worden / dan even wel niet te willen glooven/ so is alle handel uyt/ om dat wy niet anders en konnẽ handelen/als met seggen/ende doen. Doch 't sal hier naer-maels moeten verantwoordt worden/ in die rechtvaerdighe vierschael / van die grooten Godt/ die zijn woorden/met zijn wercken so heeft bevestight.

Het sevende Capittel.

Waer toe dat dese voor verhaelde Miraklen strecken, eñ wat sy inde menschen hooren te veroorsaecken.

NAer dat ick nu de eyghen Historie / ende de geloofs-waerdigheydt van dien / soo door publijcke ghetuyghenissen / als door

dies-

dieſghelijcke exemplen/klaer voorghe-
ſtelt heb; en kan der niet naerder by de
handt ghenomen worden / als dat een
yeder onderſoeckt / wat of Godt met
deſe miraklen/ heeft willen verklaren/
ende bevestigen : Ende tot wat geloof
deſe wonder-wercken ons aenwijſen:
ghelijck nu alree boven in het 3. capit-
tel beweſen is / dat Godt in alle zijne
miraklen, een heyligh ooghmerck heeft.
Want te ſeggen/datſe ſonder reden ge-
ſchiedt zijn / is teghens Godts Wijſ-
heidt ; ende te ſegghen datſe tot beve-
ſtinghe / ende eer van ſuperſtitie/ ofte
afgoderie gheſchiet zijn/is tegens zijn
Waerheydt / ende rechtvaerdigheydt.
'Tis zijn hoogh woort. Ick ben de Heer, Iſaie. 42. 8
dit is myn naem: Ick en ſal myn glorie aen
een ander niet gheven: Ende myn lof aen de
gheſneden afgoden. Zijn Waerheyt en
kan gheen leugens eeren / en onſe leer-
willigheidt en mach het niet voor leu-
ghens houden / dat hy eert / ende voor
de Waerheydt leert. Hardtneckigheit
is altijt ſtrafbaer; Leerſaemheit komt
ten laetſten tot de Waerheydt. Wat
kan een menſch in den tijdt van mira-
klen beter doen / als dat hy den groo-
te Coninck Nabuchodonoſor naevolcht/

ende met zijn Woorden uptroept: Ghebenedyt zy den Godt van haer (oock van de Amsterdamsche Borgerije in dien tijdt) die syn Enghel ghesonden heeft, ende heeft syn dienaers verlost, die op hem betrouwt hebben.

Staet van de Christenen.

Nu; het leit met Hollandt, ende met de heele Weereldt soo / in het punct van het Hoogh-waerdige Sacrament; Dat al hoe wel nu ter tijdt / onder die Christenen een seer droevighe verdeelinghe is in dit punct / ende dat het al te veel scheelt / of men den eenen hoort spreken / ofte den anderen; Nochtans ist seker/dat dese verdeelinghe niet altijdt en is ofte in Hollant, ofte in't heele Christenryck geweest / veel min in de Stadt van Amsterdam: Maer daer pleegh te wesen / eendrachtigheidt in't gheloof/ ende eenpaerigheit in den upterlijcken Godts-dienst/so als ons de eerste Leeraers van onse Landen/ende planters van het Christelijcke gheloof onderwesen / ende gheleerdt hebben; en soo als onse nu by Godt eeuwigh levende Voor-vaders / en ons geheele Vaderlandt ghetrouwelijck plegen te onderhouden/tot aen den tijdt van dese droevighe nieuwigheden.

In

In dien tijdt gheloofden de Christenen / in Hollandt, jae de heele Weereldt door/dat in het Heyligh / ende Hooghwaerdighe Sacrament, het levendighe vleisch/ende bloedt Iesu Christi; Waerachtigh teghenwoordigh is/ ende dat het ons als een Salige Spijse der zielen / ende een waerdigh rantsoen der sonden/ende als een krachtighe medicijne des levens / jae oock des eeuwighes levens ghegheven wordt: Ende dat wy daerom schuldigh zijn/alle eer/ ende reverentie/aen onsen Salighmaker/in zijn Heyligh Sacrament te bewijsen/ ende met een ootmoedigh devoot/ ende danckbaer hart/hem in het Sacrament te eeren/te aenbidden ende te ontfanghen. Oudt Christen geloof.

Hier toe pleghen te strecken/ alle de leeringhen/ ende vermaningen van de Catholycke Kerck, 't zy datse met woorden/ 't zy datse met wercken/ende uytterlijcke ceremonien voorghestelt werden: ghelijck alsse oock noch huydensdaeghs daer toe ghebruyckt worden. Sorgh van de Kercke Godts.

Hier toe strecken oock de Leeringen die Godt selfs ons geeft/ 't zy door zijn woorden / 't zy door zijn wercken ende miraklen /in wat artijckel van het ge- Ia vā God selfs.

loof/

loof/ dat die oock souden moghen gh
schieden.

1.Reg.4. Als de Philistijnen hoorden/ dat d
Arck des Heeren was gebracht in h
Legher van de Israheliten/ om dat b
haer ghenoeghsaem bekent waren d
mirakelen/ die Godt door de Arck had
de gedaen/ soo hebben sy uytgeroepen
God die is in het Leger *van Israel* gekomē

Gods ge-duldigheit. Ende al hoewel dat Godt op die
tijdt ghedult heeft / dat die Arck in d
handen van de Philistijnen is verval
len/ sonder haer met eenigh mirakel t
beschermen; (ghelijck als oock God
gedult heeft/ jae dagelijcks noch dult,
dat andere heylige plaetsen/ ende Sa-
cramenten mishandelt worden;) noch-
tans en heeft hy daer nae / die eer van
1 Regum.6 zijn Arck niet vergheten ; maer die we-
der-om ten hooghsten door miraklen
verklaert: ende die ongeloovige Phi-
listijnen ghedwonghen / soo door het
neder werpen/ van haren af-godt Da-
gon/ als door haer lichamelijcke plae-
ghen / ende muysen / om die Arck haer
behoorlijcke eer te bewijsen / en den
Heer van die Arck, voor dē machtigh-
sten Godt te kennen.

Staet van onsen handel. Onse af-deelighe Christenen en kun-

nen de woorden onses Salighmakers niet ontkennen/ die ons in die boecken Gods/ van't H. Sacrament gheschreven staen/ 'tis oock by al die ghene/die maer woorden en verstaen / kenbaer/ dat de Catholijcken/die even soo lesen/ spreecken ende verstaen / alsse onsen Salighmaecker gesproken heeft / ende alsse by de Apostelen ende Evangelisten beschreven zijn / ende alsse in alle taelen gheleert worden sonder daer yets by te doen, latende die woorden in haer volle kracht, ende beduydtsel, 'twelcke een getrouwe taelman ende Wtlegger hoort te doē/als hy van zijn Wijser/ eñ verstandigher onderwesen wort: Ofte anders; so ist den eenē so na die woorden/door bijvoeghsel te verdrepen/ als den anderen; sonder te volgē des meesters woort; Maer des Leer-kindts sin/ 'twelck seer inpertinent / ende onghereghelt is; principalijck voor die ghene die haer op't meesters woort altijdt beroepen. Nootwendige regel.

Gelijck dan in den gheloofs artijckel/ ende beschrijvinge van de menschwordinghe/ menschelijcke geboorte/leven/eñ doodt/van onsen Saligh-maecker / Wy uyt die woorden/ die hy daer Exemplen van die.

van ghesprooken heeft / ende die zijn Dienaers daer van geschreven hebbē/ verstaen ende gelooven;

1. Dat hy waerachtigh Godt is/ eñ met zijn Hemelsche vader/ een Goddelijcke natuir heeft / niet in schijn maer in der daet.

2. Dat hy oock een Waerachtigh Mensch is / ende dat hy waerachtigh vleisch/ ende bloedt heeft/een van Natuir / ende wesen met ons Menschen/ ooc niet in een schijn/ofte figuir alleen/ maer in der daedt.

3. Dat hy waerachtigh is ghebo-ren/dogh met een mirakel/ van de ongequetste maeghdom zijnes moeders.

4. Dat Hy dit vleisch / ende bloedt/ waerachtich voor ons heeft ten besten gegeven: dat zijn vleisch voor ons is gekruyst/ dat zijn waerachtigh bloedt voor ons is vergoten.

Ende uyt kracht van de woorden van de H. Schriftuer / en zijn wy niet te vreden / jae wy en moghen niet te vreden zijn/met die ghene die segghen/ schrijven/ende leeren;

Misbruyc van de H. Schriftuir

1. Dat Christus maer Godt is door genade/ ende niet uyter natuir / dat hy met zijn Vader een is / alleen door ac-

coozt van Willen/ende doen; dat hy de Sone Godts alleen is / dooz adoptie/ ende goede believen de aenneminghe. Overmidts dat de woozden van de schzifttuir / soo niet en moeten verkozt woozden.

2. Dat hy naer uyterlijcke schijn/ ende gelijcken is van vleisch/eñ bloedt en heeft gehadt/gemaeckt uyt de lucht/ eñ niet uyt het lichaem van zijn Moeder. Dat zijn lichaem meer moet vergheleecken woozden met het lichaem/ dat den Enghel Raphael heeft aengenomen / als met het lichaem van Tobias:

Waer van het eerste maer een schijn en is gheweest/ ende schijnbaere menschelijcke wercken dede; Maer het andere was natuirlijck / ende waerachtigh.

3. Dat Hy niet Waerachtigh geboren is / uyt Maria / maer alleen ghepasseert/ als een Sonne-strael dooz de lucht/ofte dooz het glas.

4. Dat Hy zijn bloet/ofte Waerachtigh menschen bloedt/ vooz ons niet en heeft vergoten/ maer alleen een gelijckenisse / schijn / ofte figuir van bloedt. Nogh dat Hy de doodt niet en is met-

ter daedt / en Waerachtigh gestorven; maer heeft alleen een ghelaet/ende gebaer van 't sterven / aen de menschen vertoont.

Oirspronc van misbruyck/ Eyghendencken.

Ende dit achtē wy altemael te klein te zijn/om dat alleen te ghelooven/ om die eerwaerdigheidt / klaerheidt ende vasticheit van die Woorden/ende handel Godts, Al hoe wel dat het ander/ dat wy ghelooven 't natuirlijck menschen verstant te boven gaet/ende daer over soo veel kloecke/ende Sin-geleerde / aen dese artikelen haer ghestooten hebben/ Ja haer noch stooten/achtende niet de grootheidt / almoghentheit/ ende die waerheidt Godts / voor een regel; Ende het geloof/voor een bandt van haer verstandt / maer haer eygen klein goet-duncken ende begrijp; Soo mede die waerdigheidt van die woorden onses Salichmaeckers rustende op zijn almoghentheit/ende waerheit/ met die welcke hy ons het H. Sacrament gegeven heeft/daer hy vleisch en bloet/ jae zijn vleisch ende bloedt/ jae dat selfde vleisch en bloedt / dat voor ons ghegheven is/dat voor ons ghegooten is/ dat tot vergiffenis van onse sonden nu gheoffert is, soo klaerlijck beschrijft/

be-

belooft/ende geeft/heeft altijdt de Catholijcke kerck beweeght / om niet te vrede te zijn/met een figuir alleen/met een schijn/ ofte gelijckenisse alleen/met lichamelijcke/ende wesentlijcke broot/ ende wijn alleen/dat toch geen vleisch/ ende bloedt en is / dat veel min Christi vleisch/ende bloet is/dat voor ons niet ghegheven / ofte vergooten en is / dat geen kracht en heeft/oock om een sondt alleen te vergeven / Ick laet staen van alle de sonden van die Weereldt te vergheven. Maer sy ghelooft/ dat sy onder schijn van broodt / ende van wijn/ waerachtigh dat krijght/dat Christus Jesus geseyt heeft/dat is; Sijn vleisch/ ende bloedt/dat hy aen het cruys/voor onse sonden/ tot vergiffenisse van dien/ heeft opgeoffert.

Soo schrijft den Heylighen Ambrosins: *Gelyck onsen Heer Iesus Christus is die Waerachtige Sone Godts,niet als de menschē, door ghenaden,maer als den Sone uyt het wesen des Vaders; alsoo ist waerachtigh vleisch (gelijck als hy geseidt heeft) dat wy nuttighen ende 't is een waerachtigen dranck. Dogh ghy sult meugelijck tot mijn seggen,'tghene dat op dien tijdt oock de discipelen van Christus geseit hebben als sy hoorden;* 'Ten zy dat yemant

Ambros. l. 6 de Sacrament. cap. 1

mant mijn vleisch eet etc. *Ick segh; ghy sult meugelijck seggen;* hoe ist waerachtich vleisch? hoe ist waerachtich bloet? *Ick die* sie de gelijckenis van het bloet/ en sie het waere bloedt niet: *Voor't eerste heb ick u geseidt van Christi woordt dat so werckt dat het vermach te wercken van de natuyr te versetten,* eñ *te veranderen. Daer naer als de discipelen sijn woorden niet en hebben verdraegen, maer gingen van Hem wegh; als sy hoorden dat Hy* zijn vleisch gaf om te eten; en zijn bloedt om te drincken; *soo heeft nochtans Petrus alleen geseit;* Ghy hebt de woorden des levens / eñ waer sal ick hene gaen als ick van u gae? *Op datter dan gheen meer dat en souden segghen; ghelijck ofter een schrick waer van het bloedt, ende evenwel de genade van de verlossinge sou blijven; daerom soo krijcht ghy wel het Sacrament* in de gelijckenis; *Maer inder waerheidt krijcht ghy* de ghenade ende kracht *van de natuir.*

Wat is dit anders te segghen / dan dat wy waerachtigh ontfanghen het natuirlijcke vleisch ende bloet Christi/ dogh niet sighbaer in zijn eyghen wesen/maer bedeckt onder het Sacrament? 'Twelck immers vlack de Catholijcke Leeringhe ende ons gheloof is. Wel

waer/ dat het een hoogh/ ende verbor- ghen misterij is / maer sal hoogheidt/ ende verborgentheidt/weghnemen die gheloofwaerdigheidt/waer blijft dan 't gheloof? ende waer toe is de Soone Gods onsen Leeraer geworden? Naer sinnen / dat is sien/ende voelen te spre- ken/ 'twas hoogh voor die wijse man- nen/die upten oosten quamen / den ge- boren Coninck soecken/wiens geboor- te die stomme sterren haer openbaer- de/ dat sy voor een Coninckx huys / een stal hebben ghesien; voor een Coninckx bedde/een Krib; voor een Coninckx toe- rust/ arme doeckjens/ ende hoy; voor een Coninginne/een Moeder/die geen plaets hadden kunnen vinden/in eeni- ghe Herberge van Bethlehem. By den Moordenaer wast noch veel swaer- der / voor Godt/ ende Coninck te ken- nen/een naeckt/ ende ghegeesselt / ende ghekruyst mensch/die van Joden / en- de Heydenen / Coninghen / ende Vor- sten/Priesters/ende Schriftgeleerden/ Jae by nae van die heele Weerelt be- spot worde; ende als machteloos/ aen dien/die hy seyde syn Vader,ende Godt te wesen,sprack: *Mijn Godt,mijn Godt, waer- om hebt ghy my verlaten?*

Gheloofs kracht.

Exempel. Matth. 2.

II. Exempel. Luc. 23. 17

Volght in dese twee Historien soo merckelijcke/eens eygen sin/ en uyterlijcke schijn/set het geloof/jae so hooch-wonder geloof aen een zijde/en siet oft swaerder is te ghelooven / dat in het H. Sacrament Jesus Christus Waerachtigh teghenwoordigh is / ofte dat sulcken kleinen/ende erm kint/dat sulcken naeckte / ende ghekruysten man / den Waerachtighen eeuwighen/geboren/ onlijdighen / ende onsterfbaeren ende Almogende Godt is? *Wy preecken*, seyt den H. Apostel Paulus/*Iesum Christum ende dien gekruyst, welcken by de Ioden is een erghernisse,by de Heydenen een sotheidt*; Te weten by die Joden / ende die Heydenen/ die het niet en gheloofden; Want van die gheloovighen/seydt den Apostel terstondt daer by: Dat Hy *by de geloovighen Ioden ende Griecken, is die kracht, ende die wijsheit Godts.*

Christelijcke vermaninghe.

O Christen mensch weest in Godts weldaen / ende hooch-goedt-dadighe liefde niet te stoudt/om tot u schaede te misbruycken in klein ghelooven / dat Godt u tot u saligheidt / gheschoncken heeft uyt groote liefde. Bruyckt het/ gheloooft het/ aenbidt het/ gheniet het. Thomas seyde wel/ *Ick en sal't niet gheloo-*

ven, 'ten zy dat ick die plaetsen der Naegelen, en die Wonden sie, ende taste, maer wat ist? Wast daer mede ghenoegh/ofte sou Thomas / blijvende in sulcken baldadige stijf-sinnichept ende ongeloof/sijn Siel bewaert hebben? Neen hy seecker. Joa.20.17

Jesus woorden / moeten waer in haer selven zijn / Jesus woorden moeten voor waere woorden/ van ons gelooft zijn: Kan een mensch ghelooven/ jae moet hy ghelooven / dat Godt zijn eenighen Soon ons ghegheven heeft/ tot een Broeder? ende het vleesch/ende bloet van zijn Sone/ tot een rantsoen? naer dat het eerst so vreemdelijck ende wreedelijck is mishandelt gheweest? Waerom en sou hy niet ghelooven/dat Hy ons dat selfde tot een spijs ghegeven heeft? Heeft hy het nieuwe Testament die eer ghedaen/dat hy voor beesten vleisch/ ende bloedt/ dat het sacrificie was van 't oude Testament; tot een sacrificie ons ghegheven heeft/ het vleisch ende bloet van zijn Sone? wat wonder ist, dat hy oock voor 't beesten vleesch/ende bloedt/dat die Kerckelijcke spijse was in't ouwe Testament/ ons in't nieuwe Testament tot spijse Gheloofs noodicheit.

heeft ghegheven/ 't vleisch ende bloedt van zijn Soone!

Verschil van het ouwde ende nieuwe Testament.

Jesus is beter/ als Moyses, hy geeft oock beter erf/ als Moyses, beter bloet/ beter spijs/ 't erf, is den hemel; bloedt, is zijn eyghen Spijse, dan is hy oock in zijn eyghen vleisch. Of wil hy niet/ of en kan hy niet/ wat hapertter? Van die wil/ ghetuygen zijn woorden; van die macht/ overtuyght zijn almogentheidt. Of ghy twijfelt aen zijn waerheidt; of ghy twijfelt aen zijn almoghentheidt: Geen van beyde kan sonder sonde ghescheiden.

Exemp'len van ongheloof.
I.
Num. 20.

'Twas een groot werck/ dat Godt/ uyt een droogghe steenrotse/ aen Moyses so veel waters beloofde/ dat alle de kinderen van Israel met haer knechts/ ende dienst-maeghden/ ende beesten/ souden genoegh hebben/ nochtans alst ghesëidt was/ soo was Moyses oock schuldigh Godts woort te ghelooven. 'Theeft by hem een weynigh in't gheloof ghehaepert/ dogh is terstont door leedtwesen/ ende geloofs vernieuwinghe gebetert geworden/ maer om sulcken korten ongheloovigheidt/ is hem van Godt ghewëyghert de inganck/ eñ het besit van't landt van beloften.

Zacharias; den Vader van Ioannes Baptista, ontfingh de belofte / uyt den mondt van den Engel Gabriel, dat zijn ouwe / eñ onvruchtbaere huysvrouw Elisabeth, in haer ouderdom / een sone sou baeren; dogh als hy in twijfelachtigh ghemoet vraeghde: *Waer aen sal ick dit weten? want ick ben oudt, en mijn vrouw die is wijdt in haer daghen;* so heeft hy van den Enghel gehoort *Ick ben Gabriel, die voor Godt stae: ende ben ghesonden om u dit aen te seggben, ende een blyde boodtschap te brenghen. Siet, overmidts dat ghy niet gheloost en hebt, aen mijn woorden, die ten haren tijde sullen volbrocht worden, so sult ghy stom wesen, eñ en sult niet konnen spreken, tot aen dien tyt toe, als dese dingen sullen geschieden.* II. Luce 4. 18 19. 20.

Dien onnooselen Propheet (wiens historie ons beschrevē staet in het derde Boeck der Coninghen) hadt van Godt / een bevel ghekreghen / dat hy in de stadt van Bethel, daer Jeroboam zijn afgoderije begonnen hadde / niet en sou eten / om oock gheen teycken van eenighe ghemeinschap / met Ieroboam te gheven; hy heeft zijn eerste last / dat is straffinge van Ieroboams afgoderije / ende voorsegginghe van aenstaende straffe / volbracht; Godt heeft oock zijn III. 3. Reg. 13. usque ad v. 33.

dienst met een dubbelt mirakel vereert/soo in't slaen van Ieroboams hant/ als in het ghenesen : maer soo haest als dese man/ hem heeft in't stuck van zijn commissie laeten verleiden / ende tredende van 't Woordt / ende bevel Godts / heeft een andere die oock het nieuwe Woordt Godts pretendeerde/ beginnen te ghelooven : soo heeft hy't met de doodt besuyrt. Hy was schuldigh by het geloof van't woort Gods/ dat hy ghehoort hadt/standtvastigh te blijven/ende alle andere gepraet / oock met het poncksel van een ander Gods woort gepalleert/te verwerpen. Ende dit ist dat den Apostel Paulus tot de Galaterē schrijft/ als hy haer vermaent datter *gheen ander Euangelie en is, maer al-*
Galat. 1.6 *leen dat,dat hy haer gepredict hadde.* Want in der waerheidt daer en is oock geen ander Euangeli/ende geen ander ghe-loof/als dat alleen/ dat onsen Salighmaecker/eñ zijn Apostelen/ naer hem/ ons gepredickt hebben. 'Tis een wonderwaerdighe saeck / dat partien soo veel wercks / doch by schijn maecken/ om alleen de letters / ende de woorden van de heylige Schriftuir ongeschent/ ende onverandert te bewaeren ; ende

Faut buyten de Catholijcke Kerck.

dat sy niet meer besorght en zijn/om te bewaeren / ende te onderhouwden de ouwe uytlegginghe van die woorden/ daer togh het heele gheloof principalijck opruft. Want of schoon Recht-gheloobigh ende Dool-gheloobigh de selfde woorden lesen/ ende voor Gods woorden/ende gheloofs-maeten/ende reghels aen-nemen / 't en is eben wel daer mede niet ghedaen / ende de gheloofs geschillen/en zijn daer mede niet geslist. Maer alst so wijdt komt / dat men die selfde woorden op een uytlegginge/ende sin bedupt : soo is terstondt het geschil upt. Wil nu yemant ouwde uytlegginge verwerpen/om dat hy niet zijn verstandt die woorden niet en kan met een soodaenighen sin vatten/ dat is recht tegens die voorghemelde leeringe van dē Apostel gekant ; overmidts dat het klaer is / dat den Apostel/ de Galateren niet en vermeldt/ van een ander geschreven Euangeli'/maer wel van een ander uytgeleide/ eñ verkeert-beduyde Euangeli/daer de selfde 'tzy gepreeckte/'tzy geschrebe woorden blijven/ eñ eben wel ketterien zijn/om dat die eerste/ende voorgaende uytlegginge niet gehoudē/maer verlatē wort. Bewijs.

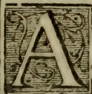
Jck

Ick sal daer in het naervolghende capittel / een weynigh van uytlegginghe van gheschreven boecken/jae oock van ghesproken woorden handelen.

Het achtste Capittel.

Inleidinge tot de waerachtige uytlegginghe, van die woorden, die Christus over de Encharistie gesproken heeft.

Oirspronck van onverstandt.

ALs eenigh boeck/ 't zy ten heele/ 'tzy ten deele / niet wel verstaen en wordt / dat komt uyt een van dese twee oirsaecken alleen: Ofte om dat de woorden den leser onbekent zijn; en dit is onwetentheidt: ofte om dat dē leser/al verstaet hy de woorden wel / nochtans de woordē haer eygen/eñ volle kracht niet toe en staet/eñ als dit in hooghnoodighe artijcklen gheschiedt uyt eyghen sin: soo ist boosheidt.

Ghelijckenis.

By exempel seght nu eens teghens een Neder-lander die zijn vijf sinnen heeft/ de Baronie van Breda is A°. 1351. verkocht gewees aen de Heeren van Leck, ende Polaenen (van de welcke sy met huwelick ghekomen is ten tijden van

Graef

Graef Enghelbert hooghloflijcker memorie aen het huys van Nassouw) voor de somme van 43000 hallingen; dit en sal hy niet verstaen/ende dat daerom/dat de waerde van een hallingh hem onbekent is. Maer seght eens tot hem; de stadt vā Raab, is in 't jaer 1595. aen dē Turck verkocht/ voor 90000 Rijcxdaelders: dit sal hy licht verstaen/ende en wilt hy dan niet gheelooven/al wort het hem van gheloof-waerdighe Persoonen bevestight: soo toont hy dat hy quaedtwilligh/ende eygen sinnigh is.

Raedt teghens onverstandt.

Die nu in zijn onwetentheidt niet blijven en wil/ ende en wilt oock nogh door eyghe stijf-sinnigheidt/nogh door andere stijf-sinnighen verleidt worden/ princepalijck in noodighe poincten/ die en kan tegens dese twee beletselen des waerheidts/geen beter raedt ghebruycken/dan dat hy onder soeckt/ ofte wat sulcke onbekende oude woorden pleghen te beduyden/ ofte hoe dat de bekende woorden moeten verstaen worden: te weten in haer eygendom/ ende volle kracht/ofte met eenighe bepalinge/ende bekrimpinge. By exempel; Ezechiel schrijft van de stadt Tyrus; De Syryers, hebben van u ghehaelt uwen

Ezech.

arbeidt, wat ghy gemaeckt hebt, nophek/ argaman/rikma/ramoth/en chodchod: dese woorden zijn by weynigh geleerden bekent. desghelijcks by die self de Propheet staeter; Die Gammadijns die op u toorens waren. &c. Ende in Sa-
Prover. 30 lomons spreucken worden vier kleine/ maer wijse beestjens ghenoemt; onder de welcke het vierde is / schemamith. Oock onder die vier / die wel gaen / is
Ibid. 30. het vierde dē Coningh Alkum. Hier moeten oock hooghgheleerde mannen arbeiden/om te wetē wat of Gammadyns, en schemamith, en alkum eertijdts pleghen te beduyden.

Ick weet wel; dat in de reformeerde bybels voor chodchod staet crijstael, en voor gammadim staet wachters en voor schemamith een spin: maer dat is de gemeine man ghepaeit/maer ten voldoet de geleerdē niet: Want offschoon selfs onder de ghereformeerde / den een het so al verstaet/ daer mede en is een yder van haer ghesinte nogh niet voldaen. hoe veel te min zijn die dan voldaen/ die haer verstandt vry houwen / ende aen andere (als sy segghen / ghereformeerde) gesinte niet en verbinden. Ick en begheer niet/soo veel als mijn aen-

gaet

gaet/ op dese/ ofte deses gelijcke/ouwde/nu onbekende bybels woorden / eenich breedt ondersoeck in desen kleinen handelingh te doen; maer gheef alleen dit/voor een exempel van onsekerheit/ vā de uytleegginge inde H. Schriftuir/ die alleen spruyt uyt on-kennis van woorden/die door ouwderdom/in haer beduytsel/ende kracht/by naer vervallen zijn. Ende dit is niet alleen in de Hebreeuwsche spraeck te bespeuren; maer is allen taelen ghemein/oock tot onse eyghe moederlijcke taele toe; in de welcke veel ouwe woorden zijn/die nu heel anders souwden / (ende togh met faute) gheduyt worden/als haer eerste instellingh/ ende gebruyck is geweest. Maer dit is nu als aen een zijde settende / soo kom' ick tot de tweede oirspronght van onverstandt / dat is als elck woordt ghenoegh bekent is in zijn eygendom/maer men en weet niet/ oft in zijn volle eygendom gebruyckt ende verstaen wordt; ofte niet.

By exempel: leest by den Ecclesiastes, *Weest uwe Schepper gedachtigh in de daegen van uwe jeught, eer dat de Son, en't licht, en de sterren, en de maen verduysteren, ende eer dat de wolcken weder komen naer den reghen:* Eccles. 12.

als

als de bewaerders des huys sullen beroert worden, en de sterckste mannen sullen beven, eñ de meulenaerssen in een klein ghetal sullen ledigh wesen, en de sienders door de gaeten sullen verdonckeren. En sy sullen de dooren op de straet sluyten, in de kleinheit van de stem des meulens, en sy sullen opstaen als de voghel singht, ende alle de dochters des gesanghs sullen verdooven. Sy sullen oock schricken voor de hooghten, eñ sullen schreumen op de wegh, den amandel-boom sal bloejen, de sprinckhaen sal vet worden, de capper sal verwelcken. Eer dat het silvere snoertje barst, en de gulde huve krimpt, en de aerde pot brijselt op de fontein, ende het radt breeckt op de cistern, ofte back. &c.

Dit en sult ghy niet verstaen; niet/ om dat ghy niet en weet wat of wolck, en reghen, en amandel-boom, en sprinckhaen &c. te segghen is; maer/dat ghy niet en weet of dese woorden in haer eygen beduytsel moeten verstaen worden; ende soo niet; dat ghy dan nogh niet en weet/ hoe offe dan moeten verstaen worden.

Die dan niet vragen en wil/ hoe dat dese woorden moeten beduydt worden; maer/ door hoovaerdighe een-sinnigheidt/ sijn eyghen goedtduncken wil

vol-

volghen; ist wonder dat hy doolt? ist wonder dat hy om zijn doolinge sal gestraft worde/ als hy in noodige poincten niet vraghen/ ende niet volghen en wil? 'Tis klaer / dat de boecken voor des jonghers lesers tijdt gheschreven zijn; 't is oock klaer / datse voor onse jonghe lesers tijden wel verstaen zijn. Als die boecken dan / ofte liever / als die schrijvers van die boecken/ handelen van eenighe hooft-poincten/die tot de saligheidt noodigh zijn; soo sijn wy immers schuldigh / om naer de rechte uytleggingе/ende het eerste/ende voortijdighe beduitsel van die woorden te vraegen; en niet naer de jonghe. Veel min meughen wy die ouwe verlaeten/ ende de jonghe volgen.

Nu; 'tis so/dat dese woordē Christi

Dit is mijn lichaem.

'T broodt dat ick sal geven is mijn vleisch.

Dit is mijn bloedt.

ofte by de Catholijcken/ofte by de On-Catholijckē/ niet wel verstaen en worden; overmits sy soo plat tegens malkanderen zijn / ende soo grootelijcks verschelen: jae dat den eenen houdt voor de hooghste Godts-eer / den anderen schelt voor de hooghste Godts-

laster / jae duyvelerie / ende tooverie. *Godt segen ons!*

Wedero ; dit verschil en komt niet / om dat de woorden in haer selven onbekent zijn / ende alleen by oude tyden gebruyckt; want noch huydens-daegs weten wy wel wat of vleisch, eñ bloedt; jae wat of Christi Jesu vleisch, ende bloet, daer wy mede verlost zyn, te segghen is; soo komt het dan alleen daer uyt / dat wy niet en accorderen / of dese woorden moeten in haer volle kracht / ende eygen beduytsel / verstaen worden; ofte op een andere sonderlinghe manier.

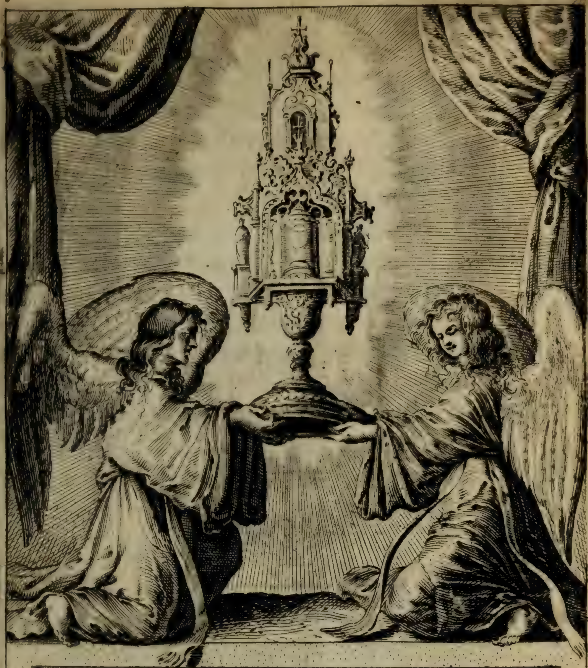
Eer dat dit groote geschil / aengaende het hooghwaerdigh Sacrament, onder partien quam / zyn immers die woorden wel verstaen gheweest; Wat kan dan yemandt / die de waerheidt soeckt / beter doen; als dat hy partien aen een syde set: ende verneemt / hoe ofmen dese woorden in voorighe tyden / als partie nogh niet en was / pleegh te verstaen / ende dat selfde oock naevolght.

Seker by die Eer-waerdige Voorsaeten des gheloofs / daer wy van gewonnen / geboren / herboren / ende in het Catholijcke gheloof onderwesen zijn /

iſtus aen het kruys gehangen
lt den beet der felle Slangen;
at geen kopere Slangh nu doet

Als een Pellikaen gedrongen
Door de liefde, laeft ſijn jongen
Met ſijn eygen harte-bloedt,

QVI IVDÆOS MANNA PAVIT
ET CRVORE CVLPAS LAVIT
SACRAMENTO TEGITVR
ANGELORVM VIDE CVLTVM
DISCE HOMO FLECTE VVLTVM
ITA FIDE CREDITVR. *f. 162.*

13.

Die de Ioon met Manna voede,
En hun reyn vviesch met den bloede,
Schuylt in 't heyligh Sacrament.

Siet hoe d' Engelen 't offer eeren,
Leert u oogen hervvaerts keeren,
Dits 't geloof by Godt bekendt;

is de waerdigheit van dit H. Sacrament, altijdt soo gheacht / ende ghe-eert ghe-weest / dat de hooghwaerdigheidt der woorden/eñ die eerbiedinghe van harten/die sy betoonen/so menichmael als sy hier van spreken/ghenoeghsaem betuyght/dat sy een heel ander/ende hoogher ghevoelen daer van ghehadt hebben/als de On-Catholijcken doen. Ja dat sy het selfde ghevoelen/ ende geloof ghehadt hebben/ dat wy Catholijcken nogh hebben/gelijck als uyt ons naervolghende bewijs sal blijcken: princepalijck als woorden teghens woorden gestelt/ende vergeleken worden.

Het negende Capittel.

Naemen, ende woorden, van die ghene, die in dese leste tyden, hebben de leeringhe van de *Eucharistie* beginnen te veranderen.

DJe ghene die in onse bedroefde tijden/ de Kerck-scheuringhe/ ende des H. Sacraments ont-eeringhe begonnen hebben / sijn princepalijck gheweest

Andræas Carolstadius. *A°.* 1525. tot Wittenbergh.

Vdalricus Swinglius. 1527. tot Zurigh.
Ioannes Oecolampadius. 1530 tot Basel.
Wolfgangus Musculus. 1540.
Henricus Bulengerus. 1540 tot Zurigh.
Ioannes Calvinus.

In wiens tijden / dat dit onkruyt nu 25 jaren oudt zijnde / zijn bladeren / vry wat breeder uytgestreckt heeft door Lasko, Rudolphus Walterus, Martijr, Sadeel; eñ die haer allen in de vuylighept van pen / mondt ende hart overwint / Theodorus Beza.

Ick en stell' Maerten Luther in dit getal niet / overmits dat hy nogh menigh jaeren / naer zijn eerste veranderingh / ten hooghsten / de waerachtighe lichamelijcke teghenwoordigheit Christi, in de Encharistie, tegens Carolstadium Swinglium, ende andere (die hy om dese veranderinghe pleeght te noemen Sacrament-schenders) heeft geleert / ende met schriften beweert. ghelijck hier naer in het 16. capittel sal aengheweſen worden.

Kome dan tot die gene die hier van my ghenoemt zijn.

Den eersten van desen schrijft uytdruckelijck. *'T lichaem Christi en is in't avontmael niet; Noch sijn bloedt en is in de*

Carolst. in syn tsamenspraec van 't avondtmael.

Kelck niet. Hoe kant ronder/ en botter teghens Christi woorden gheseidt worden? Wat raet dan met die woorden? Siet het Leser/eñ verwondert u; wat dat eyghen sin/tegens ootmoedigh geloof/al pijnight/en pooght.

Dese veers, seydt hy / DIT is mijn Lichaem is een volle ende by haer selfs bestaende reden: die den Heer op andere reysen in't Euangeli, doch met andere woordē geset heeft, daer hy gheen mentie van de Sacramenten en maeckt. Matthei 10. Joannes 3. en 6. Want het pronomen HOC heeft een groote H, ende een groote letter is een teycken datter een nieuwe sin begonnen wort. Soo is dan dese veers by het sermoen van't avontmael gevoeght, gelijck men yet pleeght by te voeghen, dat tot de materi' wel dient, maer nochtans by sijn selven een vollen sin heeft. 'Twaer goet geweest hadden de Oversetters, eñ Vertaelders het griecksche woordt τῦτο ghehouden, ende gheseidt, is dat mijn lijf. Ick heb altijdt sulcken gevoelen ghehadt dat Christus wijsende op sijn eyghen lichaem gheseidt heeft; dit is mijn lichaem/etc.

Malle dinghen.

Noch malder.

τῦτο

Wat denckt ghy Beminde Leser/is dit niet van 't heyligh avondtmael een comedi' ghemaeckt? Christus seidt tot zijn discipelen; eet / dit is mijn vleisch;

Wederlegginghe.

drinckt; *dit is mijn bloedt.* Jae hy seydt de reden daer nogh by; *Drinckt alle gaeder hier uyt, want dit is mijn bloedt.* en hy en meent niet 't ghene dat hy gheeft / om ghegheten/en ghedroncken te worden; maer alleē/dat daer sat en sprack. Wisten de Apostelen dat niet / saeghen sy dat niet/ kon Christus haer dat niet alle daeghen seggen / oock als hy haer het Paeschlam gaf? By S. Mattheus en staet niet alleen / *eet dit.* ghesloten met een slot-teicken / sonder aenklevinghe aen die naer volgende woorden/ maer daer staet oock; *Drinckt allegader hier uyt,* met uytdruckelijcke reden in het vervolgh; *Want dit is mijn bloedt.* Wat sou dit op malkander sluyten; *Drinckt dat ick u geef,* want; *dat hier sit is mijn bloet?*

Och! hoe doolt een mensch/ jae hoe doolt een mensch / die van Godt afwijckt/ ende van de waerheidt.

Zuinglius in syn Confessi'.

Den tweedē/dat is; Zuinglius schrijft in zijn Confessie die hy aen den Keyser Carolus den V. overgegeven heeft; *Dat het lichaem Christi natuirlijck, ofte datelijck, dat is dat het natuirlijcke lichaem Christi, in het aventmael zy, ofte met mont genotē wort, ghelyck de Papisten, ende sommighe die naer de potten van Aegypten omsien, segghen; dat*

en ont-

en ontkennen wy niet alleen; maer wy ſeggen oock ſtantvaſtelijck, dat het een dolinge is die tegens het woort Godts ſtrijdt

Eñ in zijn brief aen de Vorſten van Duytſlandt / ſoo als ſy binnen Augſburgh vergadert waren. *'Tgene dat van de Sacramenten in figuir gheſeidt is, laet ons dat in figuir nemen: Laet ons de eer geven aen Godt, niet aen de heyligheyt van de dienaers, niet aen de kracht van de elementen, ofte ſacramenten. Want aengeſien (gelijck in't doopſel ende Eucharisti' onwederſprekelijck is) dat het ghene dat door de Sacramenten beteickent wordt, al is, eer dat wy de Sacramenten gebruycken; wat, plaegh! iſſer voor reden, dat wy de Sacramenten toe-eyghenen, dat wy te voren hadden.* Item in ſyn brief.

Den derden / dat is Oecolampadius, **ſchrijft**; *Dit is ons ghenoech dat wy ſoo veel gewonnen hebben, dat Chriſtus met ſijn lichaē inden Hemel is, eñ* **dat hy in't Sacrament niet en is.** *'Tis meer als een* **Schytiſche / ofte Diomediſche barbariſheidt /** *in het bedeckſel des broots, ghelijck als in een raedtſel, het vleiſch van ſijn Weerdt te ſoecken.* **Boerſche botheidt / ende dommigheidt iſt /** *datme niet en bemerckt, ende kent, waer in dat de Weerdt ſijn goet-gunſtigheidt toont.* I. Oecolampadius van de woordē des avontmaels. Foey! Foey!

Ende datmen voor een geestelycke avontmael een vleysighe soeckt. In't broodt en is Christi vleisch niet. *Dit behaeght myn beidts, dat het woort;* DIT IS, *genomen wort voor* DIT BETEICKENT: *eñ dat het woort:* LICHAEM *ghenomen wort voor* DE FIGUIR, ofte HET TEICKEN VAN'T LICHAEM.

Hy verheught hem/ende roemt hem oock / dat zijn medeghesel Suinglius/ daer wy van ghesproken hebben / het soo wijt ghebrocht heeft / *dat het gheloof, 'tuyterlijck nut ten niet van doen en heeft,* ende voeghter van 't zijne nogh by/ *dat de geloovighen het uyterlijck nutten meer doen, om de andere menschen, als om haer selven : want de geloovige ontfangen Christus altijdt.*

w. Musculus in locis commun.

De vierde/ dat is Musculus, bekendt wel / dat in de woorden onses Salighmaeckers/ elck woordt moet genomen worden in zijn eyghe kracht / ende beduydinghe / dogh hy doet daer by/ *dat het woort,* LICHAEM, *niet en mach in zijn volle kracht genomen worden ; 'ten zy dat wy in dit stuck, een onverdragelijcke verwarringhe willen invoeren. Maer alleen op een Sacramentele wyse ; dat is, het broodt is Christi lichaem, soo veel, ende verre, als het een Sacrament is van Christi lichaem, op een manier*

die

die het Sacrament eyghen is, ghelijck het naer wijse des Natuirs broot is.

Den vijfden / Bullingerus / in de uptleggynghe van het avontmael des Heeren / seydt: *dese woorden*, DIT IS MYN LICHAEM, *sijn even veel als*: Dit is de ghedachtenis / de gheheughenis / het teycken / het Sacrament van mijn Lichaem. *Dese Kelck, ofte om beter te seggen, dese wijn die in dese Kelck is*, beteyckent / ende verbeeldt u / *myn bloedt, dat eens voor u vergoten is.* — H. Bullingerus.

Den seste / dat is Calvinus, is de stoutste / ende Wispilstuyrighste van allen: naer wien dat de groote dool-vloet / in dit hooftstuck / zijn meeste kracht ghekreghen heeft.

Hy is geboren geweest te Nojons in Vranckrijck, in't jaer ons Heeren 1509. op den 10. Julij / zijn Vader hiet Gerrit Cauvijn, ende heeft voor desen / zijn sone / eerst verkreghen een kerckelijcke prebende / in de Cathedrale Kerck / ende daer naer een Pastorie in een dorp / niet wijt van Noijons, ghenaemt Pont d'Evesque. — J. Calvinus in zijn 2 boeck tegens Westphalum.

Als hy 25 jaer oudt was / dat is in't jaer ons Heere 1534 / is hy upt Vranckrijck vertrocken / ende heeft als doen te

Basel doen drucken dē eersten druck van zijn institutien.

Als hy daer naer Italien besocht hadt/ is hy tot Geneven weder ghekomen/ eñ alsoo Farellus met Viretus, daer alree de reformatie haddē beginnen op te worpen/ is Calvinus als een Voghel van eender veeren/ met haer aldaer oock aengenomen/ tot den woorden-dienst/ in 't jaer 1536: maer kreegh binnen korten tijdt / een uytdruckelijck bevel/ van de Stadt binnen 24 uyren te ruymen / waer over hy eerst naer Basel, ende daer van daen op Straesburgh gereyst is.

In 't jaer des Heeren 1541 is hy wederom op Geneva ghevordert/ ende is aldaer ghebleven/tot zijn doodt toe/ welcke gheschiet is in 't jaer ons Heeren 1564 op dē 27 Mey in het 55 jaer van zijn ouderdom.

Desen man/So veel als zijn leeringe aengaet/ is hy in die seer veranderlijck geweest/want als hy eerst geleert hadde dat de teyckenen van het H. Avondtmael alleen op der aerde zijn/ende dat het lichaem Christi in den hemel is; soo heeft hy even wel daer naer ghemeinelijck gheleert/dat Godt ons met

Calv. in syn accoordt met die vā Zuyrigh.

het Sacrament van het lichaem Christi, oock in der waerheidt het lichaem Christi mede geeft. Want

Op het 26 capittel van S. Mattheus, schrijft hy; *Ons wordt in't Avondtmael, waerachtigh het lichaem Christi ghegheven, op dat het voor onse zielen zy een salige spijs; dat is; onse zielen worden ghevoedt met de* Substantie *van het lichaem Christi.* Teghens syn selve op het 26. c. Matth.

Daer over en wordt ons niet ghegheven een ydel ende daet-loosigh Sacrament, *maer sy worden in der waerheit het* vleisch / ende bloedt Christi *deelachtigh, die dese belofte door het gheloof aen-nemen.* Nogh eens

In het vierde boeck van zijn institutien / schrijft hy dit selfde noch veel krachtigher / jae komt soo wijt / dat hy in't 17 cap. van dit boeck §. 10. schrijft: *Dogh al hoe wel het schijnt ongheloovigh te zijn, (daer de plaetsen soo veel van een ander verschelen,) dat het vleisch Christi tot ons door-dringht, om ons te ghedijen tot een spijs, soo laet ons even-wel ghedachtigh zijn, hoe hoogh dat die verheven kracht, van den H. Geest, onse sinnen te boven gaet; eñ hoe dwaes dat het is, dat wy de onbepaeltheit van hem, willen met onse maet afmeten. Dat dan ons verstandt niet en begrijpt, laet dat het geloof omvaten; naementlijck, dat de Gheest waer-* Nogh eens 4. Instit. c. 17.

achte-

achtelijck vereenight, dinghen die van plaetsen verdeilt zijn.

Nogh eens N. 32. Ende in 't selfde capittel nogh eens; *Ist dat mijn yemandt vraeght, op wat manier* of dit gheschiet? *ick en sal't my niet schaemen te bekennen, dat dit verborgen hooger is, dan dat het van mijn* verstandt *ghevatt, ofte met woorden son uytgeleydt konnen worden.*

Dit zijn in der waerheidt woorden/ om de onnooselen ten hooghsten te verleyden / ende verschelen al te veel van zijns Voorsaetens Zwinglus, ende Oecolampadus woorden; dogh 't zijn gheleende schaeps-vellen / uyt de Oudtvaders / om de slechte menschen te bedrieghen.

Maer vraeght hem nogh eens; *Wat ist dan dat wy in de Encharisti' ontfanghen?* soo sal hy weder so plat vallen/dat alle voorgaende protesten van zijn klein verstandt/ende kleine uytspraeck/ heel te niet en zijn. Want hy vlecht zijn dubbelt-sinnighe woorden soo onder een/ dat 'tghene hy hier seidt / terstont daer verdraeit; ende al dat hy soo hoogh geseidt hadde / van het lichaem Christi te ontfangen/ende de manier niet te verstaen; verghelijckt alleen by de strae-

Ibid. N. 12.

len

len(niet op het lichaem)van de son/die uyt kracht des sons/op de aerde wercken. Of dit zwaer om verstaen is/ende om uyt te sprekẽ/kan een yder by hem selfs wel weten. Dogh dit is hier van ghenoegh; want weiffelen en heeft by hem gheen eyndt/ende en gheeft gheen sekerheidt.

Naer Calvinus, is te Ceneven ghevolgt zijn discipel Theodorus Beza, doch zijn vileynen manieren van spreken/ in't poinct van het H. Sacrament; van vleisch-eten/broodt-aenbidden/ Cyclopische barbarisheit/loopen soo hooch/ dat selfs een onnoosel mensch/ wel sou oordeelen uyt de woorden alleen/ hoe veel dat zijn vuyl-stinckende gheest/ ende onbeschaemde pen/verscheelt van die eerbiedige harten/ende eertuygende pennen/van de eerste Christenen.

Om dan het onderscheidt van dese Leeringhe / ende 't ghevoelen van dese Nieuwelinghen/wat beter te confronteren / met de Leeringhe van de voorgaende Catholijcke Leeraers / sal ick den Waer-lievende Leser hier in / een weynigh te baet komen / ende eenighe hooft-poincten voor-stellẽ/by de welcke dat de Heylige ouwde Christenen/

haer ghevoelen/ ende geloof van desen artijckel verklaert hebben.

De eerste is/dat de ouwe Leeraers van de Christelijcke religie / soo spaersaem/ende eerwaerdigh/ van dit Heylighe Sacrament altijdt spreken?

De tweede / Dat sy om de Waerheidt van dit Sacrament te bevestigen/ haer toevlucht tot de almoghentheidt Godts/ende zijn krachtighe werckende woordt nemen.

De derde / Dat sy de gheloovighen vermaenen/dat sy haer eygen vier sinnen/dat is/sien/en smaecken / en ruycken/ende tasten/ niet en moeten plaets geven/maer het geloof alleen : Eñ seggen/datter meer is/ alsser gesien wort.

De vierde / Dat sy besorght zijn geweest / datter togh niet een cruym en sou op de aerde vallen ? Jae / dat sy Christum in't heylich Sacrament aengheheden hebben / dat Theodorus Beza noemt broodt-aenbidden.

De vijfde/dat sy seggen/ dat Christus ons in dit H. Sacrament, meer geeft tot een spijs/ eñ dranck/ dan de moeders/ die haer kinderē met haer melck lavē: Item/ dat ons Sacrament beter is / als het Joodtsche manna eñ Paesch-lam.

De

De seste / Dat sy soo hooghwaerdigh/ van de Altaeren / eñ Priesters/ eñ Sacrifitie gesprooken hebben. Ende soo bedroeft in het onteeren van het H. Sacrament, eñ dat het H. Sacrament aengaet/ gheweest hebben.

De sevenste/ Wy Catholijcken konnẽ immers bewijsen/ waer/ wanneer/ door wie/ dat het H. eñ Hooghwaerdighe Sacrament, de Heylighe Misse/ de Altaeren bevochten zijn / 'twelck niet alleen is een teyckẽ van nieuwigheyt/ maer oock van partyschappen / ende wederspannigheidt. Wie sal ons 'tbeginsel van de Mis/ Altaeren/ eer van het H. Sacrament bewijsen met naem van personen eñ plaetsen / daer 't van begonnen is/ ende met naem van Leeraers / die daer teghens haer als ghetrouwe Voorstanders van de ge-erfde Waerheidt / ende Godts dienst gheset hebben. By jae / by neen/ ten is haer niet moghelijck/ Waerom? Want ten is oock in de daet niet.

Dese seven redenen / sal ick nu wat breeder gaen verklaren

Het

Het tiende Capittel.

Hoe ſpaerſaem, ende eer-biedigh, dat de eerſte Catholijcke Leeraers van de *Eucharistie* gheſproken hebben.

Bewijs vā de eerſte re-den.

ALs in het H. Sacrament des Al-taers / dat wy van Chriſtus ontfangē hebben/in het Nieu-we Teſtament/niet meer en waer/dan alleen 't gene dat partye ſeydt/ Dat is Natuirlijck broodt/en wijn/ onveran-dert in zijn Weſen / ende alleen ghe-bruyckt/om te zijn een voorbeeldt/ dat onſe ſiel ſoo leeft/ende geſpijſt/ende ge-ſterckt wordt door Chriſtus, ghelijck het lichaem leeft/gheſpijſt/ende gheſterckt wordt door broodt/dogh dat Chriſtus in dat voorbeeldt niet Waerachtigh te-ghenwoordigh en is; Wat behoefden de H. Vaders ende Leeraers van de Chriſtenen / haer bezwaert te vinden/ om van dit Sacrament openbaer/ en-de klaerlijck by een yder te ſpreken.

Sy en ſchreumen immers niet / om voor een yder te ſegghen / dat het oude Teſtament heeft ghehadt verſcheyde figuiren van onſen Salich-maecker/ jae dat het heele ouwe Teſtament / al-

leen

leen in louteren Figuiren / ende Voorbeelden van onsen Salich-maecker bestont: Want hier in / heeft ons de H. Schriftuir selfs / den ruymen / jae den vollen toom dickwils ghegheven / als sy op verscheyde plaetsen / dese figuiren vermeldt; gelijck als blijckt by den H. Apostel Paulus op het breedtste in het 7.8.9.10. Capittel van den brief tot de Hebreen. Ende wederom in den eersten brief tot de Corintheren aen het 10. cap: daer hy seydt / dat by de Joden / *alles in figuir ghescheidt is*; Verghelijckende den doorgangh van de roode Zee / by het Doopsel / de steenrots / by Christus, het manna / by de Eucharistie. Wat wonder sou 't dan wesen te preken / te schrijven / te segghen / dat oock wijn / ende broot / figuiren zijn van Christus, Dogh dat Wijn / Wijn blijft / ende broodt blijft broodt?

Heb.7.8.9 10. cap.

1.Corinth. 10.6.& 11.

'Tis immers kenbaer / dat op verscheyde plaetsen van de H. schriftuir / niet alleen de Engelen / en Propheten / maer oock Christus selfs hem by verscheyde figuiren vergheleecken heeft. S. Jan noemt hem het lam Godts. Den Enghel noemt hem / de leeuw uyt het geslacht van Iuda. Christus noemt hem sel-

Joan. 1.29

Apoc. 5.5.

Joa. 15. 1. ende 5. Mat. 21. 42.

van den Wijn-ſtock, den Hoeck-ſteen, de blinckende, ende 's ſmorghens ryſende ſter,&c. Dit meugen immers alle menſchen wel hooren/ ende daer en is geen diepſinnigheyt / ofte groote zwaerheit in gheleghen / om dit te ghelooven / te verklaeren/ ende andere Chriſtenen te leeren.

Nu 't is in der daet ſoo/dat de eerſte Leeraers van de Catholijcke Kerck/ ſeer ſpaerſaem geſprokẽ hebben / van het H, Sacrament des Altaers, ſoo by de Heydenen / als by de Nieuwe aenkomende Chriſtenen / die ſy Catechumenen noemdẽ. Ja ſy en hebben niet willen toe laeten/dat deſe Catechumenen/ (oock als nu de Catholijcke Kerck in haer vreedighe fleur ende ruſt was)de Heylige Mis mochten heel uyt-hoorẽ/ maer ſo haeſt alſt Euangelium geleſen ende gheprecckt was/ſoo wierter van den Diaken / ofte yemandt anders in zijn plaets/uyt-geroepen:

Catechumeni uyt de Mis.

Laet de Catechumenen uytgaen.

Gelijc als by die gene/die wel ervaren zijn in het gebruyck van de outwde Chriſtelijcke Kerck/ klaer genoegh bekent is. uyt het 4. Concilium van Carthago, daer S. Auguſtinus ſelfs is een van

canone 84.

de Bisschoppen gheweest. uyt den H. Ambrosius inden 13. brief aen zijn suster Marcellina. uyt Joannes Chrysostomus in't 18 sermoen op den 2. brief tot de Corintherē. Ja uyt Dionysius Areopagita, in het 3 cap. van de Kerckelijcke ordinantie.

By dē H. Augustinū, Chrysostomum, Cyrillum, Theodoretum, eñ andere Vaders/ ja van de eerste Vaders af te beginnē/ sijn seer veel plaetsen/ daer dese secreten manier van sprekē/ in beschreven wort. Ende wel waer / datse oock somtijdts ghebruyckt wordt van eenighe andere poinctē van ons geloof/ als van het H. Sacrament des Altaers. Maer van geene so menighmael/ ofte so hooch achtbaer/ als van dit H. Sacrament alleen.

Den H. Gregorius Nazianzenus schrijft in zijn 42. oratie / *dat veel van onse misterien* (dat is *verborge Leeringen*) *niet en moeten uytgedragen wordē, aen die geene die nogh buyten ons zijn.* Eñ in zijn eerste oratie tegens den Apostaet Julianum/ seit hy: *By ons sijn sommige Leeringē, die heymelijc geleert wordē, dat en ontkenn' ic niet.* Dē Heydēsche Philosooph Celsus/ heeft het de Christenen verwetē/ dat sy *een verstekē, eñ verborge religie hadden, die sy niet openbaer voor den dagh en brochten, eñ dat haer leeringe*

Naziänz. in sijn 42. sermoen.

Idē in sijn 1. serm. tegens Julianum.

niet anders en was, *als* kryphion doima, *een verſteecken*, eñ *verborgen leer*. Om hier op te antwoorden en heeft *Origenes* het ſelfde niet ontkent/maer alleen geſeit: *Dat wy all' de artikulen van ons geloof niet verborghen en houden*, dan *alleen ſommighe. Ende dat dit oock by de Heydenen plagh te geſchieden.* In welcke antwoordt wel ſtaet te bemercken: Hoe dat de Heydenen/ (al hoe wel haer religie valſch / jae Duyvels was /) nochtans door ſulck verzwijgen van eenige artikulen/ geſocht hebben/de gemeente te brengē/ eñ t'onderhouden in een groot gevoelen/ende eer/van deſe verzwegē ceremonien/gelijck als oock geſchiet is by de Griecke/ eñ Romeynen/ dogh (ſo ick geſeyt hebbe) in valſche religie/eñ met bedrogh.

Origenes tegens Celſum.

Heidenſch misbruyck.

Seker van de H. Vaders en moeten noch en meughen wy / ſulck argh / en quaet gevoelen niet hebben / gelijck of ſy het volck oock met een bedrogh / eñ bohà van woordē / en werckē/gepoogt haddē/tot meerder eer van onſe religie te brengē door de ſtilſwijgentheit;maer 't moet in der daet ſo weſen/en by haer is ter goeder trouwē met ſuyvere conſcientie/dat geloof/eñ gevoelē geweeſt, dat eenige artijckulen van ons geloof/

Chriſtenen ghebruyck.

in haer

in haer selven hooger/ en sommige Sacramenten waerdiger/ eñ wonderbaerlijcker waeren/als de andere; eñ dat sy daerom so spaersaem van die gesprokẽ hebben. Waer in/ (gelijck ick gheseidt hebbe/ de Eucharisti' alles te bovẽ gaet: Soo dat de Grieckſche Vaders/de Eucharisti' ghemeinelijck noemen mystêria phrikta, ofte/ mystêrion aporrhêton. De Latijnsche/ *Mysterium Pavendum. mysterium ineffabile, mysterium magnum. Dionysius Areopagita* noemt het Hê hiera, kai kryphios, kai epiphobos teletê. Dat is/ *het heyligh, eñ verborgen, ende schreumwaerdige Sacrifici'* ofte/ *volmaeckheit.* Het *onuytsprekelijcke mysterie*; Eñ to teleiotaton, kai archisymbolon deipnon: *Cœna divinissima, & omnium symbolorũ, ac figurarũ Princeps.* dat is het *Goddelijckste Avontmael eñ het eerste en princepaelste van alle voorbeeldẽ, eñ figuirẽ.*

S. Ian Chrysostomus, als hy die woorden van den Patriarch Jacob uytleydt; *Hy sal sijn kleedt wasschen, inde wijn.* Gen. 49. cap. *Siet,* seit hy/ *Hoe dat hy met duystere woorden, het heele mysterium te kennen gheeft, dat hier verborghen is; die' tghenieten meughen,* weten *wat dat ick segghen wil.* Eñ op den 140 Psal. sprekende van de tongh; *denct,* seit hy/ *dat dit het lidt is daer*

Chrysost. Gens. 49.

Nota.

Psal. 140.

wy dat Schrick-waerdighe Sacrificie op ontfanghen, de geloovigen weten dat ick seggen wil. In sijn 72. Homilie op Mattheus: *Hoe vol van ghenaede, hoe vol van menschen liefde, dat dit misteri' is,* weten die/ die *daer toe meugen gaen.* In zijn 85. Homilie op Joannes/ *die't meugen ontfangen,* die weten het wel/ *door 't water wordē sy herboren, maer met vleisch ende bloet worden sy gespijst.* In welcke woordē/ dit oock te bemercken staet / dat het seer ongherijmt van dese man sou gheseidt zijn/ dat wy door water herboren/ maer met bloedt ghespijst wordē/ waer't dat in de Eucharisti' niet meer en was / als natuyrlijcke wijn/ figuir van't bloet Christi, daer wy in gedoopt wordē. Jae so wel behoordē Chrysostomus te segghen/ dat wy door't bloet herboren worden/ als hy seyt dat wy door 't bloet gevrijdt worden/ 'ten waer dat hy met dit onderscheidt van spreecken/ wilde te kennen gheven/ dat in het doopsel waeter is/ ende waeter blijft/ so dat Christi bloet daer niet wesentlijc en is/ maer dat in die Eucharisti' Wijn is/ doch geen wijn en blijft/ maer dat Christi bloet daer wesentlijck is.

By den selfdē Chrysostomus, in't sermoon vanden H. Philogonius, ist wederom.

Hom. 72. in Matth.

Hom. 85. in Joan.

Nota.

Chris. hom de S. Philogonio.

om. *Hier rust het lichaem ons Heeren ronts om becingelt met den H.Gheest, die der oorlof toe hebben, die verstaent.* Ende van Eustathius van Antiochien. *De Eucharisti' is een offerhande, maer sonder bloedt* ,die der oorlof toe hebben/*die verstaen't wel.* Idem de S. Eustathio.

Theodoretus een Discipel van Chrisostomus heeft zijn Meester hier getrouwelijck in ghevolght / ende seydt/ uytdruckelijck: *'Ten is niet gheoorloft* opentlijck *van de Eucharisti' te spreken, ofter by avontuir eenighe by waeren, die der noch* niet toegelaeten *en zijn.* Ende op een andere plaets seydt den recht gheloovige; *Ick bidde u spreeckt* duyster; *Want by avontuir sijnder sommige* die't niet gheoorloft *en is.* Theodoretus.

Cyrillus Bisschop van Ierusalem bezweert ten hooghsten de geloovigē/dat sy zijn Catechismus-preken/inde welcke hy handelt van de Sacramenten/ niet en sullen aen eenige On-Christenē/ ofte Catechumenen/ dat is leerlingen/ over-geven/ofte dat sy anders doende; *aen Godt dat sullen moeten verantwoorden.* Cyrillus Ierosol: in catechesibus.

Ende in zijn seste predicatie seidt hy: *Van de misterien sprekē wy* niet opentlick/ *alsser* Leerlingen *by zijn; Maer wy seggen veel dinghen* bedecktelijck / *op dat de gheloovigen, die't weten meugen, verstaen.*

August. epist.43.

In de tijden van S. Auguſtijn, leefde in Africa een Heydenſch-geleerde Philoſooph Maximus, deſe begheerigh zijnde/om kennis van de Euchariſti' te hebben/heeft aen Auguſtinus deſe woorden geſchreven: *Dit bidd' ick, alderwijſte man, dat ghy aen een zy ſettende, ende uytſluytende alle kracht van welſprekentheydt, waer van ghy by eē yder vermaert ſijt,* voor-by-gaende oock Chryſippi ſcherp-ſinnige reden/ daer ghy mede pleeght te strijden/ *ende oock aen een zy ſtellende, voor een korten tijdt de diſputeer-konſt, die, ſoo ghy weet, met alle kracht ſoeckt, niet ſeecker ende vaſt te laeten; met der daet bewijſt; wie of dien Godt is,* die ghy Christenen/u als eygen toeſchrijft/ *ende veinſt u, gelijck of* ghy hem in verborge plaetſen ſaeght? Dit was immers

Breeder aenwijs.

gelegentheit genoegh/ om ſoo een vermaerde perſoon te onderrechten/ ende van broot/ende wijn/ (alſt anders niet en waer dan broodt / ende wijn / dogh verheven / om te zijn een figuir van Chriſti vleiſch/ende broodt) de naeckte waerheidt te ſegghen / overmidts dat hier gheen ſwaerheit van begrip/ veel min van ghelooſ in gheleghen is. Jae

Euchariſti' by de Calviniſte

om de waerheit te ſegghen/ als de Euchariſti' niet anders en is/ſo iſſe eygentlijck

lijck *gheen artijckel des gheloofs*, voor yemandt/ die alree in Christum ghelooft/ Overmits/dat gelijck uyt het geloof in Christum natuirlijck volght/Christus is de Son, Christus is een Steen, Christus is een fontein. Dat is/ Christus verlicht de ziel / ghelijck de *S*on, het lichaemelijck ghesicht; Christus is sterck tegheus alle aenvechtinghe/ghelijck een steen; Christus gheeft het gheestelijcke Waeter der Zielen / ghelijck een lichaemelijcke Fontein: Soo volght mede; Christus is het broot; Christus is de Wijn; dat is/ Hy is spijs / ende dranck der Zielen. Wat besonder artijckel des gheloofs/ wat besondere zwaerheit om te gelooven/is hier in gelegen?

en kan geē artikel des gheloofs zijn.

Nochtans Augustinus hier op ghevraeght zijnde / en reddert hē dus niet; maer schrijft aē hem sonder een woort van de Eucharisti' te vermelden / tot een teyckē/ dat hy noch niet bequaem/ noch niet waerdigh en was/ om dat te hooren / ofte te lesen / dat de Christen Kerc van de Eucharisti' gelooft/eñ leert.

Zeno Bisschop vā Veronē, handelende van eē huwelijc / daer de vrouw Christen/eñ de man On-Christē is/ spreeckt de Christene vrou aldus aē: *Het sacrifi-*

Zeno Veronens.

cie van u man gheſchiet in't openbaer, maer het uwe in't heymelijck; het zijne/ *mach vrijelijck ghehandelt worden van een yeder, maer het* uwe/ *en mach oock van de Chriſtenē ſelfs, die daer niet* toe ghewijt en zijn / *Sonder Kerck-ſchenderie niet gheſien worden.*

Epiphanius in de 42 ketteri'.

Epiphanius Biſſchop van Cyprus, ſtelt het voor een van des Aerts-ketters Marcion gheloofs-artikelen; dat hy de myſterien liet bedienen daer de Catechumeni by waeren. ſonder twyfel tot ſchande van hem/ alſoo de Catholijcke Kerck ter contrarie dede. Den H. Augustinus, ſchrijvende van 'tgene/ dat nogh in ſijn tijden / by de Christenen in de Kerckelijcke dienſt/ onderhouden worde/ ghebruickt menighmael deſe woorden 't ſacrament dat de geloovighen bekent is, gevende door het woordt geloovighe, te kennen/ dat het niet alleen by de heydenen maer oock by de Leer-Christenē die mē Catechumenen noemt niet bekent en was. Dit blijckt upt het 10. boeck van de ſtadt Godts; upt zijn ſermoenē op de Pſalmen/ in zijn uptlegginge op S. Jans Euangeli'/ eñ andere plaetſſen.

Augustinus op verſcheide plaetſſen.

L. 10. c. 6. Pſal. 39. tract. 11 in Joan.

By den H. Chriſoſtomus is diergelijck manier van ſpreken ſoo ſeer ghemein;

Chriſoſtom. by

dat

dat selfs Isaac Casanbonus, (al hoe wel dat hy hem van de Roomsche Catholycke religie vreemt gehouwden heeft/ nochtans;) seyt. *Wie isser soo vreemt ofte onervaeren, in't lesen van de Oudt-Vaeders, dien onbekent is de maniere van spreken die sy (princepalick als sy van de Sacramenten handelen) dagelicks gebruicken.* De gheloobigen die verstaen dit. In een *Chrysostomi boecken alleen kan men dit ten minsten vijftigmael bevinden. In Augustini boecken ooc niet veel* min. *Iae ick meine datse by alle de Oudt-Vaeders te vinden is.* Casanb. exert. 16.

Ick vraegh hier op dan nogh eens. Is in de Eucharistie, soo veel als broodt ende wijn aengaet / niet meer *als een figuir van Christi vleysch ende bloedt*, waer toe al dese bedeckte manier van sprekē/ de beschreumtheidt van dit/een yder te openbaren? ende dat noch in de tijden/ van het nieuwe Testament / als alle Joodtsche figuiren vervult waren/die oock by de Joodtsche tijden/so bedeckt niet en worden gehouwden? ende in de tijden dat de Kercke Christi, van de heydensche vervolginghe/ende schimp/bevrijdt was/onder regieringe van Christelijcke Keysers? Slot van dit capittel

Ick en kan sulcke mijdinghe van

klaer upt te ſpreecken/wat of de Eucharistia is / op gheen andere reden verdedighen / als alleen dat ſy meer als een figuir is/ ende om dat dit in zijn ſelven hoogh is / jae menſchen verſtant te boven gaet/dat het daerom ſo langh voor de Leer-Christenen ofte Catechumenen is verborgen gehouwden/tot dat ſy ſoo diep zijn gegront geweeſt/ende ſo vaſt in de geloofs waerdigheit/ van de Catholijcke Kerck / ende oock in de waerheidt/ende eerwaerdigheit van haeren Godts-dienſt/dat ſy bequaem waeren om ſonder arguatie/ ofte ſinnelijck onderſoeck/te gelooven al'tgene/dat haer van die gheleert werden. Twelcke/ſeker/in naeckte figuiren alleen niet noodigh en was. Ende even wel van die Edele eerſte Christene Kerck ghedaen tot een teycken datter in de Eucharistie meer als figuir was.

Het

Het elfde Capittel.

Dat de eersteCatholijckeLeeraers, in het uytlegghen van de *Eucharisti*, haer toevlucht nemen tot Godts Almoghentheidt, ende boven natuirighe kracht.

Als in de Eucharisti niet / meer en waer/dan alleen/dat broot/ ende Wijn / blijvende in haer voorgaende Wesen/ teyckens zijn van Christi vleesch/ende bloet: Waer toe behoefden onse ouwde / ende eerste Leeraers/tot bevestinghe van het gene dat de Christen Kerck ghelooft / ende leert van de Eucharisti', haer toevlucht te nemen/tot de Almogentheidt Godts/ tot de cracht van het al bewerckēde woort Godts/tot het schepsel van Hemel/ende aerde / ende andere mirakeleuse wercken?

Dat Son, ende Fonteyn, ende Steen, ēn Lam, ende Leeuw etc figuiren van Christus, zijn/en heeft geen wondere kracht/ ende nieuwe werckinghe / van Godts Almoghentheidt van doen: Maer als de Natuir/ende natuirlijcke eygendom eens ghegheven zijn/soo sijnse oock bequaem om figuiren/ende teyckens van

Verscheidē figuirē van Christus.

Chri-

Christus te Wesen. Ick kome tot he[t] Joodtsche manna, Paeschlam, ende metal[e] serpent: Dat het manna een kracht had[de] van alle smakelickheit / dat het Paesch-lam beschermde alle Huysen van den slaenden Engel; Dat het serpent genas de gequetsten van de venynige serpenten / dat hadt Godts kracht / ende Almogentheidt / boven het natuir-wesen van die creatuiren / van doen: Maer dat het manna / lam / serpent / als sy desen eygendommē hadden / figuiren van Christus waeren / dat volgde natuirlijck uyt het voorgaēde / sonder eenige nieuwe kracht. Broot, ende Wijn in de Eucharisti', en hebben naer 't seggen van partie / gheen mirakuleuse veranderingh / ofte werckende kracht / sy blijven by haer voorgaende Wesen / ghelijck als Son / eñ Fontein ende Steen etc. Waer toe dan syn uytvlucht genomen tot de Almogentheidt Godts? wat mirakel gheschietter? Even wel by de Ouwt-Vaders / als sy van de Eucharistie spreken / is dit ghebruyck / dat sy ons tot Gods Almogentheit / ende krachtigh-werckende woordt aenwijsen.

Ireneus l.4. c.34. Irenæus in zijn 4. boeck / handelende teghens de Joden / ende die in Christum

niet

niet recht en geloobven/schrijft: *Hoe sullen sy 't weten, dat het broodt, daer de dancksegginghe over ghe∫chiet is,* **is het lichaem van haer Heer / ende de Kelck van zijn bloedt;** *is't dat sy niet ensegghen, dat hy den Soone is van den Schepper des Weerelts, dat is sijn woort, door 't welcke de boomen vruchten draeghen, de Fonteynen vloejen, ende de aerde voor-brenght, eerst het stroo, daer nae de aer, ende ten lesten volwassen koorn in de aer.*

Cyrillus **Bisschop van** Ierusalem; *Aengesien dat Christus selfs het soo versekert, ende seydt van het broodt,* dit is mijn Lichaem: *Wie salder voort derven aen twyfelen? En alt die selfde bevestight ende seydt:* dit is myn bloedt. *Wie segh ick sal daer aen twyfelen, ende seggen: 't en is sijn bloedt niet.* **Hy heeft op een** *tyt Water in Wijn verandert, 'twelcke bloedts ghelijck is,* in Cana Galileæ, *door sijn wil alleen* (**dat is; sonder selfs dit met eenighe woorden te verklaren**) *ende en sal hy't niet waerdigh wesen, dat wy Hem gelooven, dat Hy Wijn in bloet verandert heeft? Want heeft hy ghenoodt sijnde tot de lichamelijcke bruyloft, dat hoogh wonderlijck mirakel gewrocht;* **en soude wy niet veel meer bekennen** / *dat Hy aen de Kinderen des*

Cyrillus Catech. 4. mijstag.

☞ Mirakel in Cana.

bruydts,

bruydts, ſijn vleiſch, ende ſijn bloet heeft gegeven? wat ſeght ghy Leſer?

Auguſt. l. 3 de Trinit.

Auguſtinus in zijn derde boeck vande H. Drievuldigheit: *Den Apoſtel Paulus heeft met* teyckenen *konnen predicken onſen Heer Ieſus Chriſtus, op eē andere manier* met zijn tongh / *op een andere manier* met zijn brief; *op een andere manier met het* Sacrament van zijn vleiſch eñ bloedt. *En wy en ſeggen niet, dat de tongh van Paulus, ofte het beſchreven pergament, ofte den inct, nochte de beduydende klanck die met de tongh gemaect wort, nochte de teyckens van letters op de vellen* (dat is pergament) *beſchreven,* ſijn het vleiſch/ende bloedt van Chriſtus; *maer dat alleen, dat wy,* uyt de vruchten van de aerde opghenomen zijnde / ende door het heymelijck ghebedt gheſegent/nuttighen *tot die Geeſtelycke Saligheidt, tot een ghebeugeniſſe van ſijn lijden voor ons. Dit als het* door de handen van de Menſchen *tot ſijn ſighbaeren form gemaeckt is, en wordt niet gheheylight, om ſulcken* grooten Sacrament te weſen / *als door de* Gheeſt Godts / *die onſighbaerlijck werckt: als alle 't ghene, dat door lichaemelijcke beweginghe in dit werck geſchiedt,* Godt ſelfs werckt.

Ambroſ. l. 4. de Sacra. c. 4.

Ambroſius in zijn vierde boeck vande

Sacramenten; naer dat hy de nieuw ghedoopte Christenen eerst voor ghestelt heeft / het doopsel / dat sy ontfangen hadden / ende het vormsel; so gaet hy tot de Euchariſti', ende seydt van wegen een mensch/die noch het rechte geloof niet en heeft: *meugelijck ſult ghy ſeggen:* mijn broot/ *is gemein broodt.* Doch antwoordt daer terstont op/ *Dit broodt,* is broodt / *voor de woorden van de Sacramenten; maer als de conſecratie daer by komt, ſoo wordt van* het broodt *het vleiſch Chriſti.* Ende terstont / ghelijck als in een soo hooghwaerdighe leeringhe / spreeckt hy hem selver aen; *Laet ons dan dit bewyſen,* ende vraeght: *Hoe kan 't ghene* dat broot is/ *Chriſti lichaem zijn?* Antwoort wederom; *door de Conſecratie.* Vraeght noch eens; *met wat woorden? eñ met wiens woordẽ geſchiet die Conſecratie?* Antwoort. *Door de woorden van den Heer Ieſus. Het woordt dan van den Heer, maeckt dit Sacrament.* Vraeght weder; *Wat woort Chriſti?* Antwoordt / *dat woordt door 't welck alles gheſchapen is. Den Heer heeft het bevolen, ende de Hemel is gemaeckt; Den Heer heeft bevolen, ende de aerde is gemaeckt; Den Heer heeft bevolen, eñ de zeen zijn gemaeckt; Den Heer heeft bevolen,* eñ *alle Creatuiren* zijn

 ghe-

geboren. Siet ghy wel hoe krachtigh, eñ werckachtigh dat Christi Woort is? Isser dan sulcken kracht in de woorden van den Heer Iesus, dat het begint te zijn dat, te voren niet en was, hoe veel te meer is sijn woordt krachtgh, dat het gheen dat was, is, en verandert in yet anders. Naer dese woorden gaet Ambrosius voorts / ende brenght tot bevestinghe van zijn segghen.

Isaie 7. Exod. 1. Het Mirakel vande gheboorte Christi uyt een Maeght.

2. 'Tmirakel van de verdeelinge van de roode Zee/door het aenraecken van Moyses roede/niet naer't gebruyck van de Natuir/maer door de genade van't Hemelsch bevel.

3. 'Tmirakel van het bitter water in soet verandert. Het waeter heeft 'tplegen van zijn natuir verandert/eñ heeft de soetigheit van de gratie ontfangen.

4. Het mirakel van het yser/ dat in't water ghesoncken was/ ende teghens ghebruyck van't yser/ is weder boven komen drijven.

Sluyt daer naer. *En verstaet ghy noch uyt alle dese Historien niet hoe dat het Hemelsche woordt werckt? Soo hebt ghy dan nu gheleert, dat van het broodt Christi lichaem wordt: ende dat wijn, ende water in de Kelck*

ghegoten worden; *maer wordt* bloedt door de consecratie *van't Hemelsche Woordt.*

In het naervolgende Capittel sluyt hy nogh eens. *Eer het geconsecreert wordt soo ist broodt: maer* als de woorden Christi daer by komen/ *so ist* Christi lichaē: *Voor de woorden Christi,* is de Kelck vol van wijn/ eñ water: *als de woorden Christi gewrocht hebben, soo wort* het bloedt/ *dat het volck verlost heeft. Siet dan hoe krachtich dat het woort Christi is, om alles te veranderē.*

Waer toe al dit groote werck by malkanderē gehaelt/ is't dat de naturen van broodt eñ wijn/ niet en veranderen? Seker 'twaer niet alleē onnutte / maer oock schandaleusen arbeydt gedaen/ met soo veel boven-natuirlijcke wercken / eñ Natuirs veranderingen/ anders niet te willen seggen/ dan broodt blijft broodt / ende wijn / blijft wijn. De exemplen en sluyten hier gantsch niet op.

In een ander boeck dat die selfden Ambrosius geschreven heeft / tot onderwijsinghe van de Catechumenen/ die nu ghedoopt waeren / ende aengheleidt werden / om naer het doopsel / de Euchristi' te ontfanghen / bewijst hy dit immers even breedt / jae noch *De Initiandis.*

noch breeder. Want waer dat hy voor ghestelt hadt/dat groot gheluck dat de Joden hebben van Godt ontfanghen in het manna, dat ghenoemt wordt/het broodt der Enghelen, antwoort daer op.

Eucharistí met manna verklaert.

Aensiet nu wat van beyden dat waerdiger is, het broodt der Enghelen, oft het vleisch van Christus, het welcke immers een Lichaem des levens is. Dat Manna was uyt den Hemel; dit is boven de Hemel. Dat was des Hemels; dit des Heere der Hemelen. Dat was de verdervenis onderworpen, indien het tot 's andere daeghs wierde bewaert; dit gansch onverderffelijck: soo dat oock iemant het selfde Godtsdienstelijck smaeckende, gheen verderffenisse sal konnen ghevoelen. Aen die vloeyde waeter uyt de steen-rotz; aen u, bloedt uyt Ghristus. Die heeft het waeter voor een uyrtje versaedight; u wascht het bloedt totter eeuwigheydt. Een Iode drinckt, en heeft wederom dorst; ghy ghedroncken hebbende, sult niet meer dorsten. Dat was oock in een schaduwe; dit is in de waerheydt. Indien het gheen daer ghy u over verwondert, een schaduw' is: Hoe groot moet het wesen, over wiens schaduwe selfs ghy u verwondert? Hoort eens dat het de schaduw' is, dat by de voor-ouders is voor-gevallen. Sy droncken, seydt hy, van de rotz-steen die haer

volgh-

volghde, eñ de rotz-steen was Christus. Maer in vele van haer, heeft Godt gheen goet behagen gehadt, want sy zijn inde Woestijne nedergheveldt. Ende dese dinghen zijn ons tot een figuyr gheschiedt. Ghy hebt het treffelijckste gekent. Want het licht is beter, als de schaduwe, de waerheydt als de figuyre, het lichaem des Scheppers, als 't manna des Hemels. Ghy soudt mogelijck seggen: Ick sie iet anders, en hoe seght ghy mijn, dat ick het Lichaem Christi ontfangh? En dat staet ons dan noch goet te doen. Hoe veel exemplen gebruycken wy dan, om te bewysen dat het dat niet en is dat de Natuyr heeft voort-ghebracht, maer dat de Zegheningh heeft gheconsacreert, en dat de kracht van de zegeningh meerder is, als van de Natuyr, want door de zegeningh oock de Natuyre selfs wordt verandert. Moyses hiel een roede, hy heeft-se wegh-geworpen, ende sy is een Serpent gheworden. Hy heeft de steert vande slangh wederom ghevat, en is tot de natuyr van een roede wederom verkeert. Siet ghy dan wel dat door de prophetische gratie, de natuyre tvveemaels verandert is, de rivieren van Aegypten liepen met een suyvere vvaetervloedt, en stracx is-er bloet uyt de aederen van de fonteynen op-geborrelt. Inde rivieren vvas gheen dranck. En het bloedt der rivieren is

wederom op het ghebodt van de Propheet opghehouden, de natuir des waeters is weder-gekeert. Het Hebreeusche Volck was rondt-om besloten, hier van de vyandt; daer vande zee be-set: Moyses heeft zijn roede verheven, en het water heeft sich verdeelt, is in de gedaente van een muir als bevrosen, en tusschen de wateren is een voet-wegh verschenē. De Iordaen te rugge gekeert zijnde, loopt tegen de natuyr, nae 't begin van sijn fonteyn op-waerts. Blijckt het dan hier niet dat de natuyr soo vande zee-golven, als vande rivier-vloedt verandert is? Het Volck der voor-vaderē hadde dorst, Moyses raeckt de steen, uyt die vloeyt water. Heeft dan de gratie niet buyten natuyrs-loop ghewerckt, op dat de rotze water vlieten soude, dat de natuyr niet en hadde? Marath was een de alderbitterste fonteyn, soo dat het dorstigh Volck niet en konde drincken. Moyses heeft een hout in 't water geworpen, en de natuyr des waeters heeft haer bitterheyt afgheleydt, die de stracx-ingestorte gratie ghematight heeft Onder den Propheet Elisæus, is aen een vande Sonen der Propheten, het yser vande bijl ontvallen, en voort te gront gegaen. Die het yser hadt verloren, heeft Elisæum gebeden, Elisæus heeft het hout oock in het water gesmeten, en het yser is komen boven drijven: en dat we-

ten vvy immers oock tegen de natuyr geschiet te vvesen. vvant het yser swaerder is, als de vochtigheyt der wateren. Wy bemercken dan dat de gratie van meerder kracht is, als de natuyr, en sullen wy nochtans de gratie vande Prophetische zegening noch tellen? Indien de menschelijcke zegeningh, soo veel heeft konnen te weegh brengen, dat sy de natuyr verandert heeft: Wat sullen wy segghen vande Goddelijcke Consecratie, daer de eygen woordē van ons Heer, en Salichmaker werckē? Want dat Sacrament, dat ghy ontfanght, wordt door de woorden van Christus ghemaeckt. Indien het spreken van Elias so veel heeft vermogen dat het vyer heeft vanden hemel doen komen: sullen de woordē Christi niet so veel krachts hebben, dat sy de specie der elementen soude konnen veranderen? Ghy hebt vande wercken des heele vveerelts geleesen: Hy heeft het geseydt, en sy zijn voort-ghebracht, hy heeft het bevolen, en sy zijn geschapen: Sullen dan de vvoorden Christi, die van niet hebben konnen maecken, dat-er niet en vvas, dingen die-er al-rede zijn, niet konnen veranderen in het geen dat sy niet en vvaren? Want 'ten is niet minder, nieuvve natuyren aen yet te geven, als die te veranderen. Maer vvat vvillen vvy hier besluyt-redenen gebruyckē? Laet ons exemplen gebruycken,

ken, ende met dat van de mensch-vvordingh, de vvaerheydt van dit geheymenis oft misterie bevestigen. Isser Natuyrs-gebruyck voorgegaen, als de Heer Iesus uyt Maria ghebo-ren vvorde? Sien vvy nae de Natuyrs-schickingh: De vrouvve placht te teelen, na de versaemelingh met een man. Het blijckt dan, dat de Maeght buyten natuyrs-schickingh ghebaert heeft, en het selfde Lichaem dat vvy maken, is uyt die maeght. Wat soeckt ghy hier natuyrs-ordē in het Lichaem van Christus, aenghesien de Heere Iesus selfs buyten natuyrs-schickingh, uyt de Maeght ghebooren is? het vvaerachtighe vleesch dan van Christus, dat ghekruyst, ende begraeven is, is immers vvaerachtelijck het Sacrament van dat vleesch. De Heer Iesus selver roept: Dat is mijn Lichaē. Voor de zegheningh der hemelsche vvoorden vvordt de ghedaente ghenoemt, nae de Consecratie vvort-er het Lichaem Christi beduydt. Hy noemt-er sijn bloedt. Voor de Consecratie vvort-er iet anders ghenoemt, nae de Consecratie, vvort het bloet geheeten. Ende ghy secht, Amen: dat is. 'Tis waer. Laet de inwendige sin belijden, dat de mondt spreeckt. Laet de genegentheyt gevoelen, dat de woorden luyden.

Chrysostomus, **in zijn Homilie van Judas verraet. Ten is geen mensch/**

die 'tgene dat tot de consecratie van de tafel des Heeren voorghestelt is/Christi Lichaem ende bloet maeckt: Maer Christus selfs die voor ons gekruyst is. De woorden wordē uyt des Priesters mondt gesproken/ maer sy worden gezeghent door Godts kracht/ ende gratie. *Hy seydt*, dit is mijn Lichaem. *door dese vvoorden vvorden de voorghestelde (dat is broodt ende vvijn van de Eucharisti') gheconsacreert. Eñ gelijck dat vvoordt 'tvvelck gheseidt heeft*, wast / en vermenighvuldight / ende vervult de aerde / *eens vvel gheseidt is , maer voelt haer vverck ten allen tijden , als de natuir vverckt tot vruchtbaerheidt :* Alsoo is dat Woordt oock wel eens gheseidt/ maer het gheeft het Sacrificie zijn vastigheit/over alle de taefelen van de H. Kerck / tot op huydendaeghs toe/ jae tot zijn toekomste / dat is tot den dagh des oordeels.

De Christen Griecken , die onder de Signorie van Venetien woonen / hebben in't jaer 1570. een brief van haer gheloof geschreven/aen den Cardinael van Guise : al waer sy aengaende de Eucharisti', ende het ghevoelen van den H. Chrysostomus , aldus spreecken : *Wy gelooven ende belijden, dat het broot in Christi* Griecksche Christenen

Lichaem, ende desghelijcks de wijn in Christi bloedt soo verandert, dat noch het broodt, noc de Toevallighe den van sijn substantie, en bly ven, maer dat sy vernatuiren in een Godde lijck wesen. Waer van wy hebben die woorden van dien grooten Vader Chrysostomus, op he 26 cap: van Matthæus Euangeli'. **Hoortse** *Als Christus seyt:* **(dit is mijn lichaem)** / *heeft hy getoont, dat het broot, 'twelck op 't au taer geconsecreert wort, niet en is een teycken maer het lichaem des Heeren selfs, want hy e heeft niet geseit: dit is het teycken; maer, di is mijn lichaem. Want de veranderinge ghe schiedt door een onuytsprekelijcke kracht, al hoe-wel dat het ons schijnt broot te zijn.*

Damasc. l. 4. Ioannes Damascenus **in het 4. boeck v het rechte geloof. schrijft aldus:**

Indien het woort Gods levend' en uytwerc kend' is, ende den Heer al gemaeckt heeft, da hy vvilde: Indiẽ hy geseyt heeft **dat het lich worde/ eñ 'tis ghewozden/ dat het Fir mament worde/ ende 't is ghewozden** *indien door het vvoort des Heeren de Heme sijn ghevesticht, ende al haer kracht, door a gheest sijns mondts. indien Hemel, en aerde als oock vvaeter, vuyr, ende Lucht, ende a 't vercierfel der selven, door het vvoordt de Heeren vol-teyt ende vol-maeckt is, jae selj oock dat alder-eedelste ghedierte dat de*

Mensch vvort genaemt: indien Godts-vvoort selfs, als het sijn vvill' alsoo beliefde, mensch gevvorden is, ende uyt het suyver, ende onbevleckte bloet, van de Heylige, en altijt maecht, voor sijn selve, sonder zaet, heeft vleesch ghe-schapen: vvat soud'-er doch konnen voort-gebracht vvorden, of hy kan van broodt, sijn Lichaem, van vvijn en vvater, sijn bloet maecken? Hy heeft vvel-eer geseyt, **dat de aerde groene kruyden voort-brenge:** *ende deselfde door God's gebodt gedrongen, ende versterckt zijnde, brengt als noch, met de regen bedouwt vvesende, haer vruchten voort. Godt heeft geseyt,* **Dit is mijn Lichaē/en dit is mijn bloedt / en doet dat tot mijn ghedachtenis:** *eñ door sijn al-mogend bevel, wort dit ghedaen, tot dat hy kome (want hy heeft die woorden ghebruyckt tot dat hy kome,) eñ voor reegen van dit nieuw koorn-ghewas, is door de Consecratie, een over-schaeduwende kracht, des Heyligen Geests. Want gelijckerwijs God, al'tgheene dat hy gedaen heeft, door uytwerckingh des Heyligen Gheestes heeft ghedaen: even-al-eens bestelt ooc nu des selve Geest uytwerckingh, alle die dingen, die natuyrs kracht te boven gaen, ende niet als door het geloof gevat, ofte verstaen konnen worden.)* **Op wat manier sal mijn dat toch gheschieden?**

seyden

seyden de H. Maeght, **want ick gheen man en bekenne.** Den Enghel Gabriel antwoordt: **Den H. Gheest sal u over komen / en de kracht des alder-hooch- sten sal u beschaeduwen.** *En vraeght ghy nu oock, hoe het broodt, het Lichaem Christi, en Wijn met Water vermenght het bloedt Christi soude konnen vvorden? Ick antwoord u eens-ghelijcks, den H. Gheest komt-er over- en doet dinghen, dewelcke, een uyt-spraecks kracht, en Ziels verstandt te boven gaen. Voorts wordt hier broodt, en wijn ghebruyckt, om dies-wille dat de menschelijcke kranck- heydt aen Godt kondigh, en bekendt is, als meest een af-keer hebbende, van't gheene dat door ghebruyck, en ghewoonte haer minst ghemeen is. Waer door het gheschiedt, dat hy door sijn ghewoonlijcke medoghentheydt t'ons- waert, boven-natuyrighe dinghen, door het ghene voort-brenght, dat in de natuyr ghe- bruyckelijck, ende ghemeen is. Ende ghelijck hy, om dat het by de menschen in swangh is, met waeter ghewasschen, ende met olye ghe- salft te vvorden, daerom in het Doopsel, de gratie des H. Gheests, aen het waeter, en olye verbonden, ende het selve een wasch-badt van herboringh ghemaeckt heeft: op de self- de manier, om dat het de ghewoonte, en ghe-*

bruyck

bruyck der menschen alsoo mede brenght dat sy broodt eten, ende Wijn met Waeter drinc-ken, daerom heeft hy met die sijn Godtheydt vervoeght, ende die sijn Lichaem, ende bloet ghemaeckt, op dat wy ons door ghewoonlijc-ke, ende met de natuyr over-een-komende din-ghen, tot het gheen dat boven de natuyr is, op soude beuren. Seecker jae, het Lichaem dat claer waerachtelijck met de Godtheydt is ver-enight, is datselfde Lichaem, dat uyt de H. maeght gebooren is: niet dat dat aengenomen Lichaem, uyt den Hemel zy neder-gedaelt; maer om dat het broodt, ende wijn, in het Li-chaem, en bloedt van Godt verandert worden. Indien ghy nu vraeght, op wat maniere dat ghesciedt, Laet het u genoegh zijn, dat ghy hoort, dat het door den H. Geest geschiet, gelijc den Heer oock, Voor, en in sijnselfs uyt de H. moeder Godts heeft Vleesch geschapen. Ende voorder is ons niet kondigh, oft bekent, als al-leen dat het woordt Godts waerachtigh, ende uytwerckende, ende almachtigh is; want de manier is soodanigh, dat sy met gheen reden begrepen en kan worden. Iae't en soude oock niet vreemt wesen, datmen seyde, dat gelijcker-wijs het broodt door't eten, eñ de wijn met wa-ter, door het drincken, natuirlyck in het Lic-haem, ende bloedt van den etende, ende drinc-

kende,

kende, verandert, ende een ander Lichaem gemaeckt worden, en verscheyden, van sijn eerste: alſo oock het broot der voor-ſtellingh, ende de wijn met het waeter, door de aenroepingh, en toekomſte des H. Gheeſts, op een wonderlijcke manier, in het Lichaem, ende bloet Chriſti veranderen, ende niet twee; maer een, en 't ſelfde zijn. Waerom aē die gene, die dat Sacrament door het geloofwaerdigh ontfangen, ſtreckt het tot der ſonden vergiffenis, tot het eeuwigh Leven, ende bewaeringh van Ziel en Lichaem; en daer-en-tegē aen die gene die het troulooſlijck, en onwaerdighlijck nuttigen, tot ſtraf, en verdoemenis: te weten even als de doot Chriſti, aen de geloovigen, een leven, en onbederffenis, tot vermaeck van de eeuwighe ſaligheydt; maer de ongelovige, eñ de beulen des Heeren, tot ſtraf, en eeuwige pijningh geweeſt is. Noch 't broodt, ende wijn, **ſijn gheen figuyr van het Lichaem Chriſti (dat ſy verr' van daer) maer het eygen lichaem des Heeren** *met de Goddelijckheyt vereenicht: aengeſien den Heere ſelver heeft gheſeydt,* **dit is,** *niet mijn Lichaems teecken;* **maer mijn Lichaem:** *ende niet mijn bloets teecken;* **maer mijn bloedt.** *Ende noch van te voren tot de Ioden ſpreeckende:* **'Ten zy dat ghy het vleeſch vande Soon des menſchen eet,**

ende zijn bloedt drinckt: en sult ghy gheen Leven in u hebben. Want mijn vleesch is waerachtelijck een spijs/ende mijn bloedt is waerachtelijck een dranck. *Ende wederom,* Die mijn eet/ sal Leven. *Vervolgens laet ons met een de grootste schroomte, met een suyvere ghewisse, en een gheloof dat gheensins twijffelachtich is. daer toe gaen: ende alsoo sal ons seeckerlijck geschieden, gelijck wy trouwlijck, ende stantvastich ghelooven.*

Het twaelfde Capittel.

Van't gebruyck van ons sien, ruycken, smaecken, ende voelen, aengaende de *Eucharistie.*

Volght nu onse derde reden/ de welcke hier in bestaet/dat wy in dit Heyligh Sacrament, niet en moeten volghen ons gesicht/ reuck/ smaeck / ghevoel / maer 't ghehoor alleen / ende ghelooven 'tgene dat Christus ons seyt: Item/dat wy het selfde ontfangen/dat voor ons/aen't cruys heeft ghehanghen.

Dese vermaninge waer gantsch onnoodigh/ als inde Eucharistie waerach-

tigh broot / ende wijn bleef / want ghe ſicht / ende reuck / ende ſmaeck / mocht wy die volghen / ende ons geloof dae als een reghel naer ſetten / ſouden ons dit ghenoeghſaem betuyghen. Di is een van de principaelſte argumen ten / die party tegen ons Catholijcken ghebruycken / dat wy / ons vier ſinnen in dit myſterie / gheen plaets en geven Dogh hoe dat ſy dit meerder teghens ons uytroepē / hoe dat ſy klaerder too nen / dat ſy van de Ouwe Catholijcke leeringh geweecken zijn / ende dat wy daer by ghebleven zijn.

Cyprianus de coena Domini.

Cyprianus, ofte immers een ſchrijver met Cypriano een-tijdigh. *Dat brood 't welck den Heer gaf aen de Diſcipelen, ver andert ſijnde, niet in ſijn ſchijn,* maer in zijn natuir / is *door de Almoghentheydt Godts* vleeſch *gheworden. Ende ghelijck als in de perſoone Chriſti,* de menſcheyt ſcheen / *ende* de Godtheyt ſchuilde; *alſoo heeft het Goddelijcke Weſen, op een onuytſprekelijcke manier, hem in't* ſighbaerigh Sacrament ingheſtort: *Op dat de Religie, ende Godtsdienſt haer devotie ſoude hebben* aen *de Sacramenten, ende dat wy tot* die waerheyt, wiens vleeſch ende broodt het is / *des te ſny verder ſouden gaen.*

Cyril-

Cyrillus in zijn 4. Catechismus ofte onderwijsingh. *Laet ons met alle sekerheit* het lichaem/ *ende* het bloet Christi *nuttigen; Want onder* 't schijn van broodt (*oft' onder de figuir*, en typo) *Wordt u* 't Lichaem gegeven/ende 't bloedt / *onder de* gedaente van Wijn, *Siet dan* broot/ende Wijn *niet aen, als naeckt broodt, ende wijn. Want sy zijn* 't lichaem/ ende bloet *Christi, gelijck de Heer selfs seydt. Want oft u*, u sin *dit te kennen geeft, laet nochtans* het geloof *u bevestigen: Oordeelt dit werck naer* u smaeck *niet, maer wordt door* het gheloof/ *sonder eenige schreumpte versekert gemaeckt weerdigh het Lichaem Christi, ende bloedt te ontfanghen.* Item. *Weet dit, ende hout dit voor seker; Dat dit broot dat ons schijnt,* geen broodt *en is; al ist dat het* de smaeck *soo heeft; maer 't is het* lichaem *Christi; eñ die Wijn, die ons wijn schijnt, en is* geen Wijn/ *al hoe wel de smaeck, dit oordeelt, maer 'tis* het bloedt *Christi.*

Cyrillus catechesi 4.

In 't slot van dese catechesis.

Ephrem. *Gelooft, ende weest onnoosel, ontfanght het onbevleckte* lichaē van u Heer/ *met een vol gheloof, versekert zijnde, dat ghy dat Lam heel eet. Christi mysterien sijn een onsterffelijck Vier; wilt-se niet lichtvaerdig door soecken, op dat ghy in 't soecken niet en brant.*

Ephrem de Natura Dei non scrutanda.

Chrysost. hom. 83. in Matth.

Chrysostomus, *Laet* ons dan *God* in alles gelooven / *ende niet tegens hem stryden,* al schijnt voor onse Sin / ende phantasien onbehoorlijck te zijn / 't ghene dat hy seyt; *Laet syne woordt onse Sin, ende onse verstandt te boven gaen; Laet ons dat in alle dingen, doch besonder* inde mysterien *doen, dat wy niet alleen aen-en-sien 't ghene dat voor ons leit; maer dat wy oock ons* by zijn woorden *houden, want* aen zijn woorden en konnen wy niet bedrooghen worden; *maer* onse sinnen *die worden al te licht verbijstert;* sijn woorden *en konnen niet valsch zijn, maer* onse sin *die doolt menighmael. Aengesien dan dat hy gheseydt heeft:* Dit is mijn Lichaem, *laet ons gansch niet twyffelen, maer laet ons ghelooven, ende 'tselfde met de oogen des geloofs aenschouwen.*

Cyril epist: ad Calosyrium.

Cyrillus Bisschop van Alexandrien, gheeft oock reden / waerom dat onsen Salighmaecker / ons zijn gebenedijdt Lichaem / ende bloet onsighbaer / dogh waerachtigh gegeven heeft. *En twijffelt niet of het waer is, daer de Heer selfs seydt:* Dit is mijn Lichaem; *maer neemt liever de woorden van onsen Salighmaecker aen in't geloof: Want* aengesiẽ dat hy de waerheyt is / *so en lieght hy niet. Sy rasen dan, die seggen*

dat

dat de H. benedictie, van't gene dat gesegent is wech-gaet, ist datter eenige stucken **tot den anderen dach overblijvē.** *Want het heylighe Lichaem Christi en sal niet veranderen; maer de kracht vande benedictie, eñ de levendich-maeckende gratie blijft daer geduyrich.* Nota.

Het betaemde dan soo, dat hy door sijn H. Lichaem, ende dierbaer bloedt, op eenige manier sou vereenight worden met onse lichamen, en wy ontfangen dit, in die levendigh-makende benedictie, in broodt, en wijn. Want om dat wy niet en **souden schricken/** *als op de heylighe altaeren,* **vleisch / en bloedt** *ons* **voorghestelt worden/** *heeft Godt hem naer onse kranckheydt gevoeght, En hy stort in't ghene dat geoffert is, de kracht des levens, op dat het ghelijck als een levendigh-maeckende zaet, in ons sou gevonden worden.* Nota.

Dese selfde reden gheeft den Heylighen Ambrosius; **Want aenspreckende die Christenen / die hy nogh in't geloof breeder onderwees / ende versterckte in punct van de Eucharistie:** *Meughelijck,* **seidt hy** / *sult ghy segghen; Ick en sie geen ghedaente van bloedt. Maer het heeft de ghelijckenis. Want ghelijck ghy ontfanghen hebt de gelijckenis des doodts, soo drinckt ghy de gelijckenis van het dierbaer bloet: op datter* Ambrosius

gheen schrick voor het bloedt en scu sijn, ende dat even wel 't rantsoen van de verlossinge sou wercken. Een andere plaets van S. Ambrosius op dit selfde poinct heb ick geset boven in onse tweede reden

August. Augustinus in zijn boeck teghens den wederspreker van de wet / en de Propheten. *Wy ontfanghen met een gheloovich hart, ende mondt, Iesum Christum, mensch ende Middelaer van God, ende de Menschen; die ons* zijn vleisch *gheeft, om te eten, ende* zijn bloedt / *om te drincken; al-hoe-vvel dat het schijnt schrickelijcker te zijn, dat men Menschen vleisch eet, als datmen het doodt; ende datmen Menschen* bloet *drinckt als dat men het vergiet.*

Wat plaets soude dese woorde hebben / waer in de Eucharistie geen waerachtigh vleisch / en bloedt / maer broot / en Wijn alleen / tot een figuir van vleisch ende bloet ingestelt? Dogh Augustinus sal ons zijn meyning wel meer ghetuyghen.

Idem. In zijn sermoon tot de Nieuw-ghedoopte / die naer het doopsel / en vormsel / de Eucharisti' ontfingen. *Ontfanght,* seidt hy / *dit, in't broodt, dat* aen't Cruys heeft gehangen; *ontfanght dit in die Kelck, dat* uyt de zy van Christus is gevloeit.

Leo in zijn seste sermoon / van het vasten van September. *Aenghesien dat aen Heer seidt :* 'Ten zy dat ghy het vleisch van de Sone des mensches eet/ ende zijn bloedt drinckt/soo en sult ghy gheen leven in u hebben ; *soo moet ghy de Heylighe taefel soo deelachtigh worden, dat ghy gansch niet* van de waerheit van zijn vleisch/en bloet *en twijfelt. Want dat wort met de mondt ghenuttight, dat met het geloof wordt ghelooft : ende te vergheefs segghen die* Amen *('t is waer) die tegen het ghene dat sy ontfangen, noch disputeren.* Leo Magnus.

In dese woorden raeckt Leo een ouwdt Catholijck gebruyck/naementlijck dat de Priester als hy de H. Eucharistie uytdeelde aensprack dien / aen wie hy de uytdeilinghe dede/ met dese woorden: HET LICHAEM CHRISTI waer dan den ontfanger op antwoorde AMEN als segghende 'tis waer. Jck gheloove dat het waerachtigh Christi lichaem is. Van dit gebruyck spreeckt oock den H. Ambrosius. *Soo dan en seght ghy niet sonder reden ;* Amen. *Nu met u gheest belijdende, dat ghy het lichaem Christi ontfanght. Den Priester seidt tot u ;* Het Lichaem Christi. *Ende ghy seght ;* Amen/ dat is waer. *Laet het ghemoedt dat houw-* 4. de Sacr. c. 5.

den dat de tongh belijdt: Eñ op een ander plaets noch eens. *Ghy ſeght,* Amen; *dat is,* Het is waer. *'Tgene de mont ſpreeckt laet dat 'tinwendigh verſtant belijden. Dat de woorden luyen, laet 'tgemoet dat ghevoelen.*

De eis qui initiantur myſt.

Maer laet ons wederom keerẽ tot die Vaeders / die ons in de Euchariſtie niet tot het ſien/of ruycken/ſmaken/ei taſten/maer tot het gheloof leyden.

Hilarius in zijn boecken van de H. Drievuldigheit/ *Is,* ſeyt hy/ *in der waerheydt het woordt vleyſch gheworden, ſoo ghenieten wy oock in der waerheyt het woordt dat vleiſch geworden is in de ſpijs des Heerẽ. Van de waerheidt van 't vleyſch ende bloedt en is ons gheen plaets om te twijfelen naer gelaten. Want 't is nu ende by de ghetuyghenis van den Heer, ende by ons geloof, waerachtigh vleiſch ende waerachtigh bloedt. ende als wy dit ontfangen eñ drincken ſo doẽ ſy dat wy in Chriſto ende Chriſtus in ons is? Ofte en is dit de waerheyt niet.* Gelijck of hy wilde ſeggẽ; *Verre zy dit van alle Chriſtenen dat ſy dit voor de waerheydt niet en ſouwen willen bekennen.* Jae hy doet ter tot beveſtinghe des waerheydts by. *By de menſchen moet het niet waer weſen, die welcke lochenen dat Chriſtus Ieſus waerachtigh Godt is.* waer mede

Hilar. l.8.

hy ghenoeghsaem te kennen geeft/dat ongeloof van de Eucharistie vereenight is met ongheloof van Simonianie/ Arrinnie/ende andere ketterien. Ghelijck als oock al voor hem gheschreven heeft den Discipel van S. Jan Evangelist / dien vermaerden Ignatius in zijn brief tot de gheloovighen van de stadt Smyrna; *Sy* (namentlijck de Simonianen) *en staen de Euchariſti' ende de offeranden niet toe, om dat sy niet en bekennē dat de* Euchariſti' is het vleysch van onsen Salighmaecker Jesus Christus / *dat voor onse sonden gheleden heeft, 'twelck den Vader door zijn minnelijckheidt verweckt heeft.* Apud Theodor. dialogo. 3.

Ende 'ten is gheen wonder; Want soo klaer als in de Schriftuir staet Het Woort is Vleisch geworden even klaer staet daer oock Dit is mijn Vleisch. Jae van de Euchariſti' staet het nogh klaerder. Want in de beschrijvinghe van de mensch-wordinge/van de sone Godts/ en hebben wy niet meer / als dat een woordt Vleisch: sonder verder verklaeringhe van de natuir/ofte conditie van dit vleisch; Maer in beschrijvinge van de Euchariſti' hebbē wy voor het eerste/ dat de Persoon die de woordē spreeckt/

ende de gave gheeft; (dat is onſen Saligh-maecker) ſeit Dit is MYN vleiich, ende noch daer by voeght/ Dit is MYN
1. Cor. 11. 24. Lichaem, dat VOOR U ſal ghelevert worden. Jae in de inſtellinghe des kelcks/ worden van S. Lucas, deſe woorden gebruyckt; Dit is de kelck het nieuwe Teſtament, in myn bloedt welcke (kelck) voor u ſal vergoten worden. Beminde Leſer die gelooft/ende u verheught dat ghy door Chriſti bloedt verloſt zijt/ als ghy in de Schriftuir leeſt/dat den kelck die Chriſtus zijn Apoſtelen gegeven heeft/ ende door haer zijn Chriſtelijcke kerc naergelaten voor u vergoten is / meent ghy dan / dat in die kelck Wijn is/ ende dat ghy door Wijn verloſt zijt / ende vergifſeniſſe van u ſonden verkreghen hebt? Seker; Alle Chriſten menſchen weten wel beter. Daer is niet dat voor ons vergoten is/ende daer wy door verloſt zijn als het bloedt Chriſti alleen. Gelijck dē Apoſtel Paulus breedt bewijſt in zijn brief tot de Hebreen aen het negende capittel. Soo is dan oock het bloet Chriſti waerachtigh in de kelck / die voor ons vergoten is.

Die nieuwe Verſetters van dē Leydſchen Bijbel / dien ſy met een ellendigē

titel vereert hebben/ tot groote brandt-merck van haer kerck / ghelijck of die voor het jaer 1637 gheen volmaeckten Bijbel ghehadt/ghedruyckt/medeghedeelt/ende voorgelesen hadden/hebben dese woorden van S. Lucas seer ontrouwelick verbalscht als sy schrijven dese drinck-beker (is) het nieuwe Testament in mynen bloede,twelck(N o t a)voor U vergotẽ wort. Is dat niet het woort Gods verbalschen/ende den ghemeinen man blinthocken? Lucas en seidt in zijn text niet / dat het bloet sal vergoten worden; maer / dat den drinck-beker sal vergoten worden: ende in de plaets van 't welcke dat Leydschs is moest staen/ die welcke dat S. Lucas is. Doch de ghemeinte en moest dit niet weten, Op dat sy lesende dat den beker voor ons vergoten is, niet en sou dencken dat dan immers / in den beker het bloet Christi is. Maer even wel den Euangelist heeft het soo gheschreven / en wy Catholijcken willen/ en sullen het oock so ghelooven.

1. Den beker die Christus gaf is voor ons vergoten dat is; Voor ons is vergoten dat in den beker was.

2. Het bloedt Christi alleen / eñ geen wijn/is voor ons vergoten. Ergo
3. Het bloedt Christi alleen / eñ geen wijn was in den beker.

Het dertiende Capittel.

Dat de eerste Catholijcke leeraers, de Euchariſtie met alle reverentie ghehandelt hebben, ende *Chriſtum Ieſum* in de *Euchariſtie* aengehebeden hebben.

Twee Artik'len van dit Capittel.

DE vierde redē/ beſtaet in twee Deelen / naementlijck ; in de ſorghvuldigheidt van de eerſte Chriſtenen/ in het toeſien / datter togh gheen kruym/ ofte droppel ſoude op de aerde vallen.

Ende ten tweeden/ in die eer/ die de eerſte Chriſtenen pleghen de Euchariſti' aen te doen.

Waer nu de Euchariſtie anders niet als broodt/eñ een figuir/waer toe deſe neerſtigheit/want om dat in het doopſel anders niet en is/ als water eñ een figuir / niemandt en is daer mede bekommert /datter gheen droppel op der aerde en valt / niemant is daerom bedroeft/ ofte wordt gheſtraft/ alſſer der droppelen waters op der aerde vallen.

Het

Het Dordrechtse Maertelaers boec ghedruckt in't jaer ons Heeren 1612. schrijft van S. Petrus den Apostel/ ende de naerghevolgende Pausen van Romen; *dat de eerste seven-en-twintich Pausen ende noch wel soo veel daer naer (dat is tot* vier-en vijftigh toe (*sijn Heylighe mannen gheweest :* Onder desen is gheweest Pius den eersten van dien naem/die geseten heeft in't jaer 157. Desen heeft van de Euchariſti', ende haer bedieninghe/ desen reghel ghemaeckt. *Ist datter yet van't bloedt ons Heeren (* een droppel uyt de Kelck)*door versuymenis,op der aerden valt: dat salmen met de tongh aflicken,eñ 't hout sal afgeschaeft worden,eñ den Priester sal 40.daegen pœnitentie doen. Valter yet op den Altaer, de Priester sal den droppel affsuygen,ende drie dage pœnitentie doen. Komt den droppel tot aen den tweeden doeck, hy sal vier daghen pœnitentie doen.*

Dat is tot het jaer 514.

Pius. I.

Dies-gelijc schrijft Tertullianus; *Met benautheit lydẽ wy't, datter yet uyt onse Kelc, ofte van ons broot,op der aerden valt.*

Tertull.

Origenes in zijn 13. predicatie op het boeck Exodus. *Ick wil u vermanen met de exemplen van u eygen religie. Ghy weet het, die inde heylige dienst pleeght te zijn,hoe dat ghy*

Origen. conc. 13. in Exodum.

als

als ghy het lichaem des Heeren ontfanght, dat met alle voorsichtigheydt, ende eerbiedinghe bewaert, op datter oock niet een klein weyninghje / *daer van af en valt, dat van de ghe-consecreerde gave niet neder en valt: Want ghy ghelooft* dat ghy daer schuldigh aen zijt; ende ghy gelooft daer wel aen / ist datter yet komt te vallen / door u versuymenis.

Cyrillus catechesi.

Cyrillus voeght by dese selfde vermaeninghe / eenighe schoone poincten / die by zijnen tijdt / in het ontfanghen van de H. Eucharistie, pleghen van de Catholijcken gebruyckt te worden; sal daer om de plaets wat breeder uytschrijven. *Comende dan* (seidt hy / te weten; om de communie te ontfanghen /) *en komt niet met beyde u handen vlack open, benevens malkander, nochte met verdeelde* (ofte van malkander ghespalckte) *vingheren; maer maeckt u slinckerhandt een schoon* (eer verseeckerde steun-plaets) *voor u rechterhant, die den Coningh ontfangen sal, eñ die binnen hant-hol-makende ontfangt het Lichaem Christi seggende* AMEN, *Daer naer u ooghen, met alle voorsichtigheydt gheheylight hebbende door het aenraecken van't heylich lichaem, nutticht de commu-*

nie, wel

nie, wel toesiende, datter niet met allen af en valt ter aerden; want ist dat ghy hier yet van verliest, dat sal een verlies wesen, ghelijck oft van u eygen ghelederen waer. Want segh mijn eens of ter yemandt u stuckies van goudt gaef, en sout ghy die niet met alle sorgvuldigheit bewaeren, toesiende datter niet van verlooren en gingh, ende dat ghy geen schaede en quaemt te lijden? En sout ghy dan niet meerder, ende sekerder toesien, datter oock niet een kruymje neder en valt van dit dat het goudt, ende alle kostelijcke Ghesteenten, in waerde te boven gaet.

Die eenigh verstaen eñ conscientie heeft/ kan immers wel sien/ dat desen man een ander/ ende heyligh ghevoelen heeft ghehadt/ van 't ghene dat in Eucharistie is/ ende ontfanghen wordt/ als van 't waeter daer het doopsel mede ghegheven ende ontfangen wordt. Ende nochtans is dit waeter oock een figuir van Christus, ende zijn dierbaere bloet. Wat is dan de Eucharistie? Noodtelijck isse dat/ dat de Catholijcken gelooven/ ende segghen/ figuir/ ende de waerheidt t'saemen/ dat is het Sacrament van Christi vleisch/ ende bloedt/ met het waerachtigh vleisch/ ende bloedt/ daer onder waerachtighe teghen-

ghenwoordighe. Seght met Syrillo AMEN 'tis waer.

Aenbiddinghe van de Eucharisti

Soo veel de aenbiddinghe van de Eucharistie aengaet / hoe klaer / hoe devoot/hoe krachtich zijn de woorden van den heyligẽ Dionysius: Want naer dat hy eerst ghesepdt hadde: *Ten is niet geoorloft, schier eenighen dienst van de Priesterlijcke diensten te bedienen, ten zy dat hy dat Goddelijcke, ende Alderheerlijckste* Sacrament *vande Eucharisti voleyndight. Ende de Priester, als hy de Goddelijcke gaven gheloost heeft, soo maeckt hy die overheylige, ende alderheerlijckste* Sacramenten, *ende dat hy te vooren geloost hadt, dat stelt hy nu verborghen, ende bedeckt, onder de heylige teyckens in't openbaer, ende die heylighe gaven eerbiedelijck vertoonende; keert hy hem tot de communie (dat is de nuttinghe) ende vermaent de andere om oock te communiceren.*

Dionysius

Om dat wy weten souden / wat of dat eerbiedelijck vertoonen is/daer hy van geseidt hadt / voeght hy terstondt dese woorden by.

Ghy ô Goddelijcke, ende t'eenemael heylige Sacrament, *genadelyck open-doende de decksels, van die beduydende teyckens, daer ghy mede bedeckt zijt, verschijnt voor ons klaer*

en open-

n openbaer, vervult onse gheestelycke ooghen, met die sonderlijcke, ende openbare strael van t licht.

Den H. Ambrosius naer dat hy bewesen hadt/dat de Enghelen/ ende Menschen Christum moeten aenbidden / en tselfde bewesen/met de daet vā Magdalena, ende van de Apostelen/naer Christi verrijsenis/ ende om dat tot de Enghelen geseidt wordt in den 96. Psalm. Laet alle sijn Enghelen hem aenbidden, soo voeght hy daer by; dese naervolgende woorden. Sy en aenbidden niet alleen sijn Godtheydt, maer oock de scabel van zijn voeten/ Want daer staet geschreven: Aenbidt de scabel (ofte banck)van zijn voeten: Wāt sy is heyligh. Doch om dat meugelijck sommige niet en verstaen, hoe dat' tgene dat in dese woorden gheseidt is, van den Propheet: Aenbidt de banck vā zijn voetē/ engaet het Sacrament van de Mensch-wordinge onses Heeren, laet ons dit wat neerstiger versien. Want wy en moetē geen voetbanck verstaen, ghelijck by de menschen ghebruyckt wordt. Want Godt en heeft gheen Lichaem, nochte hy en is niet bepaelt, nochte wy en moetē niet dencken, dat hy een voetbanck heeft, als een steunsel, noch wy en lesen niet, dat yet anders

Ambrosius.

Psal. 96.8

Psal. 98.5.

ders magh aenghebeden worden , dan Godt; *overmidts datter geschreven staet;* **Ghy sult den Heer u Godt aenbidden / ende sult Hem alleen dienen.** *Laet ons daerom neerstich toe-sien wat of dese* **scabel (ofte voetbanck)** *is. Wy lesen op een ander plaets. Den* **Hemel** *is mijn stoel , maer de* **aerde** *is de* **scabel** *van mijn voeten. Maer wy en moeten oock de aerde niet aenbidden. Overmidts dat sy een creatuir is. Doch laet ons sien of de Propheet, die aerde niet en verstaet, die den Heer Iesus in sijn aennemінghe des vleischs , heeft aengenomen. Door de* **scabel** *wordt de* **aerde** *verstaen : door de* **aerde** *wordt het* **vleisch Christi** *verstaen. 'Twelck wy noch huyden in de Sacramenten aenbidden.*

August: op den 98. Ps. **Den H. Augustinus uytlegghende de selfde woorden van David naer dat hy ghevraeght heeft** ; *Wat of dit voor een scabel is?* **Ende** ; *Hoe ofmen de scabel magh aenbidden?* **Antwoort**; *Overmits dat Christus in sijn vleisch hier ghewandelt heeft, ende 't selfde vleisch , ons te eten ghegheven heeft;* **Voeght oock terstondt daer by** ; *Dogh niemant en isser, die het eet, voor dat hy 't aenghebeden heeft.* **Ende sluyt terstondt.** *So ist dan ghevonden, hoe dat sulcken scabel van de voeten ons Heeren aenghebeden wordt*

So

Soo dat wy aenbiddende niet alleen niet en sondighen; maer dat wy sondigen als wy't niet aenbidden.

'Tis een wonderlijcke sloffigheydt/ van die gene die de waerheydt van de teghenwoordigheydt Onses Saligh-maeckers inde Eucharisti' niet en ge-looven / ende daerom oock de Euchari-stie, (jae; Christus in die Eucharistie) niet aen en bidden/ dat niemandt van haer allen weet te seggen; Wie/ ende wan-neer; ende op wat manier dat soo een merckelijcke (ghelijck sy het lasterlijck noemen) Afgoderie, in dese weerelt ghe-komen is? Wy hebben in onse Catho-lijcke Kercke / een andere questie/ van eerbiedigheit tegens verscheiden par-tien / aengaende de beelden; die oock nogh huydens-daeghs teghen ons ge-dreven wordt; Maer wy weten 't soo pertinent te segghen; De Catholijcke waeren in een vreedsaemigh besit / en-de ghebruyck / van de beelden haer be-hoorlijcke eer aen te doen / tot aen het jaer Ons Heeren CCCCCCC. XXIII. als in Griecklandt Keyser was / Leo den derden van dien naem/ wiens by-naem was Isauricus. als te Roomen Paus was Gregorius den tweede / aen

Beelden Eer.

Tot het jaer 723.

wien dat Leo oock in't begin van zijn Keyserdom / sijn belijdenisse van zijn gheloof (als toe nogh Catholijck wesende in het jaer CCCCCCC. XVI.) ghesonden heeft: als in Vranckrijck regierde Carel de Groote, &c. Door zijn tijden isser nogh een beelde-storm gheweest; dogh begonnen door den Apostaet Juliaen, die niet alleen de eer der beelden; maer oock het heele Christelijcke gheloof verworpẽ heeft / in't jaer ons Heeren CCC. LXI. dogh dese vervolginghe en duirde maer twee jaer / want als in't jaer CCC LXIII. Juliaen in de oorloghe tegens de Persianen gebleven was / sijn wederom Christene Keysers aen de regieringhe ghekomen / ende de Catholijcke religie / is in haer vreedsaem besit / ende gebruyck weder ghestelt.

Maer het aenbidden van de Eucharistri' een nieuwe / ende menschelijcke instellinghe / en sou niemandt in't begin hier hem teghens gheset hebben / met inct / en bloedt; met pen / en tongh / daer in kleinder artikel / van het eeren der beelden / soo veel ghedaen is / ende soo veel gheleden is? 'Ten lijckt niet / datme de Kercke Christi so slof / klein-hartigh / ende stom wil maecken. Maer

't lijckt

't lijckt beter dat de Euchariſti' (ja Chri-ſtus in die) onder de rechte Chriſtenen altijdt is aengebeden geweeſt.

Gregorius Nazianzenus in de lijck-predikati' die hy ghedaen heeft op de begraeffenis van zijn ſuſter Gorgonia verhaelt onder andere haer deughden het vaſt geloof ende krachtigh gebedt datſe tot de H. Euchariſti' dat is tot Chri-ſtus gedaen heeft/ende hoe dat ſy mira-keleuſelijck geholpen is. (Ghelijck als boven ten deele verhaelt is) *Dat tot noch is onbekent ghebleven ende verholen is voor de gemeine man, om haer wijſheidt, ende afkeer van ydele glori'; Wilt Ghy o Volmaeckſte der Harderen, eñ Harder van dit heylige ſchaep; dat ick het nu openbaren ſal?*

Sy was ſieck, ende ſwaerlijck ſieck: Ende het was een onghewoonelijcke ende wonderlijcke ſieckte; Namentlijck een haeſtige overval van inflammatie van 't heele lichaem met een op-wellinge ende ſode van het bloedt: ende daer op een koute, en doofheyt van leden, en onghe-looffelijcke bleickte, met een onvermogentheit van 't heele lichaem, ende van 't verſtand: ſchiede niet met langhduyrige vlaeghen, maer ſomtydts dickwils verpooſt, ende dat gheduy-rich: ſoo datmen, oordeelde dat het geen men-

schelijcke sieckte en was. De kousten oock van de Doctoren, 'tzy elck in't besonder, 'tzy dat sy haer beraeden in't ghemein, en waeren niet ghenoech om de sieckte te overwinnen. Nogh oock de traenen van de Ouders, (die dickwils veel vermeught hadden) noch het gemeine gebedt, noch het ootmoedich versoeck, 't welck een yegelijck dede, gelijck als voor sijn eyghen gesontheidt. Want alle menschen waeren soo ghesint, dat sy achten de ghesontheidt van de siecke, haer eygen gesontheidt te zijn; ghelyck oock ter contrarie sy achten dat de sieckte van haer, een algemeine sieckte ende qualijck-vaeren was. Wat heeft dan die groote, ende die de grootste wercken waerdige Ziel was ghedaen? wat medicijn heeft sy tegens de pijn gebruyckt? want hier is yet verborghen, dat niet ten vollen uyt te spreken is, &c. **Eñ voeght daer by/ 'tghene dat boven in het 5. capittel verhaelt is van het aenbidden van de H. Eucharistie aen het altaer des Heeren.**

Chrysost. op den brief tot de Corintheren.

Chrysostomus, **in zijn** 24. **Homilie/ op den eersten brief tot den Corintheren/** *Als hy* **eerst de kelck vande** Eucharisti', **ghenoemt heeft** illum terribelem, & maxime formidandum calicem, **die schrickwaerdighe/ ende alder schreum-waer-**

dighe

dighe Kelck/soo gaet hy terstont voort met dese woorden: *Dat inde Kelck is, dat is uyt de zy gevloeidt; Ende hy noemt het een Kelck van benedictie, om dat Wy, als wy dien in de handen hebben, hem met ghesangh, ende lof vereeren, met verwonderinghe verbaest zijnde, over de onuytspreeckelijcke gaef, hem gebenedijdende, dat hy die voor ons uytgestort heeft, ende niet alleen uytghestort, maer heeft ons oock gegeven: Daerom, seydt hy, Wilt ghy bloedt hebben, en gaet niet tot het altaer der afgoden, daer beesten bloedt is; maer gaet tot mijn altaer, dat van mijn bloedt bebloedt is. Wat isser schrickelijcker als dat? doch, seght mijn eens, Wat isser oock minnelijcker? Dat doen die gene die minnen, doch die toonen wel haer mildicheidt in gelt, ende goedt, ende kleederen; maer noyt in bloedt: Maer Christus heeft oock in bloedt ghetoont die sorgh, die hy voor ons draecht, ende sijn brandende liefde t'onswaerdts.*

Ten lesten komende tot het nuttigen/ ende die eer/ die wy schuldigh zijn/ in het nuttighen/ spreeckt hy: *Niemandt en derft een Coninck onbedacht, ende reuckeloos ontfangen; en wat segh ick, een Coninck: niemandt sou met besmette handen, oock een Conincks Kleedt reuckeloos handelen, ende*

nochtans wat is dit Kleedt? Het ſpinſel van wormen. oft eert ghy de verw'?' tis maer bloet van een doode viſch. Derft dan niemant het kleedt van een menſch aenraecken, hoe ſoude wy dan met ſchande, ende oneer ontfanghen het lichaem ons Heeren, die boven al is, dat ſuyver is, daer gheen faut in en is, dat vereenicht is met de Goddelijcke natuir, door 'twelcke wy zijn, ende leven, door welcke gebroocken ſijn die poorten van de Hel, ende het gewelffſel des Hemels is gheopent?

Ick bidd' u, laet ons, ons ſelven niet vermoorden door onbeſchaemtheidt, maer laet ons daer toe gaen met vreeſe, ende volle ſuyverheidt. Ende als ghy ſiet dat het voorgheſtelt wort, ſeght dan: Door dit lichaem en ben ick niet langher aerde, ende aſch: ick en ben niet langher ghevanghen; maer vry. door dit Lichaem verhope ick, dat ick ſal den Hemel verkryghen, ende al het goedt, dat daer in is, het eeuwich leven, de ſtaet der Engelen, dẽ ommeganck met Chriſtus. Dit is dat lichaem dat bebloedt is geweeſt, dat met die lancie is gheopent geweeſt, ende heeft voor de geheele Weereldt profijtighe fonteynen ghegheven, eene van bloet, de andere van Water. Dit lichaem heeft by ons gegeven, dat wy het by ons houdẽ, ende eten ſullen, 't welck een werck is geweeſt

van een krachtige liefde. Dit lichaem hebben de Wijsen aengebeden. Laet dan ons, die Borgers des Hemels zijn, dese Barbarische mannē naer doen. Want zy; als sy hē sagen, inde Krib eñ in de Hut, ende soo niet gelijck als ghy nu, sijn tot hem gegaen met een groote verschreumte. Maer ghy siet Hem niet in de Krib, maer op't altaer; niet in de handen van een vrouw, maer dat de Priester daer by staet ende dat de Engelen met groote menichte daer boven swieren. En ghy en siet niet alleen 'tselfde lichaem, gelijck als zy, maer ghy kent sijn kracht, eñ bedieninge, ende daer is niet van 'tgene, dat daer door gedaen is, of ghy weet het; aengesien ghy in alle Sacramenten wel sijt onderwesen.

Laet ons dan ons selven opwecken, ende vreesen, ende meerder eerbiedinghe toonen als die Barbarische mannen ghedaen hebben, Want dese taefel, is de Zenuw van onse saligheidt, den bant van't verstandt, 't fondament van't betrouwen, hope, salicheidt, licht, leven. Gaen wy met dese taefel hier van daen, soo sullen wy met een groot betrouwen, klimmen in die heylighe voorsaelen, ghelijck als ronts-om bekleedt met goude waepens. Ende wat raeck ick 't ghene dat noch gheschieden sal; Dit Sacrament maeckt, dat de aerde, u hier den Hemel is. Doet de poorten vanden Hemel

eens open, eñ ſiet der door, Ia niet van den Hemel, maer van den Hemel der Hemelẽ (dat is den opperſtẽ Hemel) eñ dan ſult ghy 'tſien datter geſeyt is : Want daer het koſtelijckſte ende Eerwaerdichſte is, dat ſal ic u op der aerde toonen: Want gelijck in Conings palleyſen het koſtelijck ſte, niet en ſijn die muyrẽ, ofte het goude dack ; maer 's Coninckx lichaem, dat in ſijn Throon ſit: Dit meught ghy nu op de aerde ſiẽ· Want ick en wijſe u niet op de Enghelen, ende Aerts-Engelen, noch op de Hemelen, eñ Hemels Hemelen; Maer ick toone u dẽ Heer van al deſen. Ghy hebt dan geſiẽ, hoe dat ghy op der aerde ſiet het koſtelijck ſte, eñ eerwaerdighſte boven al, Ia ghy en ſiet het niet alleẽ, maer handelt het oock, eñ eet het, ende als ghy het gegeten hebt, ſoo gaet ghy naer huys. Suyvert dan ende reynicht u Ziel, eñ bereyt u verſtant, om deſe Sacramenten *te ontfangen.*

Want dat de Coninckx Sone u ghegheven waer te draegen, met al ſijn cieraet, purpur ende croon, ghy ſoudt al 't ander dat aertſch is wech-werpen. En nu als ghy ontfanght niet een Sone van een Coninck die menſch is, maer ſelfs den Eenich-geboren Sone van Godt, ſeght toch ; Ick bidde u! en vreeſt ghy niet, ende en verwerpt ghy niet die liefde van 't gene dat dit leven aengaet? &c.

Het

Het Viertiende Capittel.

Dat de Eerste Catholijcke Leeraers gheleert hebben.

Dat Christus *in de* Euchariſti', *ons meer gheeft als een moeder die haer kint haer melck geeft.*

Ende

Als Godt, de Joden ghegheven heeft, in het Hemelsch MANNA

Ofte

Andere haer SACRAMENTEN.

Gelijck onſen Salighmaecker/ by S. Ian aen het ſeſte capittel/ een groot onderſchepdt ſtelt/ tuſſchen het manna der Joden/ ende het broodt dat Hy daer belooft aen de zijne te gheven; Soo doet oock den H. Apoſtel Paulus in den Brief tot de Hebreen, principalijck aen het 9. ende 10. capittel. Ende op andere verſchepde plaetſen waer van/ick hier in't kort eenige ſal voorſtellen. Inden eerſten brief tot de Corintheren, ſeidt hy klaerlijck/van de beſnijdenis/datſe niet en is, jae ſetſe ſoo krachteloos/ als de onbeſnijdenis. Ende in den brief tot de Romeynen, naer dat hy hem ſelven ghevraeght hadt/ Wat heeft de beſnydenis

Joa.6.49. & 50. Item v. 56.

1.Cor.7.16

Rom.3.1. & 2.

dan voor kracht? *Ofte wat nut heeft men van de besnijdenis?* soo antwoort hy niet: van vergiffenis van sonden/ herboringhe der zielen/ eeuwigh leven (gelijck de Sacramenten van't Nieuwe Testament in Schriftuir beschreven worde) maer seidt: dat haer opperste nut ende profijt is/ *dat de woorden eñ boecken Godts aen de besneden betrouwt is.*

Galat. 4.9 In den brief tot de Galateren noemt hy uytdruckelijck/ *krachteloose eñ ghebrekelijcke Insettingen:* daer mede verstaende/ de Joodtsche Sacramenten / ende princepalijck de besnijdenis.

Hebr. 7.18. Ende tot de Hebreen aen het 7. Cap. *De versettinghe van't voorgaende ghebodt* (dat is van het Oude Testament) *gheschiedt, om sijn kranckheydt, ende onprofijtelijckheydt.*

Dese manieren van spreecken / en vindtmen in de Schriftuir niet/ van de Sacramenten des Nieuwen Testaments. Ende ten betaemde onsen Saligh-maecker niet/ Moyses te versetten/ ende zijn Sacramenten / ende niet beters te gheven.

Dit fundament zijn ghevolght / de Heylige Oudt-Vaders / soo in het generael verklaeren van de Sacramen-

ten van het ouwe/ ende nieuwe Testament; als in't particulier vande verghelijckenis / ende onderschept tusschen de Eucharistie, ende het Manna/ Brooden van Voorstellinghe / Ongedeesemt broodt/ ende andere Joodtsche figuiren.

Soo veel aengaet het generael onderscheit/daer van is een klare plaets by S. Augustijn, in zijn boecken tegens Faustus; *De eerste Sacramenten die onderhouden werden, ende bedient uyt de wet* (dat is uyt het ouwe Testament) *waren verboden dat Christus komen sou, ende dese, als Christus door sijn toekomste vervult hadt, zijn wegh-genomen: eñ daerom wegh-genomen om datse vervult warẽ: Eñ daer zijn andere* (Sacramenten) *ingestelt* (van Christus) *die*

Grooter zijn van krachten,
Beter van profyte,
Lichter van volbrenghen,
Weynigher van ghetal.

Basilius, in zijn boeck/dat hy geschreven heeft/ van den H. Gheest/naer dat hy langh gesproken hadde / van beyde de Testamenten / ende Sacramenten/ van die / soo stelt hy dese vraegh voor. *Wat dan? Om dat wy in eẽ figuir, door Moyses gedoopt zijn; is daer om de gave van't doopsel* Basil. c. 14.

klein? Als-men soo wilde rekenen, soo en sou-der gansch niet in onse Sacramenten *groot we-sen; ist dat men 't ghene dat in elck van dien heerlijck is, wil by sijn voorbeelden vergelijc-ken. Ende naer een weinich; Vraeght ghy noch eens; Wat vergelijckt ghy dan (doopen by doopen) wasschen by wasschen; die alleen in de gemeinschap van eenen naem over een komen, ende gelijck zijn, maer soo veel de daedt aen-gaet, daer is sulcken grooten verschil van mal-kanderen, alsser is tusschen droom, en waer-heidt, tusschen schim, en beeldt, ende 't ghene, dat in der waerheidt bestaet.* **Eñ ten lesten besluyt hy;** *Waerom pooght ghy dan den roē van onse hope, (soo noemt hy het Christelijcke doopsel) den rijckdom van Godt, en van onsen Salich-maecker, verachtelijck te maecken? door de schimmen, ende figuiren de waerheidt belasterende. Seker 't is een werck van een dwaes, ende kinderlijcke ghemoedt, dat groote mysteri van onse Salicheidt niet te kennen.*

Dier ghelijcke leer-plaetsen zijnder meer by Athanasius/ Chrysostomus/ Cyrillus/ Theodoretus etc. Sal alleen hier nogh een plaets voorstellen / uyt den H. Augustinus. *De* Sacramenten *en sijn de selfde niet,* **(namentlijck in het ou-we ende nieuwe Testament)** *'t en zijn*

August. Psal. 73.

oock

ock de selfde beloften niet, want 't sijn andere Sacramenten *die de salicheidt geven, ende andere die den Salich-maecker belooven. De* Sacramenten *van het nieuwe Testament geven de salicheidt : De* Sacramenten *van 't ouwe Testament hebbē den Salich-maecker belooft. De* Sacramenten *sijn verandert, ende sijn gemaeckt* Gemackelijcker
Weynigher
Saligher
Gheluckigher

Come nu van het generael / tot het particulier Sacrament van de Eucharisti'. By onse weder partien en kan't niet in twijfel getrocken worden / ofte het Jootsche Paesch-lam is geweest/ een figuir van Christus, soo als hy voor ons aen't cruys opgheoffert is / maer oock van de Euchariſtie, soo als die van de gheloovighen ghenuttight wordt. Want daer om heeft God dit Paesch-lam de Joden soo ingheſtelt / dat het niet alleen en sou geslacht worden / gelijck als Christus, in zijn doot/ hem aen zijn Hemelsche Vader heeft opgheoffert/ maer dat het oock sou ghegeten worden / ghelijck Christus in de Eucharisti van ons ghenuttight wordt. Ende dit leert ons den H. Apostel Paulus, als

hy tot de geloovigen van Corintheren, schrijft: *Ons Paeschlam Christus is geslacht eñ opgeoffert,* dit gaet het Sacrifici' aen/ eñ terstondt daer by voeght / *Soo eet dan met vreugde;* dit gaet het Sacrament aen.

Dese figuir wordt oock eenparigh by de ouwe Leeraers/ aenghenomen: alst blijckt by Tertullianus, in zijn boecken tegens den ketter Marcion geschreven/ Hieronymus op het 26 capittel van Mattheus, Ambrosius, Chrysostomus, op verscheyde plaetsen Augustinus, Leo, Gregorius, ende meer andere. Ja onsen Salighmaecker heeft daerom zijn Eucharistie willē instellē/ naer het Paeschlams eten / om dat hy verklaren sou/ dat de instellinghe van zijn Sacrament, sou wesen de afstellinge van het ouwe Sacrament: ende dat ons/ voor onredelijcks / ende onverstandighs lams vleysch/ ende bloedt / *dat gheen kracht en hadt, om sijn eters naer de conscientie te suyveren;* gegeven werde dat waerachtich levendigh/ ende levendigh-maeckend e Lam Godts/ dat de sondē des werelts wegh-neemt.

Tertull. l. 4 Hieron. Matth. 26 Chrysost. eñ August. Joan. 6. Ambrof. l. 5 de Sacram. &c.

Hebr.

Ten tweeden/ 'ten is gheen twijfel/ oock by wederpartie / ofte het Joodtsche manna/ is een figuir geweest/ van

de

de Euchariſti' Want dit leert ons Chriſtus, in het 6 Cap. van S. Jan/ eñ den Apoſtel Paulus in den 1. brief tot de Corintheren, al waer hy het doopſel verghelijckt/ by de roode Zee; ende de Euchariſti' by het manna.

De Oude Leeraers oock/ komẽ hier eenpaerlijck in over een / alſt blijcken ſal uyt verſcheydẽ/ welcke haer woorden ick hier naer voorſtellen ſal. Ende 'tghene dat aen Manna geſchiedt is/ ſlaet ſoo wel op de Euchariſti', dat het niet anders / als voor een figuir van die/ en kan ghehouden worden. Want

Ten eerſten; De kinderen van Iſrael, hebben het Manna ghekregen / als ſy door de roode Zee ghepaſſeert waren/ ende verloſt uyt de vervolginghe van Pharao.

Ten tweeden; Als het Manna gevallen was/ ſoo iſt onbekent geweeſt; ende die het ſagen vraeghden met verwonderingh wat is dit?

Ten derden; Ten worde met gheen menſchen handen/ ofte aerdtſch vyer gemaeckt/ eñ gebacken; maer 't quam uyt den Hemel.

Ten vierden; Elck hadt daer in zijn ghenoegen/ in menighte/ eñ in ſmaeck/

soo langh als hy het in danckbaerhe van Godt ontfingh.

Ten vijfden ; 'T manna is van d ongheloovighen / quaetwilligen/or danckbaeren / teghen ghesprokenghe weest. Aen de eene zijde / even gelijc of het in Godts macht niet en was Psal. 77. aen de andere zijde ghelijc of het heel smaeckeloos / ende kracht loos was. Num. 21.

Alle dese artijckelen / en noch mee daer by/komen immers soo wel als f guiren/met onse Euchariſti' over een dat figuir/ende 't ghene te vooren do figuir beduydt wordt/niet beter en ku nen over een komen. Laet ons da voort gaen.

De Oudt-Vaders segghen/ dat on se Euchariſti waerdiger/ en krachtigh is/als het Paeschlam / ofte het Ma na ; waer is dese waerdigheydt / end kracht in gheleghen/ist dat in onse E chariſti', maer broot/ ende wijn is/ve heven alleen om te wesen een figui van Christi Vleisch/ende bloedt?

Die niet moetwilligh is / kan w verstaen dat een Paeschlam in zijn n tuir/waerdigher is / als een weynig broodts. Hy kan oock wel verstaen

d

dat een levendigh Paeschlam gedoot/ wiens bloet gestreken/ boven de door des huys/ende aen de posten/het huys beschermt / van den beschadighenden Enghel/ beter gelijckt een gheestelijck Lam/en zijn doot/ende kracht van zijn vergoten bloedt/als broot / en wijn alleen. Waer in is dan onse Eucharisti waerdigher/ende krachtigher/dan dit Lam / ist dat daer maer is broodt / en figuir alleen/wijn en figuir alleẽ? By de Joden was waerachtigh vleysch/ van een Levendigh ghewesen Lam, daer was waerachtigh bloet/ van een gewesen Levendigh Lam/met soo een groote/ende aenghename kracht/ van een huys te beschermen/van de Lichamelijcke doodt / van de Eerst-ghebooren/ ende dit was al te mael een figuir van Christus mede. Ic segh nogh eens/ waer in is dan onse Eucharisti' waerdigher als het Joodtsche Paesch-lam? Isser Christus selfs niet /so isse en in wesen/ende oock in manier van beteyckenen nogh veel minder als het Joodtsche Paeschlam. Weder-om de Oude-Leeraers segghen / dat onse Eucharisti' beter is/als het Joodtsche manna; jae Christus seidt het selfs. Waer in bestaet

dit? Ons broot wort in't zaet gezaeit/ in't ghewas ghemaeit/ gedorscht/ ghebacken: hier in is het Jootsche Manna/ boven ons broodt (alst broodt sou blijven gelijck Parti' seidt) veel eelder/ dat sonder menschen sorgh/ ende arbeidt/ van den Hemel reghende/ ende daer-om genoemt wort/ het broodt der Engelen. Ps. 77. Ende was van Godt begaeft/ met een kracht van al-smaeckelijckheidt; 'twelck ons broodt; seker broodt der menschen/ broodt uyt den oven/ broot van een-smaeckelijckheidt/ niet en kan toe-geeygent worden.

Laet ons dan nu de Oude-Leeraers eens hoorē. Origenes, naer dat hy voorgestelt hadde die plaets van den H. Apostel Paulus, uyt den 1. brief tot dē Corintheren, boven oock ghemelt; *Siet ghy wel,* (seidt hy) *hoe dat Paulus de raedtselen* (de figuiren) *des wets uytleidt, ende leerdt het verschyn van de raedtselen, ende seidt dat de steen-rots by Moyses was in een raetsel, een dat hy hem aen de Moorinne (dit was de huysvrouw van Moyses in een figuir van ons sondich Heydendom daer Christus aen getrouw is) vertrouwde. Nu in schijn is Christus de steen. Want Godt spreeckt nu mont aen mont*

Orig. homil. 7. in Numer.

1. Cor. 10.

door de wet. Te vooren is 't doopsel in de zee, ende in de wolck geweest in een figuir; Maer nu is in't klaer, de herboringhe door het waeter eñ den H. Geest. Doen was het manna een spys in de figuir; Maer nu is in't klaer, het vleisch, van het woort Godts, een waerachtige spijse, ghelijck Hy oock selfs seidt; **Mijn vleisch is waerachtigh een spijs / ende mijn bloedt is waerachtigh een dranck.**

Den H. Ambrosius, **in zijn boeck/dat hy gheschreven heeft / van die ghene/ die tot het nuttigen/ van de H. Sacramenten nu bereit worden/als hy in het 8. capittel geseidt hadde.** *'Tis nu bewesen dat de Sacramenten van de Kerck ouder zijn, laet ons nu bewysen datse beter zijn. 'Tis in der waerheit wonder, dat God het manna heeft geregent, voor de Vaeders, en dat sy ghevoedt worden, met het daghelijcks voedtsel van den hemel; Waer van geschrevẽ staet: De mensch heeft het broot der Engelen gegeten. Doch all' die dit broot ghegheten hebben sijn ghestorven in de wildernis. Maer die spys, die ghy nuttight, dat Levendigh broodt, dat vanden Hemel nederdaelt, gheeft een vasticheidt, van het eeuwigh leven; ende die dit broodt eet, en sal in der eeuwigheidt niet sterven: Ende het* Ambrof. de fuit: C. 8.

is Christi Lichaem. Beminde Leser / let dogh wel hier op/dat Ambrosius/van de Sacramenten van beyde de Testamenten spreeckt / ende sonder mentie van 't geloof/de Euchari∫ti' soo veel hoogher set/als het Manna/noemende de Euchari∫ti' het lichaem Christi, om dat sy dat in der daet / ende in der waerheidt oock is. Volght nu by den selfden Autheur hier op 't ghene breeder in ons elfde Capittel beschreven is.

Ioannes Chrysostomus, terstondt naer die woorden / die oock boven verhaelt zijn/voeght dese wijt-loopende vermaninge terstont daer by: *Christus en heeft ons niet ghegeven, dat de sinnen aengaet, doch de creatuiren sijn door de sinnen kenbaer, maer sy moeten al met het verstandt ghekent worden. Soo wort wel in het doopsel, de gave ghegheven, door yet, dat de sinnen onderworpen is, dat is door het water; maer dat volbracht, dat is de gheboorte, ende de vernieuwinghe, gaet het verstandt aen. Waer ghy sonder lichaem, soo sou Godt, u, opene, ende onlichaemelijcke gaeven ghegeven hebben; maer om dat de ziel met het lichaem ver-eenicht is, soo geeft hy u onsichbaer, onder sichbaer. Hoe veel sijnder die nu segghen; Ick wilde sijn ghedaente, figuir, kleederen, schoenen wel sien? Siet, ghy siet hem,*

ghy raeckt hem, ghy eet hem. Eñ ghy wenscht alleen om sijn kleederen te sien, maer hy vergunt het u dat ghy hem niet alleen en siet, maer dat ghy hem nuttight, raeckt, ende in U ontfanght. Daer-om hebben de Ioden staende, eñ gheschoent, ende met reis-stocken in haer handen 't Lam met haesticheit ghegeten; Soo behoort het dat ghy veel kloecker zijt. **Hoe souden togh al dese woorden passen waer broodt/alleen broot/ende figuir? Hoe sou** Chrysostomus, **het sien van 't broodt/ boven 't sien van de kleederen verheffen/ waer 't broodt maer een figuir?**

Volght op nieuw. *Denckt hoe grootelijcks dat ghy teghen den verraeder (* **Judas meent hy** *) u vergramt, ende teghens die, die Christum ghekruyst hebben: Siet dan wel toe, dat ghy oock niet schuldigh en wordt, aen het lichaem, ende bloedt des Heeren. Sy hebben dat alderheylichste Lichaem vermoort, Maer ghy ontfanght het met een besmette ziel naer soo veel weldaeden.* **Wie heeft opt sulcke manier van spreken gehoort ofte gelesen van het Jootsche Manna/Paeschlam/ofte andere figuiren** Christi?

Volght weder aen. *'Ten is niet genoech gheweest, dat Hy is mensch gheworden, ende*

met vuysten geslaegen maer selfs in der daedt maeckt hy ons sijn lichaem. Denckt met wat eer dat ghy ge-eert zijt! wat tafel dat ghy geniet! dat de Engelen aen-sien ende schricken, ensy en derven't noch niet vryelijck aensien, om de straelen, die daer uyt straelen. Met dit worden wy gevoedt, met dit worden wy vereenicht, ende zijn geworden een lichaem Christi ende een vleisch.

Wat Herder voet sijn schaepen, met sijn eygen bloet? Ende wat segh ick van een Harder. Daer sijn veel moeders, die na des kraems-arbeiden, haer kinderen bestellen, aen vreemde minne-moeders. Maer Hy (dat is Christus) en heeft dit niet gedult, maer hy voet ons, met sijn eygen bloedt, ende vereenicht ons, met Hem, in alles. Ende siet ghy niet: met wat een wackerheit dat de kleine kinderen, naer de tepels van de borsten grypen ende met wat een drift, dat sy haer lippen aen de borsten hechten laet ons dan &c.

Desen selfden Chrysostomus, in zijn boecken/die hy gheschreven heeft/van het Priesterdom; naer dat hy eerst/met een groote verwonderinge uytgeborsten hadt/segghende; *O mirakel! o Godts goedertierentheit! Die met den Vaeder boven sit, die wort in dat selfde tijdts oogenblick, van*

aller menschen handen gehandelt, ende levert hemselven aen die ghene, die Hem willen ontfanghen, ende ombelsen. Ende dit enghschiet niet, met eenige oogh-bedroch, maer by opene. ende omsiende oogen, van alle die daer tegenwoordich omstaẽ. Wilt ghy de waerdige grootheyt, van dese heylighheydt, eens sien in een ander mirakel? Stelt u selven voor ooghen, dien Eliam, ende dat ontelbaer omstaende volck, ende de offerhande op den steen ghestelt, ende dan alle andere menschen, in een groote rust, ende stilswijgentheit; doch den Propheet alleen opofferende sijn gebedt, eñ daer op de vlamm' die haestelijck uyt den Hemel is gevallen, ende heeft het sacrifici' ronts-om aengelickt, Sonder twyfel dit sijn vreemde, ende hoogh-wonder waerdige dingen. Comt van dese Godts-diensten, tot de onse, ende ghy sult sien dat dese niet alleen wonder en zijn, maer datse alle wonder ende over-wonder te boven gaen.

Want daer is een Priester tegen-woordigh. die geen vyer en draeght; maer den H. Geest; Dese bidt langh, niet, om datter eẽ vyer-vlam sou komen vallen uyt den Hemel, eñ het voorghestelde heyligh sou verteeren; Maer dat die gratie (so wort de Eucharisti' genoemt/ onder/ eñ naer de consecrati') *in het sacrificie invloejende, sou door dat selfde, de har-*

en van alle menschen ontsteken, ende die suyverder maecken, als silver, dat met het vier opgekoockt, ende gesuyvert is.

'Ten dunckt mijn niet noodigh / uyt dese plaets van den H. Chrysostomus, meer woorden by te voeghen / aen ghesien dat dese overvloedigh ghenoegh zijn / om aen eē / die de waerheit oprechtelijck soeckt / te bewijsen / dat Chrysostomus, vry hoogher ghevoelen gehadt heeft / van de Euchar isti', als van eenige Jootsche Sacramenten.

Het vijftiende Capittel.

Dat de eerste Catholijcke Leeraers seer Hooghwaerdigh van Altaren ende Priesters hebben gesproken.

EEr dat ick aen dē rechte snoer van dit Capittel kom / ist sonder twijfel de pijne wel waerdigh / dat ick den Leser vermaen / hoe dat in onsen tijdt / de ghepretendeerde reformeerders / niet alleen het woordt Altaer, Soo veel als haer ghebruyck aengaet; heel onbekent is / maer dat men oock de Altaren / die men van het ouwe ghebruyck gevonden heeft / heeft

met

met alle gewelt doen raseeren ende in de grondt afbrecken.

In het 7 Capittel van den brief die den H. Apostel Paulus tot de Hebreen heeft gheschreven / handelt hy met de Joden om te bewijsen dat haer Testament eñ Wet soude en most eens verandert worden / ende datter een nieuw Testament ende een nieuwe Wet souw inghestelt worden : om dit te bewijsen bruyckt hy drie woorden: Heb.7.cap.

Wet ofte Religie
Priesterdom
Altaer

Ende maeckt dese slot-reden.

Als *Priesterdom verandert is, so ist oock noodigh dat de Wet verandert is. vers.12.*

Maer Aarons Priesterdom is verandert Hebr.7.

Ergo. *Is oock de Wet verandert.*

Tot bewijs van zijn tweede voorstellinge gebruyckt hy weder dese slot-reden.

Dat en kan gheen een Priester *zijn met de Iootsche Priesters, die met haer geen een Altaer en bedient.*

Maer die nieuwe Priester en bedient geen Altaer met de Jootsche Priesters / vs.13. ende 14. Hebr.7.

Ergo. *En ist oock gheen* een *Priester, maer het* Priesterdom *is verandert.*

De kracht vã dese twee slot-redens vereyscht / dat die 't Altaer verandert / dat hy oock het Priesterdom verandert / ende die het Priesterdom verandert / dat hy oock de heele Wet eñ Religie verandert.

Dese selfde bewijs-reden heeft oock in het ouwe Testament tegẽs de Godloosen Coningh Ieroboam, ende zijnen aenhangh ghebruyckt den goeden Co-
2.Para.13 ningh Abia, als hy voor den grooten bloedigen Veltslagh / die daer naer tusschen hem / ende Ieroboam ghevolght is / eerst beproefde of hy 't bloedt-storten met goede redenen kon verhinderen / ende de afghedeelde weder-om tot de kennis des Waerheydts brengen; *En weet ghy niet,* seyt hy / *dat de Heere de Godt van Israel, David gegeven heeft dat Coningrÿck over Israel in der eeuwigheydt, hem ende sijnen Sonen, tot een verbondt des suts? (ende daer is opghestaen* Ieroboam *Nabats Sone, een knecht van Salomon, Davids Sone, en hy heeft hem opgericht tegen sijnen Heere. Eñ tot hem sijn vergadert die allerlichtveerdighste mannen, ende Belials kinderen, en sy hebben de overhandt ghekreghen teghen* Ro-

boam, *Solomons Sone.* Eñ Roboam *was ongeoeffent, en bloode van herten, ende hy konde hen lieden niet wederstaen) Hierom segdy nu, dat ghy machtigh zijt te wederstaen het rijcke des Heeren, het welcke hy besit door Davids Sonen: Eñ ghy hebt een groote menighte van Volcke, eñ de guldẽ Calveren die Ieroboam u gemaeckt heeft, voor Goden. Eñ ghy hebt wech gejaeght des Heeren Priesters, Aarons Sonen, eñ de Leviten, eñ ghy hebt voor u lieden Priesters gemaeckt, gelijck alle de volcken der landen. So wie dan komt eñ sijn handen heylight met eenen stiere vandẽ runderen, ende met seven rammen, die wordt een Priester der geender die geen Goden en zijn. Maer onse Heere is Godt, den welcken wy niet en verlaten. Eñ die Priesters dienẽ den Heer van Aarons Sonen, eñ de Leviten zijn in hare ordinancie, eñ sy offeren den Heere brantofferhande tot elcken dage, 's morgens eñ 's avonts, ende reuckwerck nae des Heeren ghebodt gemaeckt, ende brooden worden voorgestelt op de aller suyverste tafelen. Ende by ons is den gulden Candelaer, ende sijn Luchters, dat die eeuwelijck souden ontsteecken worden teghen den avondt. Want wy bewaren de gebodẽ van onsen Heere Godt, den welcken ghy verlaten hebt. Hierom is God de Capiteyn in ons heyr, eñ sijn Priesters*

die met Trompetten blasen, ende maecken geluydt teghen u Lieder. Kinderen van Israel en wilt niet stryden tegen den Heere uwer vaderen Godt, Want dat en is u niet oorboorlijck.

Catholijck ghebruyck van die twee boven ghestelde plaetsen.

Mijn dunckt dat wy Catholijcken/ met immers soo goeden/jae met meerder recht / dese woorden teghens ons geloofs partyen moghen gebruycken; Want sy hebben verjaeght de Priesters / ende de Leviten des Heeren/ dogh sy en hebben gheen andere Priesters ghemaeckt / ghelijck Ieroboam; maer hebben het heel Priesterdom/offerhande/ende Altaeren oock verworpen/ ghebruyckende alleen Water-Dienaers , Woorden-Dienaers ende Broodt-Dienaers: Water-Dienaers segh ick/doch seer breemt ; want dit doen sy alleen alst de gesonde Doopers te pas komt; sonder eenigh respect van gesonde/ofte Doot-siecke Kinderen die het Doopsel van doen hebben/ Jae laeten liever de Kinderen sonder het Doopsel sterven/dan sy haer wreeden menschen reghel souden veranderen. Want segh togh eens/ghy Bibel-roepers! in wat plaets dat het gheschreven staet / dat men niemandt en moet doopen dan op den preeck-dagh / soeckt dat eens in

Drie fauten van partien van Religie.

het

het 8.cap: van de Handelinghe der Apostelen in den 38. veers. Dien Wijsen Salomon sou seggen: Daer is de rechte Moeder-Kerck niet / vertrouwt haer de Kinderen niet / Want daer is liefde/nogh hulp/nogh sorgh voor de kinderen.

Onse Catholijcken komen oock die Naervolgende woorden van Abia eyghentlijck toe; *Godt den Heer is ons; dien en hebben wy niet verlaeten, ende de Priesters dienen den Heer, naer de* ouwe wijdinghe van de H. Kerck/ende de Diakens behouden haer ampt. Wy offeren den Heer sacrificien/alle daghe/naer de instellinghe Christi, by ons is het waerachtigh zielen broodt / ende den Kelck van versoeningh voor de heele Weerelt / by ons zijn de Altaeren/ ende de Priesters / ende wy onderhouwen het Catholijck / ouwt/ eñ eerste gebruyck/ dat ghy verlaten hebt; *Soo is dan in onse* vergaederinghe / ende Gheestelijcke Legher, *Godt den Leidtsman, ende sijn Priesters,* (*soo in* bedieninghe van de H. Sacramenten als in onderwijsinghe van gheloovighen) *ghebruycken die geestelijcke Trompetten* van Godts Heyligh / ende krachtigh woordt; afghewecken Chri-

ſtenen/ *en vecht tegens den Heer, Godt van u Vaderen niet, want 't en is u niet nut.*

Naer deſe voor-inleydinghe kome ick tot het bewijs van het ghevoelen/ van onſe eerſte Chriſtenen/ aengaende de Altaren/ende Prieſters.

Dionyſius. cap. 3. Eccles: Hier:

Den H. Dionyſius noemt het/ het goddelijcke Altaer / Item / het heylighe Altaer / het heyligh heyligh Altaer/ en in het naervolghende Capittel / beſchrijvende de wyinghe van 't Altaer: *Let,* ſeydt hy/ *hier oock waerdigh op, dat de wet van onſe alderheylighſten myſterien, volbrenght de wijdinghe van het goddelijcke Altaer, met de ſuyverſte uytſtortinghe van de Heylighe Olie.*

Euſeb: lib: 10. Hiſt: cap: 4.

Euſebius in het 10 boeck van zijn Hiſtorie beſchrijvende den bouw van de groote Kerck van Tyrus die gebouwt was/van dē Biſſchop des ſtadts/*Paulinus,* naer het beſchrijvē van de Kerck/ voeght hy de beſchrijvinge van het Altaer/en noemt het tò toôn hagioon tágion thuſiaſtêrion, het alderheylichſte Altaer/ ofte het Altaer 't heyligh der heyligen.

Athanaſius epiſt. ad orthodoxos.

Athanaſius in zijn brief aen alle rechtgeloovige/daer hy beſchrijft de Kerckſchenderie van de Arrianen. *Wat een*

grooten godloosheydt en hoe leelijcke schelmstucken hebben sy (o Godt) *ghedaen teghens* de Heylighe Tafel! *Ghy soudt daer ghesien hebben de Arrianen op offeren, veughels ende pijn-appels neuten, ende haer afgoden loven, ende Christus spijtigh toe spreken.*

Den selfden Athanasius in het leven van den H. Antonius, eer hy verhaelt de Prophetie van Antonius, aengaende die droevighe tempeest van de Arriaensche raserije/ die twee jaer naer die tijt ghevolght is / schrijft hy tot een titel: *Hier volght een klaegelijck visioen, dat waerdigh is, om met alle fonteynen van tranen beschreyt te worden:* ende voortgaende/ *Als* seydt hy/ Antonius *wrocht, ende de Broeders ronts-om hem saeten, soo heeft hy sijn ooghen strack ten Hemel gheslagen al suchtende, ende aem-tooghende, ende naer een weynigh tijdts heeft hy beginnen te beven door de overgroote droefheyt over een visioen dat hy gesien hadt, ende heeft terstondt buygende sijn knyen voor Godts aenghesicht, ghebeden, dat Hy door sijn goedtheidt, die aenstaende boosheidt sou gelieven af te wenden; Naer 't bidden volghen de traenen, al die daer by waeren worden overvallen met een groote vrees, ende bidden hem, dat hy ghewaerdighe het visioen, van een soo*

Athan: in vita Antonij.

grooten ongeluck te verklaeren. Het hicken breeckt de stem, de tongh wort door't schreyen belet, en in't midden van't pooghen, wort sijn woordt door 't suchten ghebroken. Doch ten lesten begint hy met een golfachtighen roep, ende seydt: O Kinderen 't waer beter dat men dese aenstaende boosheidt kon met een haestige doot ontgaen. Dus beginnende wort hy weder van traenen overwonnen ende tusschen sijn droevighe suchten heeft hy sijn stem gevoeght naer sijn ghemoet.

De waerdicheit van Antonius, wiens deughden/heyligheidt/krachtighe mirak'len/ende eer altijdt door heel Christenrijck zijn bekendt gheweest / alst blijckt by Augustinus, Sulpitius, ende anderen.

De groote voor-redē van Athanasius, Wiens manhaftigh onvertsaeght ende onverwinnelijck ghemoet desghelijck is altijdt bekent gheweest / ende die sonder wichtighste redens soo een groote parade in Antonio niet beschrijven en sou/behooren den Leser al ree te bewegen om by hem selven te denckē.

Wat of het is gheweest dat soo een
grooten man / soo heeft bedroeft;
Ende van soo een grooten anderen man/ so breedt is beschreven:

Doch

Doch Anthonius selfs sal 't ons segghen / ende Athanasius heeft het ons beschreven. *Naer al dit suchten dan seyt* Antonio: *Ons hanght een groote, en̄ in alle Eeuwen onghehoorde, sondighe plaegh over den hals. Het Catholijcke gheloof sal met een grooten storm-wint geslagen worden, ende de menschen gheworden zijnde als beesten, sullen het Heylighdom Christi plunderen. Want ick heb ghesien, dat het Altaer des Heeren, omringht met menighte van muyl-ezels. die met menighvuldighe voet-stooten alles vernielde. Dit is de oirsaec van al mijn suchten. En̄ daer is gekomen een stem van den Heer: Mijn Altaer sal gruwelijck mishandelt worden: En ten duyrde niet langh daer naer, ofte de daet quam naer 't visioen. Want nae twee jaeren, is de Arriaensche raserie, wreedelijcke inghebroken; doen sijnder geschiet plunderinge der Kercken, schendingen (ofte ontheylingen) van die heylige Vaten, doen sijn met de vuyle handen der Heydenē, de heylige mysterien (andere lesen ministerien, dat is diensten) besmet &c. Item, O schelm-stuck! mijn ghemoet dat verschrickt van alles te verhalen, Maeghden, en̄ Vrouwen sijn gheschoffiert, en̄ het bloet van de schapen Christi, dat in Christi Kerck vergotē was, heeft die eerwaerdige Altaeren vervult.*

Den Voorsaet van Athanasius, Petrus oock Patriarch van Alexandrien, in sijn al gemeinen brief/naer dat hy een vuyle Kerck-schenderie beklaeght hadde, voeght hy daer by: *Dit hebben sy gedaen op het Heyligh Altaer, al waer men pleegh te bidden voor de Neder-dalinge van den Heylighen Gheest.*

Optatus Mileritanus. *Wat isser soo goddeloos, als de Altaeren Godts (daer ghy oock eertijdss wel opgheoffert hebt) te breecken, te raseren, wech te nemen, op de welcke men opgheoffert heeft de ghebeden des volcks, ende de lidtmaeten Christi, daer den almoghenden Godt toegheroepen is, daer den H. Gheest aengeroepen zijnde, nedergedaelt is, van de welcke van veelen het onderpant van de eeuwige Saligheidt, de beschermenis des gheloofs, ende de hope van de eeuwighe verrijsenisse ontfanghen is: Altaeren segh ick, op de welcke, onsen Saligh-maecker bevolen heeft, datme de offeranden des broederschaps niet en sal stellen, dan die uyt vrede gesproten is. Want wat is het Altaer anders, als een stoel, van Christi vleisch, ende bloedt. Dit all' heeft u rasernie, ofte gheraseert, ofte ghebroken, ofte vervoert. Wast dat wy door u nijdigh oordeel schenen onreyn te wesen; wat hadt Godt u gedaen*

die daer pleegh aengheroepen te worden? Wat hadde Christus aen u misdaen, wiens vleisch, ende bloedt daer op sekere stonden ruste? Op dese manier hebt ghy't de Ioden naergedaen; Sy hebben haer handen geslagen aen Christus, aen het cruys; Ende van u is hy gheslaeghen aen't Altaer.

Basilius **in zijn Sermoon van den H. Martelaer** Gordius: *De huysen des ghebedts wierden geplundert, ende gebroken, door de handen van de Goddeloosen, die allerheylighste Altaeren werden vernielt, ende daer en was geen Sacrificie, ofte Wijroocks-offer.*

Nazianzenus **triumpherende over de rust / ende vrede / die de Catholijcken / door de doodt van den Apostaet** Iuliaen **ghekregen hadden;** *Nu* **sept hy** *en sullen de Heydenen haer boose oogen niet meer werpen, op onse Kercken, nu en sullen sy die Altaren, die haer naem hebben van het suyverste, en on-bloedt-vergietende Sacrificie, met geen boos bloet besmetten.* **Naziianz. tegens Iuliaen.**

Chrysostomus **in zijn boecken van het Priesterdom beschrijvende de tijt van de Consecrati' onder de Mis.** *Als,* **seit hy/** *nu den Bisschop den H. Geest heeft aengeroepen, ende heeft opgeoffert dat sacrifici', vol van alle schrickbaerende reverenti', ende* **Chrysost. de Sacerdotio.**

eerbiedinghe, en den ghemeenen Heer van allen, langh met sijn handen heeft ghehandelt. Seght myn eens; wat gevoelen sullen wy van hem hebben? Op dien tijdt staen de Engelen by den Priester, eñ het Choor van alle de Hemelsche Crachten, dat roept; ende de plaets die rondts-om het altaer is, die wort vervult, ter eeren van die, die teghenwoordigh is.

Augustinus beschrijvende de doot van zijn moeder Monica; *Dese,* seydt hy / *als nu den dagh van haer verscheydenis voor de handt was, en heeft niet eens gedocht, dat haer lichaem sou kostelijck bedeckt worden, ofte met eenighe specerie ghebalsemt; sy en heeft niet ghesorght voor een uytmuntende grachtplaets, ja noch niet op haer Vooorouders gracht; Maer heeft alleen begheert dat haer memori' sou ghebouden worden, aen* U ALTAER (hy spreeckt God aen; en let togh o Leser/ wat Augustinus van dit autaer seit; namentlijck) *aen't welck sy sonder een dach te versuymen, V gedient hadt, van het welck sy wist dat uytgedeelt worde die Heylige Offerhande, door de welck te niet is ghedaen het handtschrift dat teghens ons was.*) Desen self den Augustinus sal ick hier naer noch een plaets voor-brenghen / maer hier vermaen ick den Leser van dit boeckje dat hy eens lett op dese Poincten

Augu-

Augustinus bekent en prijst in zijn Moeder / dat sy voor haer doodt begeerde / dat men memori' van haer sou houden aen 't Altaer des Heeren I.

Hy seidt ende prijst dat zijn Moeder alle daegh Godt aen ende by 't Altaer gedient hadde II.

Hy gheeft het Altaer sulcken waerdigen titel / alst blijckt. III.

Wat lijckt dit met een taefel die ordinaris aē de muir hanght / ofte staetse op schragen / staet daer naeckt en bloot niet als een plaets om dagelijckx God te dienen / ende alsse al gebruyckt wort / daer en geschiet gheen offerande / daer en wordt sulcken offerande niet uytgedeelt door de welcke ons sonden hantschrift is te niet ghedaen. Selfs weereltsche Keysers kennen de waerdigheidt van de Altaeren / beter als men buyten de Catholijcke Kerck doet.

Augustinus in zijn 20. boeck teghens Faustum : *Het Christen volck*, seit hy / *viert de memorien* (dat is begraefenis plaetsen) *van de Martelaeren, met een religieuse solemniteit, soo om ghepryckelt te worden tot 't Naervolgen, als om vereenight te worden in verdiensten, en gheholpen door ghebeden : Soo nochtans dat wy aen gheen van alle Marte-* August. l. 20 c. 2c.

laers , maer aen den Godt der Martelaeren ſacrifici' opofferen ; al hoe wel dat wy Altaeren opbouwen tot memorie vande Martelaers. Want wie iſſer van alle Biſſchoppen , die in de plaetſen daer de Heylighe lichaemen ruſten, ſtaende aen't Altaer, oyt geſeidt heeft ? Petre u offer ick dit ſacrifici'. Edel Catholijcke geloof! nogh huyden daeghs en leert/ ofte en doet ghy niet anders / ende en ſult het oock noyt doen. Maer waer zijn de Martelaers graeven / die met een altaren zijn/om ſacrifici' op te offeren ; buyten onſe Catholijcke Kerck ? Nergens.

Paulinus Nolanus is hier vol van.

Sulpitius in vita S. Martini.

Sulpitius Severus beſchrijvende het leven van S. Maerten ; *Als hy naer ſijn gewoonte het Altaer ſegende (Ick ſal wondere dinghen ſegghen) ſoo hebben wy geſien, dat een kogel vyers, uyt ſijn hooft ſtraelde, ſo datſe om hoogh treckende , de vlam wijt boven den hals ende het hayr overſtreckte.*

Cod de his qui ad Eccleſ. l. 3. arma quoque.

De Keyſers Theodoſius ende Valentinianus: noemen de *goddelijcke Altaeren, de allerheylichſte altaeren , het allerheylichſte altaer Godts.* Eñ Theodoſius alleen oock/ *de alderheylichſte Altaren.*

Den Keyſer Juſtinianus heeft hals-

ſtraf geſet tegens alle die ghene die de H. Mis ſteuren ofte verbieden. Doch kome wederom tot de Oudt-Vaders. Iuſtin. in Aurhent.

Ambroſius ſchrijvende op het eerſte Capittel van Lucas. *Och! ſeydt hy/ Of by ons als wy de altaren bedienen, ende het ſacrifici' op offeren, oock een Engel ſtondt, ja dat hy hem van ons liet ſien.* Ende in het eerſte boeck van de Sacramenten; *Ghy hebt eē Diaken geſien; doch hy is een dienaer Chriſti. Ghy hebt hem ſien dienen voor 't Altaer: ſoo wordt dan u handtſchift ghehouden, niet op der aerde, maer in den Hemel. Let daer wel op waer dat ghy de hemelſche Sacramenten ontfanght.* Ende in zijn vijfde boeck; *Wat is toch het altaer? als een gelijckenis van 't Lichaem Chriſti.*

Den Chriſtenen Poët Prudentius, in het lofdight van den H. Martelaer Hippolytus beſchrijft een drie-dubbelt ghebruyck van de altaeren by de eerſte Catholijcken. Naementlijck datſe ghebruyckt worden.

Tot bedieninghe van de Heylighe Sacramenten. I.

Tot het begraeven van de Heylighe Martelaeren / op dat haer lichaemen daer onder ruſten. II.

Tot het op offeren van de ghemeene III.

ghebeden van de gheloovighen. sijn woorden zijn dese:

Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis
Propter ubi apposita est ara dicata Deo
Illa Sacramenti donatria mensa, eademq.
Custos fida sui Martyns apposita. &c.

welcke Latijnsche veersen met de naervolghende dus meughen verduytscht worden:

In des' besloten plaets dit Lichaem wordt vertrouwt
Daer ronts-om oock naer by Godts altaer is ghebouwt.
Dat schenckt het Sacrament, en trouwelijck bewaert.
Des Martelaers ghebeent dat in haer is beaerdt.
Bewaert in't gracht 't ghebeent, op hop' van 't eeuwigh recht
En Tybers-buyrē spijst met 't heyligh spijs-gherecht
Een wonder plaetses deught! hulp-vaerdigh voor ootmoedt;
Helpt alle mensch' begeer, met aengenaem voorspoedt.

August. l. 20 Den boven-gemelden Augustinus in zijn boecken teghens Faustus, getuyght dat het Christen volck vierde ende eerde de memorien (dat is de grachten ende begraefenissen) van de Martelae-

ren/

ren/met een religieuse solemniteit; soo om gepricket te worden tot het naervolgen/als om vereenight te worden/ in verdiensten met haer / ende gheholpen door haer ghebeden. Dogh soo dat wy aen gheen van alle Martelaeren Sacrifici op offeren/ maer alleen aen den Godt der Martelaeren. Al hoe wel dat wy altaren opbouwen tot memorie van de Martelaeren. Want wie isser van alle Bisschoppen / die in de plaets daer de Heylige Lichaemen rusten staende aen het altaer/ opt geseidt heeft; Petre aen V offer ick dit Sacrifici'.

Die dese plaets een weynigh maer doorsiet kan niet terstont mercken hoe wijt dat dit ghebruyck van de altaeren verscheelt van een losse tafel die aen de muyr hanght? Eñ dat de altaer gheen tafelss alleen en zijn om te eten gelijck buyten de Catholijcke Kerck geschiet: Maer datse t' saemen zijn / altaeren tafelss, ende gracht steden om aen God Sacrifici te offeren/ende dan te eten/ ende Heylige lichamen te bewaeren.

In de tijden van Augustinus leefde dien wijdt beroemden Bisschop van Nola in Campanien met naem Paulinus.

deſe heeft ter eerē van S. Felix Marte-laer/ een ſchoone kerck upt zijn eygen goederen ghetimmert / eñ in't beſchrij-ven van die komende tot de altaeren die daer in waeren ghebzuyckt hy deſe woozden:

Spectant de ſuperis altaria tota feneſtris
Sub quibus intus habent Sanctorum cor-
pora ſedem
Namque & Apoſtolici cineres ſub cælite
menſa
Depoſiti &c.

Dat is; *Van de galderien men al d'altaren ſiet door de boven veinſters, alwaer binnen ende onderin de Lichamen van de Heyligen haer ruſt-plaets hebben. Iae de aſch oock van de Apoſtelen ruſt onder die hemelſche tafel, ende gheven onder den heyligen dienſt een ſoeten reuck die Chriſto aenghenaem is.*

Daer leydt den H. Andræas *die in Achaia de ydelſprekende tonghen heeft doen ſwyghen. Daer ruſt* Joannes Baptiſta, Thomas *den Apoſtel eñ* Lucas. *Daer ruſtē die heylige Martelaren Agricola Proculus, Vitalis, Enphemia. Daer ruſt den Matelaer Nazarius die ick door die trouwe vereeringhe van den Edelen Ambroſius met een ootmoedigh hart verkreghen heb.*

Beſluyt ten leſten met deſe woozden:
Quamvis Sancti omnes toto ſimul orbe &c.

Al

Al hoe wel dat de Heyligen t'samen door de heele werelt zijn in een Godt, aen wien sy over al vertoont worden als lidtmaten van sijn lichaem. Soo en wercken sy daer alleen niet met haer gratie daer de heele lichaemen rusten; Maer waer dat ooc maer een deel van dien is, daer is oock de kracht; Soo dat Godt getuygenissen geeft van haer heylige verdiensten. Iae oock de groote kracht die in een weynigh asch ende stof is roept ghelijck als met getuygenisse van woorden de kracht van de Apostijcke lichaemen.

Sulpitius Severus heeft op die selfden tijdt met Paulinus gheleeft / ende is ghewozden een Discipel van S. Maerten Bisschop van Toers in Vranckrijck, desen ghetuyght 't gene hy selfs gesien heeft aen de persoon van S. Maerten, eñ aen het Altaer met dese woorden; *Als hy naer sijn ghewoonte het Altaer seghende* (ick sal een wonder dingh segghen) *soo hebben wy ghesien, dat een koghel vyers uyt sijn hooft straelde, so datse om hoogh treckende de vlam wijt boven den hals, ende het hayr overstreckte.*

Victor van Vtica eẽ vermaerde stadt in Barbarien die beleeft ende beschzeven heeft de bloedighe vervolginghen

die de Arriaenſche Wenden naer 't innemen van Barbarien aldaer ghedaen hebben/verhaelt onder andere hoe dat Proculus Officier vanden Coningh Geiſericus van de kleederen des Altaers hadt laeten kleederen maecken voor zijn eyghen lichaem / linnen ende andere; voeght terſtondt daer by gelijck als een naevolghende rechtvaerdighe ſtraf van zijn Kercks / ende Altaers-ſchenderi'; *Deſen Proculus bytende ſijn eyghen tongh aen ſtucken, is korts een vuylen dood: gheſtorven.*

Het Seſtiende Capittel.

Bewijs van Perſoonen, Plaetſen, eñ Tyden, Die, ende Waer, ende Wanneer de ouwe Leeringe van de *Euchariſtie* verlaeten hebben.

'T Is klaer in het Euangeli' van Sint Jan, dat al voor het leſte avondtmael van onſen Saligh-maecker / daer hy ons de Euchariſti' ghegheven heeft/eenige Kerckſcheuringhe is gheſchiet / ter oorſaeck van het nuttighen van 't vleiſch ende bloedt des ſelfdes Saligh-maecker. *Veel,* ſeidt S. Jan/ *van ſijn Diſcipelen ſijn*

rugh gegaen, ende en wandelde doen niet meer met hem. Waer-om. Want sy vraeghde *Hoe kan Hy ons sijn vleisch gheven om dat te eten?* Joan. 6.

'Twelck den H. Augustijn uytleidt met dese woorden; *Sy hebben dit dwaeselijck verstaen, sy hebben het vleischelijck ghemeint, sy dochten dat den Heer eenige stuckjes van sijn lichaem sou snijen ende haer te eten gheven.*

Dit zijn dan de eerste doolende menschen / soo veel de Euchariſti' aengaet. Ende aenghesien dat dit ghesch iet is in de stadt Caphernaum, soo worden desen ghenoemt Caphernaiten, onder de welcke / S. Ian oock schijnt te stellen / Judas, den Verrader van Onsen Salighmaecker / een waerdigh hooft voor die ghene die de waerheidt van de Eucharistie niet en kennen / ofte grlooven. Joa. 6. 60. Ibid. v. 65

Hier op zijn gevolght Simon den toovenaer / (die in de Wercken der Apostelen bekent is / met zijn brant-merck dat hy van S. Pieter ghekregen heeft.) ende Menander / Simons Naer-volger. Dese / om dat sy niet en gheloofde / dat Christus waerachtich vleisch / ende bloet hadde / en geloofde oock in de Euchariſti niet / nochte en hadden gheen sacrifici'. Actor. 8. 20

Den

Den vermaerstē aenvangh van die gene/die niet en glooven / dat Christus in de Eucharisti' waerachtelijck teghenwoordigh is / met zijn vleysch / ende bloedt / is begonnen ontrent het jaer ons Heeren M XXXV. In Vranckrijck, binnen de stadt Angiers, door een man ghenoemt Berengarius. Dogh siet den wakenden yver terstondt van de Christelijcke Kerck/ heel Christendom heeft hem teghens hem ghesett / tot dat hy daer naer zijn doolinghe heeft bekent/ ende her-roepen tot twee reysen toe; eerstelijck / in't jaer M LIX. ende daer naer wederom / in 't jaer M LXXIX, van welcken tijdt hy standtvastigh gebleven is in het Catholijcke geloof/ tot in het jaer M LXXXVIII. als hy op den VI. dagh van Januarius recht voor zijn doot dese woorden gesproken heeft; *Op huyden, op den dagh van sijn verklaringe* ('twas H. drie Coningē dagh/) *sal mijn Heer Iesus Christus aen mijn hem vertoonen, om mijn pœnitentie, (soo ick hope) tot de glori'* ofte *om andere* (te weten die hy met zijn quade leere verleydt hadt/ (*soo ick vreese, tot de straf.*

Zijn tweede her-roepinge/ in't jaer M LXXIX. heeft hy ghedaen met dese

woorden ; *Ick Berengarius gheloove met het hert, ende belijde met de mondt, dat het broodt, ende de wijn, die op't autaer ghestelt worden, door't mysteri' van 't Hoyligh ghebedt, eñ door de woorden van onsen Verlosser, Wesentlijck verandert worden in't waerachtigh eyghen, levendigh-maeckende vleysch, ende bloedt van Iesus Christus, Onsen Heer; Ende dat sy naer de Consecratie, zijn dat ware Lichaem Christi, dat van de Maeght Maria gheboren is, ende dat voor de saligheydt des wereldts op gheoffert, aen het cruys ghehanghen heeft, ende dat sit aen de Rechterhant des Vaders. Eñ het waerachtigh bloedt van Christus, dat uyt sijn zijde ghegoten is. Niet alleen in een figuir, ofte kracht van een Sacrament, maer in eygendom van natuir, eñ waerheydt van wesen. Gelijck als in dit kortschrift geschreven staet, ende ick gelesen heb, ende ghy verstaet. Soo gheloof ick, ende ick en sal teghens dit gheloof niet meer preken. Soo help mijn Godt! ende dese sijne Heylige Euangelien.*

Siet daer / beminde Leser / het gheloof van de ouwe Catholijcke Kerck / het verwerp van het Calviniste ghevoelen / in een soo bekende voorlooper / dogh daer naer bekeerde / tot de ouwe waerheydt.

Drie hondert ende sestigh jaer te voren/ heeft ons S. Willebrordus, S. Bonifacius, S. Suibertus. het Christelijck geloof ghepredickt / Binnen die drie hondert jaeren/en is in't Christendom geen veranderinghe gheschiet; Wat ghelooff is ons dan van de Eucharisti', met het geheele Christēdom mede gebracht; Sonder 'twijfel dat wy uyt Berengarij belijdenis ghehoort hebben/ende dat by de Catholijcke noch gelooft wordt.

Naer Berengarij droevighe Kerckscheur/ ende Sacraments-schendinge/ zijn ontrendt het jaer M C LXX. opgestaen de Albigeoisen, oock in Vranckrijck, onder de provincie van Tholouse.

Ghelijck beschrijft Petrus van Val-Sarn, die in desen tijdt geleeft heeft/ ende onder haer ghehandelt/dese hebben Berengarij ketteri' wederom vernieut/ gelijck als oock op die selfde tijdt ghedaen hebben de Waldenses. Dogh dese beyde hebben so veel andere vuyle doolinghe / dat die selfde ghenoeghsaem overtuyghen / dat by haer de waere kercke Christi niet en is geweest. Ende in die selfde eeuwe leef den doen den H. Bernardus , den H. Malachias, wiens leven / ende mirak'len den voorgenoemde Ber-

de Bernardus beschreven heeft / *S.* Ericus Coningh van Sueden, ende Martelaer op den xviij Mey in 't jaer M.C. LI. S. Wilhelmus, soo mirakeleuselick (door't Catholijcke gheloof / van de waere tegenwoordigheit Christi in de Euchariſti') bekeert/als bovē beschreven is. S. Thomas Aerts-bisschop van Cantelbergh, eñ meer andere Heyligen alle gaeder Belijders / ende Voorstanders van ons Catholijcke gheloof.

Eer dat in 't jaer M. CCCCC. XVIJ. Lutherus heeft beginnen de Christenheit te steuren/en isser niet een stadt gheweest in Christenrijck / daer men van de Euchariſti' anders gelooft/ende gheleert heeft/als de Catholijcken nu noch ghelooven. Jae als naer het jaer M. CCCCC.XX. eerst/ Andræas Carolstadius tot Wittenbergh, in *S*axen-lant, Zwinglius, binnen Zurigh, in Switserlandt, Oecolompadius binnen Basel, in Duytsch-landt, begonnen anders te leeren/naementlijck dat de Euchariſti' maer een figuir is/ende dat Christi vleisch / ende bloedt daer niet eyghentlick/ende waerachtigh teghenwoordigh is/hoe heeft Luther dese leeringhe teghens ghestaen ende verbloeckt!

In zijn brief gheschreven aen Jacobus, **Ouderlingh vande Kerck van** Bremen; *'Tis*, **seidt hy** / *voor de ongeluckighste van alle menschen genoech dese eene salicheit; Salich is den man die niet en is inghegaen in den raedt van de Sacrament-schenders* (**so noemt hy die in de** Eucharisti', **de waerachtighe teghenwoordigheidt Christi niet en ghelooven**) *ende niet en heeft ghestaen op de wegh van de Suingliaenen, ende niet en heeft ghesetenop de stoel van Zurich:* **daer preeckte Suinglius.**

Edit. Germ to. 2. F. 182. **Ende weder om schrijvende van het Avont-mael des Heeren.** *Dit segh ick, die hem selve goeden raedt wil geven die moet hem wachten van Suinglius, eñ schuwen sijn boecken, niet anders als 'tfenijn van den helschen duyvel.*

F. 190. **Item**; *Ick bekenn' het rondt uyt; Ick en rekene Suinglius niet langher, onder het getal van Christen menschen.*

F. 174. *Ick gelijck als die nu 't een been in't graft heeft sal dese ghetuyghenis ende glori' brenghen voor de vier-schael Christi, dat ick de vyanden van 't Sacrament, Carlstadium, Suinglium, Oecolampadium, ende haer discipelen, uyt gantscher harten verdoemt heb, ende gheschuwt.*

Hier in / sijn hem naer ghevolght/ Westphalus, Amsdorffius, Illyricus, Schlusselburgius , ende is ontresen die groote verbitterheidt van ghemoedt/ die haer heeft doen uytbraecken/ de gal van haer strijdighe/jae on-Christelijcke geschriften: Ick sal hier noch maer twee staeltjes voor-stellen / met de eyghe woorden der Schrijvers. Tilmannus Heshusius schrijvende teghens Calvinus; *Ick verklaer het*, seidt hy / *voor Godt, ende de Kerck; dat ick niet en heb ghemeinschap ghehouwen, met die Godts-lasterende, ende Sacraments-schendende secte van de Calvinisten: Maer dat ick teghens haer in't veldt ghestaen heb, ende ghetrouwelijck ghedient, voor het Testament des Heeren.* dat is voor de Eucharisti'.

Hunnius, in zijn boeck/ daer hy in bewijst / dat Calvinus half Ieudts is; *Ick oordeel dat dien Enghel der duysternissen Ian Calvijn over genoech ontdeckt is, die oprijsende uyt den put des afgronts, ten deelen door dese ver-foeyelijcke, en uyt-sinnighe Lust, om de Schriftuyren te verdraeyen, ende de borst-weeringhen van de Christelijcke religie, teghen de ongeloovighe Ioden, ende Arriaenen, om veer te werpen; ten deelē door sijn godloose pen; tegen de alderheylighste majesteyt, van de ver-*

hooghde Iesus van Nazareth : ten deelen ooc door sijn verkeerde Leeringh, in alle het gheene, dat de Sacramenten aengaet : eyndelijck door sijn afgrijselijcke Leer-ghedrochten, ende ongerijmt gevoelen, van de absolute Prædestinatie, geen kleyn gedeelte van de Son, ghelijck Apocalypsis spreeckt, in dese laetste tyden verduystert heeft, groot getal van sterren na hem treckende, en in den afgrondt te gelijck met sijn selver neder-werpende.

Dit is 't ghevoelen dat behalven de Catholijcken; andere / (die nochtans van Calvinus voor goede ende Godts heylighe mannen gehouwen worden) hebben van die ghene / die van de Eucharisti' niet meer / als broot inde figuir van Christi lichaem / en gelooven.

Daer en tusschen blijft de Catholijcke Kerck / in haer vredigh besit / ende oeffeningh / van haer gheloof: ende al hoe wel sy oorloghen lijdt van buyten / houdt sy nochtans eendracht / ende vrede / onder haer kinders van binnen. Verrijckt / teghens haer vyanden / jae vereert / ende versterckt met dese twee waerheden.

Twee Catholijcke Reghels.

Al 't ghene daer ghy anders in ghelooft, als ick; dat kan ick bewijsen, dat het nieuw is, ende wanneer dat het begonnen is: oock door

wien het terstont ghestraft is. Ende *Dat en kunt ghy mijn niet doen.*

Alle plaetsen daer ghy nu u openbare oeffeningen hebt, die kan ick bewysen, dat ick daer voor u heb geweest, eñ dat ghy mijn dit ontnomẽ hebt. Dat en kunt ghy myn oock niet doen. II.

Wat kan hier anders uyt volghen/ als dat ghy nieuw ende valsch zijt; Ick oudt/ende waerachtigh? Slot.

Dit is waer / in't poinct van de Eucharisti', in't poinct van't Priesterdom/ Altaeren / Missen / Ceremonien / in't bedienen van de Sacramenten. etc.

Mattheus Drosserus, een Professoor binnen Leypsigh, heeft onder andere boecken beschreven / oock de ghescchiedenis van dese tijden/en teickent pertinent aen/ in wat jaeren dat de nieuwe religien/tot haer openbare oeffeningh/ met halve ofte heele afval van de Catholijcke Kerck ghekomen zijn. Ick sal hier maer een klein staeltje setten/ van de Princepaelste steden van Duytslandt. Binnen Martinist ofte Lutherscb.

Bremen A°. 1525. Hamburgh 1522.
Havelbergh 1. Hildes-heim 1543.
Heidelbergh 1546. Leipsigh 1539.
Lubeck 1530. 1553. 1570.
Maeghdenburgh 1524. Meyssen 1531.

Mersburgh 1550. · *Naumburgh* 1542.
Nurenburgh 1522. tot 1524.
Offenbruck 1532. *Palts* 1546.
Pruyssen 1532. *Strasburgh*
Wittenbergh met *Saxen* 1517. Dogh de Mis is eerst wegh-genomē/A°.1521. niet door Luther selfs / maer door eenighe afgevalle mede-broeders van Luther, en Luther heeft in't selfde jaer / dit haer voor goedt ghekendt op Alderheylighen dagh. Ende heeft in't naervolghende jaer 1522. verklaert/dat de rechte Mis is gheweest van de Apostelen tijden / tot aen S. Bernaerts tijdt toe; maer voor 400. jaeren soo is die vervalscht / ende ghemaeckt de Paepsche Mis. Waer over dat doen binnen Wittenbergh de Mis is ghebannen/ buyten alle Kercken / behalven een/ dat is de Kerck van alder Heylighen/ daer is sy nogh ghebleven tot het jaer 1524. Onse stadt van Amsterdam ghetuyght selfs dese nieuwigheit van hare oeffeninge/met het jaer daer by/ als hy in S. Nicolaes Kerck schrijft:

'Tmisbruyck in Godes Kerck, allengsjens inghebracht,
Is hier weer af-gedaen, in't jaer seventigh acht.

Ende

Ende de stadt van Basel (o Godt! is het Christendom soo nieuw!) als sy op het gracht van Occolampadius laet in een gracht-steen houwen:

D. Ioannes Oecolampadius, van professi' een Theolegant, Alder-Ervarentst in drie talen, den eersten instelder (Autheur, staet in het Latijn) *van de Euangelische Leeringhe, in dese stadt, ende een waerachtigen Bisschop van dese Kerck: Soo wel van leeren als van leven Eerwaerdighste: Leit onder desen korten steen verborghen.*

Maer ist oock meughelijck / dat de menschen haer so laten verblinden/dat sy ghelooven/dat voor 1500. jaer/geen rechte Christelijcke Religie in Hollant, ofte in Hoogh-duytsl-landt, ofte in Switser-landt, is bekent geweest?

O Hollandt! waer is dan S. Willebrordus, Bonifacius, Suibertus, Adelbertus, Engelmundus, Werenfridius geweest? ofte; wat hebben sy u gheleert?

O Duytslandt! waer toe verwerpen u de Suingliaenen? Sou voor Oecolampadius gheen Euangelische Leeringhe in u gheweest zijn? souder geen waerachtigen Bisschop voor hem / 'tzy te Zurich, 'tzy in andere steden gheleeft/gheleert gepreeckt hebbe? Sonder twijfel/

daer zijnder seer veel gheweest ; maer om datse alle-gader van een andere religie zijn gheweest / als Zurigh doen was/ende als Oecolampadius leerde; so hebbē de Zurigers liever de andere verworpen / om by Oecolampadius en zijn leer te blijven.

Maer/seker ! ick/ende alle wel oordeelende Persoonen/ sullen veel liever Oecolampadius verlaeten/ om by die ouwe, Heylighe Catholijcke Leeraers/ende Bisschoppen te blijven.

Ick en kan niet naer-laeten van in dese materi' nogh een ghetuygheniße voor te stellen daer onse Partien selfs de nieuwheidt van haere religie/ (ende verbolgens de oudtheidt van de onse) naecktelijck bekennen.

Merck-waerdighe Histori'.

Christophorus Helvicus Lutersch ; by zijn leven/Professoor binnē Giessen onder den Landt-Graef van Darmstadt heeft in't jaer duysent ses hondert neghen in druck laten gaen zijn groot Chronijck-boeck. ghedruckt binnen Giessen by Nicolaes Hampel. In dit boeck stelt hy beneven de jaeren van onsen Saligh-Maker, de naemen oock van de Pausen van Roomen/van de Apostelen, ende van de Oudt-vaeders. verbolghens tot aen het

jaer ons Heeren 150. daer naer ver- 150.
volght hy de naemen van de Pausen van
Romen, ende van de Oudt-vaders alleen
(want de Apostelen waeren doodt.) tot
aen het jaer 450. In dit jaer voeght hy 450.
by de naemen van de Pausen ende Out-
vaders oock Vermaerde Moniken, tot aen
het jaer 850. alwaer hy weder zijn titel 850.
verandert en stelt *P*ausen ende Oudt-
Vaeders ende andere vermaerde mannen.
dogh 100 jaer. hier naer / laet hy de
Oudt-Vaders achter/en stelt alleen in de
jaeren die volghen naer het jaer 950. 950.
de naemen van *P*ausen ende Gheleerde
mannen ende Moniken.

Let nu hier op beminde Leser. De
naemen van de *P*ausen blijven ghedu-
righ tot aen het jaer onses Salighmakers
1517. daer begint hy een heele
nieuwe lijst/ende schrijft daer voor een
titel/LEERAERS VAN DE KERCK.
Oh ! Arme Kerck/hebt ghy voor 'tjaer
1517. gheen Leeraers gehadt. Christe
Jesu waer zijn de menschen toe ver-
vallen ? op dit selfde jaer stelt hy nogh
drie andere lijsten *P*aus-ghesinde, *S*acra-
ment-schenders, Andere dolle Aerts-ket-
ters. Sekers Helvice; de Pausen hebt Catholijcke Oudtheidt.
ghy wel gestelt in alle V vijftien hon-

dert eeuwen / de Paeus-ghesinde Vaders, Vermaerde mannen, Vermaerde Monickẽ, hebt ghy wel gestelt/soo en moet jae so en meught ghy van onse Lijst in 't jaer 1517 niet beginnen.

De Luytersche lijst begint in dat jaer alder eerst/ de twee andere oock/ hadt ghy dan in dese plaets van de woordẽ LEERAERS VAN DE KERCK ghe-set LEERAERS van de LUTERSCHE KERCK soo hadt ghy wel ghedaen. Want sulcke Leeraers en zijn der te voren niet gheweest/ en sulcken Kerck en is ooc te voren niet geweest en daer uyt blijckt oock datse de Kercke Christi niet en is: want die is van Christi tij-den af altijdt gheweest.

Calvinistẽ bedrogh.

Dit boeck is naer de aflijvigheydt van Helvicus, weder gedruckt tot Franc-fort in't jaer 1628. Doch alsoo over de-sen druck ghegaen hebben Engelsche mannen / die Calvinist zijn geweest soo heeft den ermen Helvicus den tijtel van zijn lijsten moeten veranderen/eñ daer hy gestelt hadt LEERAERS VAN DE KERCK zijn dese woorden gerojeert/ ende men heeft ghestelt EUANGELI-SCHE LEERAERS, ghelijck of die Kerck/ de Kercks naem verloren hadt

ende

ende hadde het Euangelium even-wel behouden. Ende op die lijst daer SACRAMENTARII stondt is dat woort oock gheroijeert om dat de Enghelsche Calvinisten geen Sacrament-schenders van haer selven ende haer broeders souden maecken; maer men heeft daer ghestelt GEREFORMEERDE. Dogh 't is by ons even veel/ wat naem of sy haer selven geven/ want wy weten wel dat het geloof Christi niet en moet gereformeert worden; ende dat die gene die 't geloof willen reformerē/ al veel te laet komen / 'tzy ofse nu beginnen / ofte te voren langh begonnen hebben/ Reformeerders betert / ende reformeert de zeden/dat is het leven van U ende van andere menschen/met exempelen/ende leeringhe; Maer raeckt het gheloof niet. Dit moet ghy in de wereldt vinden/ maer niet maecken.

In 't jaer ons Heerē 1629 dat is een jaer naer dē voorgemeldē Engelschen druck is dit boeck Helvici weder ghedruckt; met expresse protest dat *dē druck van het jaer 1628 uyt is gegaē sonder het believē van de Weduwe, eñ de Weeskinderē*; onvolmaect/ *eñ door veranderinge van 't gene dat dē* kladder *misnoeghde vervalscht.* So — Lutherans protest.

zijn de *Leeraers van de Kerck* weder op haer plaets gekomē in't jaer ons Heeren 1517. eñ de Ghereformeerde zijn uyt ghebannen/eñ weder-om Sacramentarij genoemt. Dogh hier genoegh van.

Hollandts bekeeringe tot het Christendom.

Soo veel als Hollandt aengaet/wy hebben drie histori-schrijvers van ons Vaderlandt Personen van fatsoen ende wijdt beroemt van geleertheit. Namentlijck dē Edelen Heer van Noortwijck Dousa/ dē Professoor van Franeker/ Bernerdus Furmerius/eñ den Hoogh: Professoor van Groeningen/ Ubbo Emmius alle drie van religie Oncatholijck / in dienste van de E E. H H. Staten des Landts. Desen gheven ghetuyghenis genoegh wat voor een religie ende gheloof ons Vaderlandt ontfanghen heeft als het uyt het Afgodische heydendom / eñ Ongeloof ghekomen is tot het Christelijcke gheloof.

Dona. pag. 379. 381. & seq.

Mijn Heer van Noortwijck geeft den H. Willebrordus eerstelijck den titel van Heyligh , ende daer naer zijn Persoon beschrijvende/ Dien man,seidt Hy / *meen ick, dien eersten Bisschop van de Kerck van Vytrecht , die ghedreven door een brandenden yver van Godts-dienstigheyt. &c.*

Eñ

En daer naer als hy eenighe woorden verhaelt uyt de boecken van Petrus Nannius / oock een Hollander/ ende Burgher van Alckmaer / in de welcke Willebrordus ghenoemt wordt Apostel van ons landt; sett mijn Heer van Noortwijck daer by, *Desen Eerens naem gheeft Nannius aen den Heyligen Willebrordus niet valschelijck, nochte sonder reden*

Wederom een weynigh hier naer; *Ick gae nu van den H. Willebrordus tot den H. Albertus sijn mede ghesel, tot wiens eer,* als *hy daer langh te vooren overleden was, eñ begraven, hebben de inwoonders van Egmont daer een eyghen Capel ghesticht.*

Dewelck als de Denen ende Noordt-mannen nu langh te voren verbrandt hadden, Diderick (Graef van Hollandt) *weder-om heeft opghebouwt uyt houte materialen, ende heeft boven dat een nieuw Klooster oock van hout van de grondt opghetimmert, ende daer ingestelt Maeghden van S. Benedictus Oorden, gevende tot haer onderhoudt, veel Hofsteden, ende Landen,*

In dit selfde boeck staen veel andere sticht-brieven gegeven van de Graevē van Hollant / aen het Clooster van Egmondt / dan en sal die hier niet ophalen; maer uyt dit weynigh dat ick

hier alleen aen-gheteyckent is/ſpreeck ick een oprechten waerlievenden Amſterdammer jae Neder-lander aen.

S. Willebrordt {
- Is een H. man geweeſt.
- Heeft gehadt een branden-den yver tot Godt.
- Is geweeſt een Apoſtel van ons landt.
- Voert dien titel van Apoſtel met recht en reden.

Ende vraegh dan verder;
Vā wat religie is S. Willeb. geweeſt?

ofte {
- Paeus?
- Geus?
- Luters?
- Menniſt?
- Of Anders?

Stell' daer naer tot middel van antw:

S. Willebrordus. {
- Was eē Monick van S. Benedictus Orden.
- Was eē Priester die mis dede
- Is van den Paeus van Romen Biſſchop ghewijdt.
- Is van dē Paus van Romē in Nederlant geſonden.
- Heeft verſcheyden Clooſters geſticht.
- Alle Naerſatē zijn Paus-geſint geweeſt tot aen't jaer als

Wat

Wat dunckt u dan beminde Leser/ blijckt uyt sulcke ghetuyghenissen niet dat Willebrordus is een heyligh man geweest? blijckt ooc die bygevoeghde teyckēs niet dat Willebrordus is Catholijck geweest. Sonder twijfel / het blijckt alle beidts. Waerom dan niet Catholijck geblevē ist dat ghy Catholijck zijt? Waerom niet Catholijck geworden / ist dat ghy noch niet Catholijck en zijt. Ghelooft het daer heyligheydt daer en is geen Afgoderie / ofte andere vuyle soorten van sonden/ daer men de Catholijcke Kerck huydens daeghs soo leelijck mede bekladt. Afgoden dienaers en zijn geen Heylighe menschen/ en hebben geen brandenden yver tot Godt/ en zijn geen Apostelen Gods/ gelijc als mijn Heer vā Noortwijck getuygt dat Willeb. is geweest.

Ick kome nu tot den tweeden Bernardus Furmerius Professoor in de Hooge Schole van Francker/dese als hy breedt beschreven hadt dē yver van dē H. Egbertus/tot de bekeeringe van Frieslandt eñ de omleggende plaetsen/ komt tē lesten eñ verhaelt/hoe dat Egbertus heeft uyt gesondē twaelf mannē op dat die het Euangeliū Christi sou- Furm. l. 3. c. 6.

den verkondighen. *Onder dese was den principaelste* Wilibrordus / *ende naest hem* Suitertus *Susterlinghen met malkander. By haer waren* Acca Wigbertus/Willebaldus/Winibaldus/Levinus/Twee Ewaldi/Werenfridus/ *ende haer Histori'-schrijver den* Heyligen Marcellinus. *Dese allegaeder waeren* Priesters *naer het* Roomsche ghebruyck. *Maer den Heylighen* Adelbertus *sone van den Coningh van Deiren was alleen Diaken.*

Wederom naer dat hy beschreven heeft het Martelaerschap vandẽ Heylighen Wigbertus / dien hy oock den Martelaers titel ende naem van H. geeft/komende tot den brief die Pipijn als Hartogh van Brabant/ende Constabel van Vranckrijck aen den Heylighen Wilibrordus ende de zijne verleent heeft voeght hy terstont daer by; *Van dien tijdt af soo heeft de Christelijcke Religie daghelijcks haer aenwasch gekregen, door dien dat die* Heylighe Mannen / *veel menschen door haer preken tot Christus bekeerde.*

Verhaelt oock daer op de ghevanghenis van den H. Suibertus binnen Wijck te Duirstadt/ ende hoe dat den Enghel hem by mirakel uyt de gevan-

ghenis verlost heeft ; ende vermaent *dat hy op Godt betrouwende, het woort Godts neerstelijck verkondigen souw.* Waer op hy terstondt by doet / dat groote mirakel, dat Suibertus heeft ghedaen aen een gheboren blinden mensch / dien hy het ghesicht van Godt verworben heeft in de teghenwoordigheidt van all' het volck. binnen Hagestein, gheleghen ontrent Viaenen met dusdanigen gebedt.

Ick bidde V Heer Iesu Christe dat Ghy desen blinden man sijn ghesicht verleent, om de glori' van V Heyligen naem: op dat door sijn lichamelijcke verlichtingh ontsteken werde de grati' van het gheestelijcke licht, in de harten van de ongeloovigen, &c.

Naer dit gebedt, seydt Furmerius, *is den Heyligen Suibertus opgestaen vol van betrouwens, ende teyckenende de oogen van den blinden man met het teycken des cruyces, heeft hy met luyder stem hem aengesproken, seggende;* In den naem van Onsen Heer Jesus Christus den waerachtigen God dien ick verkundigh/so bevele ick u dat ghy siet/ende uwen Schepper bekent. *Ende terstondt is de blindtheidt vergaen, en de man heeft sijn ghesicht ghekreghen. Over 't welck de teghenwoordigen haer seer verwonderende sijn ten meesten deel tot Christus bekeert.*

Corts hier naer verhaelt hy het tweede mirakel gheschiedt oock in de Betuw, in het dorp Malsen gheleghen op de revier de Lengh, aen den Soon van den Heer van Andigeni / met naeme Splinter in het jaer ons Heeren 696.

Desen Splinter was in de Leck verdroncken 's morghens te seven uyren / is eerst gevischt ghewordén 'smiddaeghs te twaelf uyren / is van Suibertus 's avondts te ses uyren naer voorgaende gebedt tot bevestingh van zijn gheloof ende Leeringhe van den dooden verweckt / ende den H. Suibertus te voet vallen heeft luyder stemmen gheroepen. Daer en is gheen anderen Godt / nogh in Hemel / nogh op der Aerde / als den gekruysten Jesus Christus / dien sijn alderheylighsten dienaer Suibertus preeckt.

Diergheliicke ghetuygenissen van Willebrordus / Suibertus / Bonifacius / ende andere zijn by Furmerius overvloedigh; dan houde dat dese voor dit klein boeckje genoegh zijn.

Den derden van onse On-Catholijcke ghetuygen is / sijn Vbbo Emmius, Hoogh-Professoor vande Hooge-schole van Groninghen, een man vol van

quaede

quaede gall' teghens de Catholijcke Godts-dienstigheidt/ende Religi'/gelijck als upt zijn Boecken wel blijckt. Lib. 3. pag. 45. en 55. 58. Desen nochtans door de waerheidt overtuyght/ noemt Wilfridum Bisschop van Jorck/ *een man van groote gheleertheidt, ende Godtsvruchticheidt.* Egbertum een man *van wonderwaerdighe heyligheidt, die om sijn ziel in de Godts-vruchticheidt te oeffenen veel jaeren in Yerlandt in de woestijne heeft over-gebracht.* Pag. 50. Willebrordum met zijn elf mede-arbeyders/ *mannen die naer haer doodt van gheleerdtheydt, ofte heyligheidt van Leven, een grooten naem bekomen hebben. Leeraers Christi, die een Capel getimmert hebben binnen Wtrecht, ter eeren van het Heylighe Cruys, niet wijdt van die plaets daer te voren Dagobertus den Coningh van Vranckenrijck een Capel gesticht hadt ter eeren van den Apostel Thomas.* Pag. 52.

Item. *Ende als* GODT (NB.) *hoe wel tusschen hart ende teghenspoedt,* sijn zeghen *gaff aen den arbeidt van haer, jae oock door haer, eenighe teyckenen dede,* (gelijck Marcellinus seidt) *tot bevestinge van haer leeringh, soo ist ghebeurt in de alderdiepste duysterniffen, dat de menschen over al hebben be-*

ginnen haer oogen te openen, ende onder Christus dienst haer te begeven.

Pag. 53. **Item.** *Suibertus als hy in't jaer 695. op S. Bartholomæus Apostels dach Bisschop ghewijdt was, uyt Enghelandt weder-om zijnde ghekomen tot Wtrecht, heeft over al een groot volck van den afgoden dienst ghebracht, so met leeren als met wercken ende teyckenen, die alle menschen kracht te boven gaen.*

Pag. 58. *Die* **de Heylighe Leeraers** *met woorden niet en hebben konnen bewegen.*

Suibertus is ghestorven anno D CC XVII. niet alleen vermaert van gheleertheidt, maer oock van mirakelen.

Marcellinus heeft Drent, ende Twent, ende de landen die aen den Yssel legghen LXX jaren langh, als **een Leeraer** *door-gereist. Du is die* Marcellinus *die het leven van* Suibertus *beschreven heeft, ende die, soo by sijn Eer-tydighe, als by sijn Nae-saten, een grooten naem door sijn* **Godts-vruchtigheidt** *verdient heeft. Want Hy en heeft het volck niet alleen voorghegaen met* **Leeringhe/ende heylige manierẽ/** *maer heeft oock* **wonder-wercken** *ghedaen door* **goddelijcke kracht** */ om de* **waerheidt van zijn leeringh** *te bevestighen, waer van dat* Ludgerus *sijn Naervolgher, die daer naer is gheweest den eersten*

Bisschop van Munster/*ghetuyght, dat hy selfs die ten meesten deele heeft ghesien. 'Twas in Duytslant toe soo ghestelt, dat de menschen by nae gheheel verwart in de ouwe superstitien in de plaets van Godt de duyvels eerden; ende weynich en ongheoeffende Christelijcke Kercken hadden, in de welcke by naer by de Christelijcke ghebruycken de Heydensche misbruycken vermenght werden. Maer Bonifacius die om dese fauten te ghenesen* van Roomen *ghesonden was, naer dat hy het meeste deel van Duytslandt met groote moeyte ende arbeidt al leerende doorghereist hadde, heeft aen veel menschen het* licht des waerheidts *gheopenbaert*, ende van superstitie verlost. *Dogh sijn kloeckheit ende eer en is hier niet by ghebleven. Want* Gregorius *den derden van dien naem* Paus / *door een verwonderingh* van zijn deughden/*om dat hy hem meerder macht sou gheven, heeft hem door de sendinge van het* pallium (dat is/ *Aerts-bisschoppelijcke mantel) ghestelt tot een Aerts-bisschop van Duytslandt.* Pag. 59.

Ick en sal gheen meerder plaetsen uyt Ubbo voorbrenghen / overmidts dat dese ghenoeghsaem zijn om ons te verklaeren van wat religie die mannen zijn gheweest / die in onse Landen

de Christelijcke religie eerst verkondight hebben / naementlijck Rooms-Catholijcke/ Priesters/ Bisschoppen/ Ende dat boven al is waerdighe ende Heylighe Mannen/Godts-vrienden/ van Godt voor sulcks ghekendt / gheeert ende door mirak'len verklaert/soo klaer dat oock partien van de Roomsche Catholijcken dit bekennen.

O Nederlandt houwt u togh by 't ghene dat die mannen u gheleert hebben/ ende u Vyanden in haer selfs bekennen waerachtigh te wesen/ en met mirakelen bevestight. En wilt niet langher kinderen zijn die als de vloedt beweeght / ende omghevoert worden met alle windt van Leeringhe/door de bedriegherie der menschen / door arghlistigheidt. Maer volght den raet van den H. Apostel die zijn Hebreen met dese woorden vermaent. *Weest uwe Oversten ghedachtich*,(ofte ghelijck de nieuwe oversettinghe spreeckt / *Gedenckt uwer voorgangeren*)*die u het woordt Godts gesproken hebben, ende aenstende den uytgangh van haer wandelingh,volght haer geloof.* Dese uwe eerste Oversten / Vaeders in Christo/voorgangers in leer/ende heyligh leven/ heb ick u voor ooghen ghe-

Hebr.13.7.

stelt/

Ne peccata cœlum claudant,
Quæ nos Dei donis fraudant;
Vide vires Clavium.

Vt in terris ligant, ſolvunt;
Sic in cœlis ligant, ſolvunt;
Omnes nexus criminum.

f. 294.

14.

et eens uyt met open oogen
Vat de ſleutels al vermogen:
Hoe den Hemel open gaet,

Eerſt geſloten door de ſonden
De gebonden vvordt ontbonden,
En verloſt van 't eeuvvigh quaet.

Post soluta peccatorum
Vincla, datur filiorum
Esca manducantibus.

Vita, Cibus, Medicina,
Virtus, Salus, vi divina
Est dignè sumentibus f, 294.

Na d'ontlastingh der misdaden
Streckt dit voedtsel om versaden
Voor een hongerigh gemoet.

Godt vvil sijn genae dus geven,
Het streckt spijse! heyl en leven
Die 't ontfanght met vvare boet'.

Quod ut Cibus manducatur,
In Altari consecratur,
Deo Patri Victima,

Prodest vivis, et defunctis:
Iustè, piè, præstat cunctis
Sanctitatis præmia. f. 294.

'e spijs der vrome Zielen
:ckt op't Outer daerse knielen
laer voor Godt een offerhand.

Streckt voor Levenden en Dooden
In aenvechtingen en nooden
Een gevvis en Zaligh pandt.

ſtelt / niet met mijn woorden / ofte uyt Paeus-gheſinde Hiſtori-ſchrijvers / maer met woorden van die gene die de Paeuſelijcke religie teghens zijn / ende nochtans van U Paeuſ-gheſinde Vaders / Heylighe Mannen / ende Apoſtelen des waerheits maecken. 'Tis Godts woordt / by Christus herhaelt / *in de mondt van twee ofte drie ghetuyghen beſtaet alle woort.* Ick hebber u drie ghegheven / die niemandt in dit ſtuck als verdacht ende onbequaem tot ghetuyghenis te gheven verwerpen kan. Mat 18.16

Het ſeventhiende Capittel.

Corte beſluytinghe van 't gene dat nogh toe geſeydt is, met een inleydinge, om devoot de H. Mis te hooren.

Twee Merckwaerdighe Leeringen. I.

Vt het ghene dat tot noch toe gheſeydt is / blijckt wel klaerlijck / hoe verr' dat ſy zijn van het ouwe Catholijcke Gheloof / ende van den rechten gheeſt ende yver van onſe Voorſaeten / die ofte on-eerelijck van de Miſſe, Altaeren, ende het heyligh Hooghwaerdighe Sacrament ſpreken; (ick laet noch ſtaen / dieſe metter daedt ont-

eeren / eñ soo veel als in haer is/ schuwen) ofte tot de Misse, Altaeren, ende het Heylighe Hooghwaerdige Sacrament te eeren/te hooren/ te ontfanghen / soo traegh van gheest/kouw van devotie/ ende achteloos van yver zijn.

II. Ter contrari' blijckt mede / dat die ghene /die nogh huydens daeghs / in haer hert voelen een liefde/ende yver/ een eerbiedinghe/ende reverentie / een begheerte/ ende hongher/ tot het Heyligh Sacrament / den reehten gheest hebben die haer heylighe Vaders ghehadt hebben; ende daerom hebben hier naermaels voor't self de geloof te verwachten het selfde erfdeel / dat sy nu door dit gheloof/ al ontfangen hebben.

Hierom bidd' ick en vermaene den Leser van dit boeckjen/dat hy daeghelijcks arbeydt / ende pooght aen hem selven om dese affectie / door die gratie Gods/in hem te verwecken/ te onderhouden/te vermeerderē/waer toe geen beter eñ sekerder middel is / als doen/ en bidden. Een exempel Dat S. Augustijn schrijft van zijn moeder Monica/hoort hier ghenoegh in te zijn.

Aug.l.5. Confes.c.9

Ick vertrouw dat het den Leser niet te langh en sal vallen ist dat ick by

dese

dese voorgaende Histori noch hier by voegh een manier om devotelijck de Missen te hooren / ende het H. Sacrament: Dat is Christus Jesus selfs in zijn Sacrament te eeren ende te aenbidden.

Eerstelijck dan; moet dese grondt in ons hert vast legghen/ dat het seker is dat de Misse is den hooghsten ende waerdichsten algemeyne Godsdienst/ die ons in het nieuwe Testament van onsen Salighmaker is ghegheven. Inleyding tot devotie.

Jae is het mergh eñ pit vande Catholijcke Religie/so dat die die de Mis haet ofte wegh-neemt oock haet ende soeckt wech te nemẽ het Christendom. Ick en sal hier niet veel disputeeren met groote argumenten ende scherpsinnigheyt van diep ondersoeck/ maer sal alleen voorstellen een bekende experientie!

'Tis klaer / dat aengaende de Misse by veel wijse/heylige mannen/ ten eerlijckste ghesproken wordt/ghelijck als boven bewesen is. 'Tis oock klaer/ dat by andere/seer leelijck/ ende schandelijck / jae ten schandelijcksten eñ vyleynighsten gesproken wort. Dit doen beyde dese partyen / als dienaers /eñ

instrumentē/ niet van eenen geest ofte van een Godt. (Want het verschil is te hoogh dat het beyde het ghevoelen ende gedoen van een Persoon sou konen wesen:) Maer elcke partye heeft een eygen geest/waer van dat de eene/ die de waerheydt leert/ goedt jae Godt is: ende de andere die de leughen leert/ quaedt jae den duyvel is.

Nu Godt en sou door zijn dienaers 'tzy menschen / 'tzy Enghelen soo veel wercks niet maecken van de Misse ten waer dat het een dingh waer dat de moeyte ende den arbeydt waerdich is. Desgelijcks den duyvel en sou daer so veel werckx niet van maken/ten waer dat hy daer in sagh dat hem ten hoochsten daer aen ghelegen is. Kleyne dingen passeeren soo veel. Jae menschen selfs die wijs zijn ende reden gebruycken weten wel te segghen / of de kool oock het sop waerdigh is, dat is oft de pijne wel waerdigh is ofte niet.

Dit fondament eens gheleydt ende bevesticht zijnde/moet een mensch dan ten tweeden leeren wat of dan de Misse is. Namelijck/ dat het een dienst Godt is / in de welcke de Priester niet uyt zijn eyghen ofte menschelijcke macht

maer als een Dienaer van Christus Jesus voor zijn heele Christenheydt/ jae voor de heele wereldt naer 't exempel van Christus/ jae door het bevel van Christus neemt broodt ende wijn/ als Creatueren Gods tot voedtsel ende onderhouwt van onse lichaemelijcke leven dienachtigh / maer van Christus bovē dese haer natuirlijcke werckinghe verheven/ om van hem ghebruyckt te worden tot het voedtsel/ ende onderhoudt / van ons gheestelijck ende eeuwigh leven/ van ziel/ende Lichaem / dogh op een wonderbaerlijcke manier: Want naer dat den Priester verscheyde ghebeden Godt heeft op gheoffert als hy komt tot die woorden die Christus ghewaerdight heeft in zijn leste Avondtmael te spreken/ eñ hy die als Christi Dienaer spreeckt/ soo om dat het woordt des Waerheyts moet waer zijn/ ende om dat het woort des Almogentheyts moet Crachtigh zijn/ is Christus selfs wesentlijck doch onsighbaer met zijn gebenedijde vleysch ende bloedt waerachtigh tegenwoordigh: eñ als dan ter self der tijdt / doet een goedt gheloovigh mensch / dat hy schuldigh is / dat is hy aenbidt zijn

Heer / ende Godt / zijn verlosser/ ende versoender/zijn Rechter/ende Salighmaecker. Eerstelijck om zijn waerheit; want hy is de waerachtighen Soone Godts / een Godt met zijn Hemelsche Vader/ende den H. Gheest.

Ten tweeden/ om zijn onuytsprekelijcke liefde / want hy is waerachtigh de Salighmaecker des weerelts/ende dat door zijn bittere pijne ende doodt.

Ten derden. Om zijn genade. Want van hem ende door hem moet ons ghegheven worden/ende door bidden verworven worden / al den zeghen/ al het goedt dat wy in dit sterffelijcke leven naer ziel ende lichaem van doen hebben/in vergiffenisse van sonden/ in genesinge van kranckheden/in vermeerderinghe van deughden / in volstandigheidt van dienst / ende naer dit leven de ghenaedighe sententie / met die heerlijcke executie van die eeuwighe saligheydt ende die Hemelsche glorie.

T'saemen met dese aenbiedinge gedaen aen Christo Jesu/offeren wy met de Priester hem aen zijn Hemelschen Vader met het over-dencken van zijn eygen op offeren/dat hy ghedaen heeft

aen

aen de stam/ende het gheestelijcke Altaer des Cruyces.

Want die Misse en is in der daedt niet anders als een dagelijcksche vermaninge/door heylighe teyckens van het gene dat Christus voor ons aen het cruys gedaẽ heeft/dat is/ van het vergieten ende opofferen van zijn hooghwaerdigh vleisch/ eñ bloet/gelijck als hy zijn Apostelen selfs wel gheleerdt heeft. Alleen met dit onderscheydt dat aen het Cruys is de bloedtstortinghe/ ende datelijcke verdeelinge van vleisch ende bloedt geschiet/maer in de Misse en ghescchiedt de verdeylinghe niet datelijck / dan alleen wordt sy gherepresenteert/(dat is beteyckent) om dat die twee gedaenten/ Dat is/broodts ende wijns teyckenen / elck bysonder haer Consecratie hebben/met uytdruckelijcke woorden / die het vleisch sonder het bloet/ende het bloedt sonder het vleisch noemen, Niet dat dese twee nu van malkanderen in der daet verdeelt ofte gescheyden zijn/maer dat die verscheydinge die eens aen 't cruys geschiet is/ beduyt en verbeelt wordt.

Naer dese opofferinghe volgen weder eenige gebeden/tot aen de H. Com-

munie toe, welcke is het tweede prin-cepaelste stuck van den H. Dienst om dat wy ons daer in deelachtigh maecken/ghelijck als door de nuttinge/van een gheestelijcke spijs van al't ghene wy te vooren van onsen Hemelschen Vader versoght hebben ghelijck als door het opofferen van een aengenaem Sacrificie. Want offerhande ofte *Sacrifici* gaet tot God/om te verwerven: maer *Sacrament* ofte spijse gaet tot den mensch die 't nuttight / om te verkrijghen/ ende te behouwen.

Dit is nu de korte waerheyt van de Catholijcke Misse/ eñ dese waerheydt gheeft aen ons reden over reden om die met een aendaghtigh ende ootmoe-
1. digh hert te hooren. 't zy dat wy denc-
ken. Op God den Vader wiens Majesteyt ende rechtveerdige gramschap dat de Misse opgheoffert wort om ge-
2. nade te verkrijgen/op Godt den Sone die selfs de offerhande ende den waerachtighen eenighen opper Priester is.
3. op ons selfs die dese Offerhande van doen hebben/ om door die genade van onsen Hemelschen Vader te verwerven.

Als dan eē Catholijck mensch gaet

om de Misse te hooren/ soo sal hy hem selven in dese puncten eerst vermaenen/ende hem selfs aenspreckende / seggen: Dat hy met een wel/ met een bedaert ghemoet gaet/ om een so hooghwaerdighen werck te sien / te hooren/ te bedienen/naer zijn staet/ en met den Priester/ voor hem selven / en de gheheele weereldt te bidden waer toe van noode is.

1. Een ondersoeck van u leven.

2. Een leetwesen van u sonden/ met een ootmoedigh versoeck van vergiffenisse van dien / ende propoost van beternisse.

3. Een bly-hartige dancksegginge/ over al tot dien tijdt toe ontfanghen weldaeden / met een ootmoedigh versoeck / om bevestinge ende vermeerderinghe van die.

4. Een effen ghemoet/ met al u even naesten. Want die spijse des eenigheyts/ en kan geen on-eenigheydt ghedulden.

Jae den H. Apostel Paulus / ende naer hem de andere Out-Vaders leeren ons/ dat onsen Saligh-Maecker/ daerom het H. Sacrament van de Eucharisti' heeft ingestelt/ in de gedaente

van broodt dat uyt veel gebroke greinen in een wort gebacken / en in de gedaente van wijn / die uyt veel ghebroke druyven wort een gemaeckt/om dat dit ons sou wesen een voorbeeldt van alle gemeine liefde en eendrachtigheit. Die sulcken gheloof / ende ghevoelen van de Mis ende het Heyligh Sacrament hebben / sullen haer niet alleen aen quaede woorden van andere menschen niet stooten / maer oock haer ten hooghsten gheluckigh rekenen dat sy hier sien door 't gheloof ende aenbidden met dienstwillige liefde/die sy hier naemaels sonder eenighe Sacramenten ende bedecksels in zijn volle Heerlijckheit sullen eeuwighlijck aenschouwen.

Godts woordt is Levendigh ende krachtich. *Hebr.4.12.*

